4

МОЛОДНЯК

ЦКЛКСМУ

КВІТЕНЬ

1929

elib.nplu.org

„МОЛОДНЯК“

Виходить що-місяця (1 — 15 числа) на 8 — 10 друкованих аркушів (128 — 160 стор.).

РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ

„МОЛОДНЯК“

продається в усіх залізничих кіосках Контрагентства Друку на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ЖУРНАЛУ „МОЛОДНЯК“

На рік	4 крб. — коп.
На 6 міс.	2 „ —
На 3 „	1 „ 10 „
На 1 „	— „ 40 „

Ціна окремого № (в роздрібн. продажу)—50 коп.

Передплату надсилати на адресу: м. Харків, Пушкинська вул., № 24 (поштова скринька 300), Видавництво „Радянське Село“, журнал „Молодняк“.

ДО ВІДОМА АВТОРІВ:

1. На рукописові обов'язково ставити справжнє прізвище автора і точну домашню адресу. 2. Рукописи до редакції треба надсилати чисто переписані од руки або на машинці на одному боці аркуша. 3. В рецензіях на книжки, крім назви й автора, треба зазначати видавництво, рік видання, тираж, кількість сторінок і ціну. 4. Неприйняті рукописи, менші, як на половину друкованого аркуша, а також рукописи, що ухвалені до друку—редакція не повертає.

ЧЫТАЙЦЕ і ПАДПІСВАЙЦЕСЯ на 1929 год

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ БЕЛАРУСКУЮ ЧАСОПІСЬ ЛІТАРАТУРЫ, ПОЛІТЫКІ, ЭКОНОМІКІ, ГІСТОРЫІ, КРЫТЫКІ

VIII год выданьня

„ПОЛЫМЯ“

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ:

А. Баліцкага, Я. Васілевіча, З. Жылуновіча (адказны рэдактар), Я. Купалы, М. Чарота

З 1-га ліпеня 1928 г. часопісь „ПОЛЫМЯ“ выходзіць штомесячна (12 кніжак на год) разьмерам кожны нумар 10—12 аркушаў.

Падпісчыкі на часопісь „ПОЛЫМЯ“, якія прышлюць цалком падпісную плату атрымліваюць на 1929 год па падпісных квітанцыях пры пакупцы мастацкай (Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цішкі Гартнага і інш.) і палітычнай літаратуры выданьняу Беларускага Дзяржаунага Выдавецтва наступныя ільготы.

Гадавыя падпісчыкі атрымліваюць скідку на 25 проц. (на агульную суму да 30 руб.). Поугадавыя падпісчыкі—15 проц. (на суму да 20 руб.).

Акрамя таго, падпісчыкам на „ПОЛЫМЯ“ на 1929 год, якія не карыстаюцца скідкай, даецца растэрміноньне з уплатаю гадавым: да 1-га студзеня — 5 р., да 1-га ліпеня—4 р. і да 1-га кастрычніка—3 р. Поугадавым падпісчыкам: да 1-га студзеня—4 руб. і да 1-га чэрвеня—2 руб. 50 кап.

ПАДПІСНАЯ ЦАНА:

На год	12 р. — к.
6 месяцау	6 50
„ 3 месяцы	3 „ 25 „

Цана асобнага нумару 1 р. 25 к.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: У рэдакцыі часопісі „ПОЛЫМЯ“ (Менск. Савецк. 63, Белдзяржвыдавецтва).

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
Т. МЕДВЕДЄВА, П. УСЕНКА

4
(28)

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

КВІТЕНЬ 1929 ХАРКІВ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Держтрест „Харполіграф“.
Друга друкарня
ім. В. Блакитного
Харків, вул. К. Лібкнехта, 13.

Укрголовліт № 41 ж. Зам № 3240. Тираж—3.700.

ПОЕЗІЇ

ГЕО ПЕРІНСКІ

РУДАРІ

Схиліте голови свої в шанобі—
Ви входите до храму нашої біди,
каміння стін, забою гул тривожний
промовить стогоном простих людей,—
до залізної земної утроби,
де жодної іскри радощів,
до підземного царства прокльонів,
де марно гинуть сили і молодість.
Тут у проходах низьких і задушливих
на кожного чекає ікласта смерть,
а він ударами м'язів напружених
риється в надра земні,—
муки, каліцтво і зігнуті спини
дасть галерея, гаряча як горно,—
це нагорода, а відпочинок—
яма на цвинтарі чорна.
Данте, Данте! Твоє пекло блідніє,
терновий вінок і Голгота—ніщо
перед катакомбами отруйно-вогкими,
де нас мільйони працюють і мруть,—
тяжкий наш подих не йде з імли,
лише стогони ячать, як бомби,
що б'ються об твердий граніт,
громохко лунають у надрах.
Над руднями, зверху, на грішній землі,
Під вогнистою банею неба
тонуть в розкошах заль лабіринти,
повні нагих жінок. Дикий бенкет
справляють покидьки людства,
що виссали кров з людей,
чия доля—з лицем мерця
конати, чахнуть у норах без сонця.
Але надходить день, о, людські боги!
З підземелля, фабрик і хижок
вийдуть немов з гробовищ
суворі і виснажені,—
могутня повінь здійметься найвище,
затопить все розгнівана стихія,
серед диму, пломеню і грому бойовища
Справдиться всесвітня мрія.

З болгарської переклав *Ів. Шевченко.*

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

МОРСЬКА ПОЕЗІЯ

Капітан!
Згадай колишнє!
Як усе воно було?..

Бачиш: сонце, наче вишня,
Наче вишня, зацвіло!

Там, за цементовим молом,
Де блискуча скумбрія,
Танцювали карманьолу
Наполохані моря.

Вигинались хвилі сині,
Припадали до землі
Мабуть десь, у морі нині
Потопали кораблі...

Мабуть десь у мокру просинь
Голосили: поможи!..
І здавались сірі троси
Як нагострені ножі.

Вітер гнав проклятим морем
У м язистому вогні
І проткнув блискучим зором
Дюйми чорної броні...

І проткнув, і свиснув злісно
Наполохані слова...
...Сивий Джон сумної пісні
Більш ніколи не співав...

А за цементовим молом,
Де блискуча скумбрія,
Танцювали карманьолу
Наполохані моря!

1928 р.

elib.nplu.org

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

МАВЗОЛЕЙ

Розмальовано площу морозом-кубістом,
Помережано бані чудні «Василя»
І на сніжних рулонах відбитки нечисті—
Приморожені крила музейних орлят.
Ніби якось вразило, що він не з мармуру,
Що схиливсь дощаний під гранітом Кремля.
Та блискучі окраси вождеві задарма,
Бо тому, хто прожив і помер командармом—
Теплу славу клекочуть поля.
Як од синіх долин, од заводів далеких
З урочистим жалем ідемо до труни,—
Він для нас не модерна північна Мека:
Там учителя вид, дорогий і ясний.
Мавзолей—інтервал серед шуму заводського,
Десь на хвилю вмирає тривога Москви...
Там...

(розтерзаний маяковськими,
пчеліними та бродськими)—

Його образ у серці людський поновив.
І коли розхвильований зійдеш по східцях,—
Такий людяний образ, такий дорогий—
Що на площі веснів лютневе повітря,
Що теплюють і тануть сніги.
Та байдуже тоді, що він не з мармуру—
Мавзолей дощаний під гранітом Кремля:
У північному сяєві тінь командарма
Простягла свою руку в поля.
І могилі великій коштовна окраса:
Його думку на вільній тривожній землі
В найніжнішій любові суворая класа
Піднімає на прапор століть.
Крізь морози потоки його інтелекту
Розганяє весняна фортеця Кремля,
І рештовань Республіки сонячний клекіт—
Наче рапорт веселий здаля.

СТ. КРИЖАНІВСЬКИЙ

ДИМ

Диха завод на сусіднім кварталі
Розп'явсь визерунком будівель і труб.
За ним простяглися шляхів магістралі
Туди, де повисли задумано далі,
Туди, де спокійно хлюпочеться Буг.

Диха завод... Дим над обрієм тане,
Тане мереживом дивних уяв.
(Хтось може дим цей навіки прокляв...)
Ген—розп'явся в завісі туманній...

Диха завод. Дим над обрієм тане.
І в надвечір'ї цвітуть орнаменти:
(Хмар хмаровиння, і вітер прудкий...)
Тихо спливають зажурні моменти
Доки аж тишу проріжуть гудки.
...І в надвечір'ї цвітуть орнаменти.

м. Миколаїв.

elib.nplu.org

ЛЕВ СКРИПНИК

ШАХТАРНЯ

I

Народився Василь на селі, а хто був йому батьком, навіть мати не знала. Лише саме найгірше з дитинства пам'ятав Василь: низеньку, сіру хатинку, вікна замкнуті дрантям, величезну чорну піч, а по ній отарами таргани гуляли. Замість ліжка—нари, а на нарах брудна, засмальцьована рядюга. Двір порожній, без огорожі, будяками поріс; по подвір'ї чужі свині й кури проходжались.

Любив Васько хлоп'ятком залазити в бур'ян, а звідти жбурляти камінцями на курей—розганяти їх. Іноді цілими годинами на сонечку лежав під гарячим промінням.

Любив він сонце, тепло—сам був такий кволий, безкровний, здавалося, ось-ось від вітру повалиться.

Не було товаришів у Васька: лише він на вулицю поткнеться, як до нього вже ціла юрба дітей з образливими криками:

— Байстрюк! Батько твій де? Га?..

І ковтаючи сльози, знову в бур'ян забивалося хлоп'ятко.

Васьчина мати, висока, кістлява баба, завжди била Ваську, лаялася:

— У, паскудний! На лихо ти моє народився, анцихрист проклятий... і не здохне, гадюченя.

І від того Васько нікуди не ходив,—так воно куди краще, спокійніше. Додому приходив лише увечері, відламував шмат хліба, і залізши на піч, вечеряв, а коли хліба не було, скиглив:

— Мамо... їсти хоцу... Мамо, мамо!

Мати лаялася...

— Жереш усе, опухнути б тобі!.. Де я візьму хліба? Лежи, не скигли, проклятущий... Сама не жерла...

Скиглив Василь. Засипав з порожнім шлунком, а потім і скиглити розучився. Лише дивився на всіх вовченям, з-під лоба. Із усіх людей тільки одну людину любив Василь: діда Парфена—материного батька. Іноді заходив до них дід,—старий, престарий. І всі дивувалися, як він до цього часу не розвалився?

В сивій бороді дідовій завжди соломка і сміття—де впав, там і спав дід.

Завжди опухлі, червоні від вітру очі Парфенові були оповиті сумом, і не можна було взнати, якого вони кольору, сірого чи блакитного? Зігнулася від торби і мішків і без того зігнута спина,—жебрав дід. Сам же Парфен від тяжкої ваги ледве ноги волік.

Любив діда Василь. Прийде старий, здійме торбу, під нари покладе, підморгне Васькові:

— А ну, малий,—сюди!..

І вже знає Василь—приготував для нього гостинця жебрак, за останню копійчину щось купив. Посадовить старий Васька на коліна, погладить голову розкуйовджену, і сидять удвох—один старий, що докосював знесилений довгу життьову ниву, другий—малий.

Дід про місто розповідає, про війну турецьку, про Московщину далеку. Тихо ллється голос дідів.

— Е, синку... скільки разів пороли мене, сукини сини! Під рушжом скільки стояв; як лусне охвицер по зубах, було, аж у голові замакітриться...

— Боляче, діду?..

— Боляче, Васильку, ой, як боляче!.. Вмирали від бійки...

— А ти ж чому, діду, не помер?—дивувалося хлоп'я.

— Дужий я тоді, хлопче, був парубок... Ох, який дужий! Ні шомполи, ні офіцерські бійки не брали мене. У полку нашому не було здоровшого за мене. В поході було усі поваляться, а я собі байдуже,—йду та й іду...

Дивиться Василь—та й дивується; не віриться йому, що колись дужим був дід Парфен, коли зараз він такий кволий, горбатий, ось-ось упаде...

Іде Парфен, і знову Васько сам залишається—літом у бур'яні, взимку на печі.

Коли Василеві минув дванадцятий рік, після страшної завірюхи привезли діда замерзлого, синього, задубілого. На сивій бороді льодинки, очі безбарвні, каламутні, як у живого. Через плечі торби, а в торбах шматки хліба, як і дід задубілі. Трохи не добрів до села старий, а то може ще пожив би з десяток років. Наказано було матері Васьчиній поховати діда, і вона люто лаялася.

Старшина басив:

— Твій батько—ти й поховати мусиш!

— За що ж я ховатиму? Самій жерти нема чого!

Полаялись, полаялись, а ховати треба, наказано старшиною—робити нічого! Останні кури й баранець щезли. Довгенько з попом торгувалися і нарешті поховали Парфена.

І ось, коли востаннє подивився Василь на дідуся, опухлого, з запалим синім обличчям, заліз на піч і тихенько заскиглив: любив він діда, гарний був старий.

А незабаром після діда померла й мати, п'яною вона потрапила в ополонку, застудилася, захворіла на тиф. Довго хворіла, потім у довгу зимову ніч, коли Василько прислухався як скиглив вітер, мати глухо промовила:

— Васю... Вас... засвіти каганець...

Зліз з печі Василь, засвітив каганця, і коли сяйво від нього прорізало темряву, побачив Васько: мати зблідла, ротом повітря хапала, а в очах сяйво від каганця миготіло.

І крізь клекіт у грудях ірвалися слова:

— Васильку... Голубчику... Прости мені, синку... ради христа, прости... Не матір'ю я тобі, вовчицею була... слова гарного не почув ти від мене... Нічого, крім лайок, бійок... Жодного разу не пестила тебе... Василько... Прости, сину... Відходжу я...

І вперше прокинулася жалість у серці Василевому і ця дитяча жалість по обличчю слізоньками побігла.

До ранку мати й охолола, а Василь залишився сам-самісінький у брудній, напівтемній хаті, з вибитими вікнами та з величезною задимленою піччю, де отарами таргани повзали.

Іноді приходила до нього сусідка Марія, варила обід, іноді сусіди приносили Василеві хліба, картоплі: не гинути ж, мовляв, хлопчиськові з голоду. А прийде літо—дивись, і допоможе чимось людям...

Так жив Василь сам собі, брудний, немитий, напівголодний.

Вили ночами собаки, вітер у димарі тягнув своєї вічної пісні, по кутках дряпалися миші, бігали по лавах, по столі, вечерю собі шукаючи.

Лежав Василь довгі зимові ночі на холодній черені, шматтям вкрившись, і думки недитячі у голову лізли:

«Чому це Пилип Прович багато живе: скільки у нього корів, коней, робітників не перелічиш, а він, Васько, голодний, на холодній черені? А ще краще від Пилипа Провича дідич Паліцин живе,—дивись, маєток який, садовина, ух, яка!.. Літом Василь повз їхній сад проходить, одних яблунь там, а сливок скільки... А будинок який!..»

Встав перед Василевими очима дідичів дім величезний, оточений садом...

«Пан, напевне, в теплому собі сидить, чай розпиває»...

І ще дужче натягнув на тіло шмаття, з боку на бік Василь повертався, а все ніяк не міг дійти того: чому це так? Бог? Так бог же добрий, гарний, нащо йому давати гарне життя Паліцину і ображати Василя? Через 2-3 місяці після смерти матери у Васьчину хату зайшов старшина Степан Сидорович, товстий, гладкий, у нових, намащених дьогтем чоботях.

Перехрестився на ікону, та й звернувся до Василя.

— Ану, хлопче, злізай, поговоримо!..

Василь зліз із печі.

— Чого, дядьку?

— Слухай сюди. Опчество, значить, постановило, щоб ти був у волості замість десятника... Стало буть листи та повістки розносити будеш та інше що знадобиться... За це будеш отримувати два карбованці на місяць... Розібрав?..

Пішов Василь десятникувати. Холоднющу зиму вибігав у подраній свитині, розносив листи, повістки. Бігав писареві та старшині в монопольку по горілку, а літом босий, у дірявій сорочці допомагав «начальству» у жнива за спасибі.

Літом ще нічого, а от в-осени, коли підуть дощі, розміситься земля і в чоботи без підметок полізе грязюка—погано. Взимку ще гірше, особливо, коли свитина вітром підбита та чоботи каші просять.

Бігав два роки у десятських Василь, бігав би ще може й весь свій вік, та інакше життя склалося. Був у нього дядько, брат материн. Василь його зовсім не знав: дядько на шахтах працював і на село ніколи не приїздив, а то одного разу за повітрям вільним скучив, село знову захотів побачити. Поїхав.

Не мав шахтар свого дому та хазяйства, у сестри думав погостювати, а сестра не дочекавши—померла. Увійшов до хати,—хата порожня, і коли взнав, що сестра вмерла—пішов шукати небожа і знайшов його у волості, нужденного, голодного. Василь лежав у «десяцькій», дірявою свитиною накрившись, тримтів як у пропасниці. Довго дивився на нього шахтар та й зідхнув тяжко.

— Стало буть ти небіж мені? Так, братухо?

— А ви дядьку—хто? спитав Василь.

— Та твій же дядько... Олексійом звали...

Помовчав.

— Хворий ти, хлопче, он що... Шкура та кістки... Ну, гаразд, їдемо зі мною...

Коли Василь з Олексійом прийшли до хати, дядько поклав небожа на пари і кожухом своїм укрив його.

І якось чудно Василеві зробилось: чому цей чоловік, якого він до цього часу не знав, так ходить за ним, вкриває його, чайом напуває? (Вже з тиждень жили в хатині). Одного разу спитав він Олексія:

— Дядьку Олексію, чуєш? Чому ти так доглядаєш мене? Мати й та не ходила так за мною, коли я хворів?

Посміхнувся собі в вуса Олексій і ласкаво подивився на небожа.

— Ох, і дурний ти, хлопче... Слухай же сюди. Обидва ми з тобою однакові—що ти, що я... Обидва, обидва голі, босі. В обох ні хріна за душею! Стало буть ти мені, а я тобі рідний. А колись я сам гірше за тебе жив. Теж не життя, а жестянка.

Одужав Василь, повеселішав. Сказав дядько Олексій.

— Ну, тепер збирайся Васько... Підемо зі мною на шахти... Правда, і там калачів не їдять, але все ж голодним не будеш... Шахтаря з тебе зробимо.

Взяв пашпорта Василеві та й пішли до вокзалу. І коли йшли повз панський двір, згадав Васько.

— Дядьку Олексію...Чому це в пана дім такий величезний, а у нас з тобою нічого немає?

Сплюнув кріз зуби дядько, очима блиснув:

— Сволота вони... ось що... Усе собі загарбали стерви... Через їхні палаци ми й голодуємо.

Не зрозумів тоді Василь цих слів... Згодом зрозумів.

II

Три дні дядько з небожем їхали залізницею. Машина гуркотіла колесами, вагони похитувались. Дрімав Василь і крізь дрімоту село рідне вви-

жалося, хати низенькі з підсліпуватими вікнами, річка, сади зелені. Чимось далеким, далеким віяло від цього, наче не три дні він поїздом їхав, а десятиріччя, і відчував хлопець, що навіки відійшло від нього село, так як і повз вікна відходили поля, степи, річки.

Нарешті закуріли копальні. Насипи породи замайоріли гостроверхими горами. Жадібно на копальні дивився Василь, нові малюнки приковували його зір. По тому машина зупинилася. Олексій вузол у руки взяв.

— Злізай, хлопче!.. Додому підемо...

Увечері прийшли на шахту, і йдучи з дядьком роззявляв рота Василь, усе дивився круг себе. Ось вона, таємна рудня, про яку Олексій говорив. Чудно... А чому чудно, Василь і сам гаразд не знав, взагалі усе чудне: немає ані хаток похнюплених, ані річки, ані садків. Скрізь сірі балагани, у хмарках диму і пари будівлі копалень, дим, дим—густий дим скрізь.

Гуркотіла, клекотала своїм життям рудня.

Коло такого ж, як і всі сірого «балагану»*) зупинився Олексій.

— Ось ми і вдома, хлопче! Залітай до каюти, не пишайся! (Дядько був теж колись матросом і любив вживати матроських термінів).

Касарня своїм повітрям обгорнула Василя.

У касарні гомін, аж вікна тримтять. Підвівся з нар один шахтьор, забачивши Олексія. Зрадів, кинувся до Олексія.

— Приїхав Олесь!.. А це кого ж ти з собою привів? Придане?

— Небожа... Мати в нього померла...

— А-а... Стало буть буде новий шахтар, ану хлопче, дай подивимось на тебе!..

Подивився, зідхнув:

— Кволенький парняга... Мій синок здоровіший був—зідхнув шахтар. Олексій заходився «влаштовувати хазяйство». На нари ковдру прослав, на стіл чайника поставив.

І почалося нове Васьчине життя.

Зразу без діла був Василь, а потім коногоном влаштувався в шахті. По довгому штрекові коней у вагонетках ганяв. Були ці коні сліпі, старенькі й немічні і дивлячись на них, плакати Василеві хотілося.

Зразу очі боліли, коли наверх сходив, від свіжого повітря голова крутилася, потім нічого,—звик.

А через чотири роки в забій, в «штольню» поліз.

Тяжко було, надривалися слабі груди, змішувався піт з вугіллям, і довгими годинами все про одне думав Василь:

«Чому це шахтарі отримують крихти, працюють, як воли, а хазяї весело живуть собі, їдять гарно, нічого не роблять?.. Роз'їжджають по закордонах жир спускати?»

Робочий день шахтаря дуже довгий. Черепахою повзе у забої година, здається роком, а від гудка до гудка сторіччя, а за цей час все тіло ниє, болісно ворушаться мізки:

---

*) Балаганом у Донбасі зветься дім.

— Чому це так?

Не знав—темний був Василь, неписьменний. Погано жили шахтарі—у багні, в мороці. Вік шахтар кайлом вугілля довбе, напівголодний, здичавілий.

І лише як надходила субота, світліше робилося на душі в шахтаря: у шклянці горілки потопало горе... В суботу чи в свято грамошка виграває, заливається, і висить у повітрі каменюкою пісня шахтарська.

А вдома діти голодні та злидні.

І згадуючи це, ще дужче пив шахтар, кешені витрушував, в монопольку остання копійка летіла.

III

Удень ще нічого. Як не як, а робота відганяє думку ненависну, а ось після гудка, коли вечір над димною руднею простелиться, коли замиготять сяйвом огнеокі копальні. Ну, тоді хоч живцем у труну лягай. У душній касарні піт у голову б'є, муть мізки наповнює, верещать голодні діти, з голоду скиглять, плачуть матері, крізь сльози дітей лають.

— У, розпроклятущі! Цить, Стьопко! Кочергу на тобі, сатано, поб'ю. Діти верещать і від вереску серця материнські на шматки рвуться. Стогне хворий, натягує дрантя, а поруч дикунським, хриплим від перепою голосом п'яний співає, гармошка теленькає «суботу», або ж «страданіє» і цей гомін шматує людські мізки.

У кутку біля сірої стінки стояли Василеві нари, а поруч з Василем спав Олексій, а з Олексієм—Гаврило. Лише й товаришував Гаврило з Олексієм.

На сухоти Гаврило хворів. Ночами кашляв, чорним вугільним пилом відпльовувався. Давно потоваришували вони, коли ще відкатниками працювали вони на «Французькій компанії». Дав тоді десятник Гаврилові в зуби, схопився Гаврило за розсічену губу, вилаявся, вдарив і другий раз його десятник. Олексій не стерпів—і грудкою вугілля в десятника шпурнув, та не влучив.

Олексія і Гаврила вигнали з роботи, обидва вони бездомні, без грошей, по всіх копальнях ходили. Нарешті знайшли собі працю. Ділились вони шматком хліба, ковтком води і не розлучалися один з одним. Цілими вечорами лежали вдвох. Сплюне набік Гаврило, по кешенях нишпорить почне.

— Ну?..—тягне Олексій...

Ще зліше спльовує Гаврило.

— Ось тобі й ну!.. Ні чорта, вітер гуляє... І знов обидва мовчать, а Василь на бік одвернувшись затуляє уші від галасу в касарні.

В'ївся цей галас у голову, врізався в душу, ніде від нього не сховаєшся, ні в забої, ні на спочинку. Знає: зараз підведеться з нар Олексій і піде кудись, за годину повернеться додому з пляшкою горілки і запіячить з Гаврилом. П'яні зараз почнуть удвох пісні співати, потім Гаврило звісить на стіл голову, тужити почне, день і годину свого народження проклинати. Олексій почне його заспокоювати.

— Ну, годі, годі... Чого соплі розпустив?

А діло кінчалося тим, що Олексій принесе ще пляшку і тут же за столом поснуть обидва.

Дивився на них Василь та й думав, що касарня це—п яне, темне коло, а життя шахтарське—темний забой. Скільки тут людей у касарні, а ще ніхто не бачив просвітку; лише голод, злидні, воші... Голод і воші—це життя шахтарське. Так і текло воно: праця в забої, спочинок у брудній касарні або в шинку. Потім і Василь у шинок пішов.

Трапилося це так, як і з усіма трапляється.

Увечері лежав на нарах Василь і дивився, як Сенька, припадошний саношник на нарах побивався, чув як стогнав Ванько, побитий у бійці, забійник.

Моторошно стискувалося Васьчине серце, аж спина йому задубіла, і ще темнішим здавалося шахтарське життя. Не витримав. Скочив, насунув кашкета, на вулицю вискочив. Довго блукав, довго до гуркіту підйомних машин прислухався. Зупинився проти шинку, шинок вогниками своїх вікон прорізував морок вечора, грамофон «Розлуку» вигравав.

П'яні у величезних чоботях ноги відбивали чечітку. З мороку якась постать виринула. Спотикаючись до Василя підійшов Митька-кріпильник, п яний, червоний. Жив Митька у тій самій касарні, де й Василь, спав на нарах аж коло вікна. Зупинився Митька, на Василя глянув:

— Ну? Чого став? Боїшся увійти? Ходімо, пропустимо по одній!..

Ні разу не був Василь у шинку, а тут раптом пішов—потягло. Так набридла одноманітність, усеньке нутро різала. Захотілось чогось іншого, нового...

— Ходімо...

Іржаво двері петлями зарипіли, відчинилися. Брудний, гомінкий шинок шахтарями кипів. Вони сиділи за столами брудні, коштрубаті, червоні або бліді. Коло дверей за столом сиділи Олексій з Гаврилом. Побачивши Василя, Олексій журно і гірко похитав головою.

— Пити, небоже?.. Ох, не варто б... Ну, та що ж зробиш, коли життя наше шахтарське таке,—без горілки не обійдешся. Сідай за кумпанію, і ти Митька сідай...

Посідали. П'яно клекотів шинок; під згуки хриплоголосого грамофона хтось високий, худий босоніж на підлозі шльопав, викрикуючи:

— Ох, гуляй душа—без гроша! Шпар!.. Ох, ну... ох, ну! Не ході к хохлу, ході к руському, пянтембурському!..

Зб-ку за столом слюсар Михайло розказував токареві Петру:—Збракував, стерво!.. Приніс я йому роботу, подивився. «Негоже»—каже... А я винуватий, що за два дні зробити приказано! Ох, боже мій, боже мій... Жисть наша, жестянка... і без того ка-зна-що заробляємо. За другим столом Грицько-кочегар розказував: — Ну, дик вот... Раз скубент, стало бить він і є сіціліст... Знавав я двох таких когда в Москві на заводі работав... Славние риб'ята билі, так і загинули потім у тюрмі оба...

Забійник Свирид сплюнув...

— Сволочі... он що...

— Хто сволочі?..

— Усі—сволочі! Чуєш? Усі—сволочі... Я тобі кажу! І ти—сволоч! Усі стерви!..

— Усі, і ти з ними разом!..

Бац!.. У Петра в очах каганці. Бійка. Обох з шинку викидають. В шинок жінка Михайлова увійшла. Бліда така, худюща, як кістяк. Підійшла до столу, на Михайла накинулась.

— Жереш, проклятущий!.. Дома діти не ївши, а ти тут, а ти тут... Щоб тебе поганющого в дугу скрутило! Щоб тобі дня світлого не діждатися!.. Вік би тобі, проклятущому, голодувати, як діти твої голодують... Іди додому, сукин син...

Підвівся Михайло, додому йти хотів. Заіржала, зареготала юрба шахтарська...

— От так, Михайло!.. Баби злякався!..

— От так слюсар!.. Ги-ги!..

— Із нього слюсар, як із мого носа тяж!

— Улю-лю!..

— Ги-ги-ги!..

Очі Михайла кров'ю наллялися від цих вигуків, пляшкою злість об підлогу задзвеніла. До жінки:

— Іди... уб'ю!..

Вийшла з шинку жінка і сльозами вмилася.

Випив Василь третю шклянку горілки і вдарила йому в голову хвиля зогненна. Оливом розпеченим запекло в середині. Закрутився шинок у хмарах тютюнового диму, п'яний, скажений. Закрутилося в голові, заканудило Василеві, скочив, до дверей подався.

Підморгнув Митько Олексійові:

— Юрундовий п'янчуга—небіж твій...

Вулиця в темний морок ночі одяглася, червоними очима підморгували шахти в пітьмі, двоїлися в очах будинки, маленькі вибоїни ямами вдавалися. Присів під парканом Василь: далі не несли дерев'яні ноги. Заплющив очі, закрутився, поринув у безодню... Добре... Добре!..

І раптом хриплий голос тишу ночі розсік.

— Цить, гадюко!..

Жіночий голос зляканий, тримтячий виправдувався.

— Не я, Сашуню, забий на місці, не я!

— Цить! Затули писок, стерво... Як гада з мішка витрясу!..

Вдар, зойк. Страшенний одчайдушний.

Василь розплющив очі, прислухався: чоловічий голос належав Сашкові саношникові, жіночий—Катьчин; Катька жила в одній касарні з Василем, удень працювала, вночі «гуляти» ходила. В касарні про неї баби говорили: «подрабативаєть Катька наша»...

Знову вдар, знову зойк.

Сашків голос злий, жорстокий:

— Цить, стерво!..

— Та не винувата ж я... Їй-богу не винувата!..

— Брешеш! У кого ж я міг заразитися, як не в тебе? Говори, у кого?

— Я не знаю... Я ж нічого не знаю... Я не заражена...

— Брешеш, гадюко, шкіру з тебе здеру. На шматки тебе роздеру!...

Вдар. Крик.

Підійшов Василь до Сашка.

— Сашко! Чуєш? За що дівчину б'єш?

— А тобі чого? Що тобі треба? А ну, геть звідси... Воруши латами, коли не хочеш, щоб і тобі влетіло.

— Кинь, Сашко!.. Хіба ж можна? Сашко?

Катька до Василя кинулась, за руку схопила. Уп'ялася в руку, линула до Василя усією істотою, тримтіла.

— Васеньку, голубчику! Заступися!.. Заб'є він мене... Не винувата ж я, Василечку!.. Не винувата.

Тихо підйомником гуркотіла восьма шахта. Віддаля зиркали, мигтіли огники копалень.

Жалібно згучав голос Катьчин у жалібній пелені холодної ночі.

Сашко, величезний, наче вугільна брила, вперто дивився на Катьку.

Василь ближче до Сашка підійшов:

— Сашко!.. Кинь!.. Може й не винувата дівка?!..

— Я тобі говорю, йди звідси! Ну! Йди! А то морду розквашу! Живо!.. Ну?

Наблизився до Василя. Стиснув кулаки. Замахнувся рукою... Величезний синяк схопився у Василя під оком. Блиснув холодною крицею ніж у Сашковій руці.

Замахнувся.

Крик... Страшенний, нелюдський... Катька на землі. Крізь прорізану кохтину струмком кров полилася. Застогнала Катька.

Сашко штовхнув її ногою, кинув ніж об землю.

— Ось тобі, шлюхо, гостинець! Я ношу, носи й ти!..

Повернувся на бік до Василя:

— Поцілуйся, шмаровозе, з своєю шмарою...

Руки в кешеню заклав, по бруку чобітьми загупав і зник у чорній імлі.

Важко зідхали копальні. Тихо стогнала Катька.

Пихкали кочегарки в клубках пари опутані і здавалося тоді Василеві, що не насправді, а в сні він усе бачить.

Здавалося, що не він п'яний, а все п'яне: п'яне життя шахтарське, чорне, як і ця ніч, п'яні димні копальні, касарня, п'яний увесь світ. І лише той, у кого в Юзівці будинок розкішний, у кого життя інше, той може і тверезий... Один він усім голови туманить і морок непроглядний робітниче життя обгортає.

Важко застогнала Катька. Схаменувся Василь, нахилився над нею. Вривчасто й тяжко дихала дівчина і Василеве обличчя жар Катьчиного дихання почувало.

Василь запалив сірника й подивився на рану, потім зняв з себе сорочку, розірвав на шматки і перев'язав Катьчину рану.

Катька розплющила очі. Вона побачила, що над нею нахилився Василь і задихаючись проговорила:

— Васько! За що він мене різанув? Їй-богу, я не винна.

Василь похмурнів.

— Добре, добре... Не скигли... Потім розкажеш... Ну, ходімо чи що?

Підняв її, обхопив рукою за стан і повів до касарні.

— Василечку... Ти лише такий знайшовся, що заступився за мене... Допоміг мені...

Знову похмурнів шахтар...

— Ну, годі! І ти, і я—обоє однакові, обоє ми одно одному помагати мусимо... А що друге, то мені наплювать... Ходімо.

І згадалося Василеві, як п'ять років тому лежав він у напівтемній хаті і в мізку йому ясно відбивалися слова Олексія:—І ти, і я—обоє ми однакові... Обоє ми однакові з тобою і у обох нас ні чорта. Отже ти мені рідний, а я тобі.

І близькою, рідною,ріднішою ніж мати, ніж сестра зробилася йому Катька з її життям темним і поламаним. Рідними зробилися йому шахтарі п'яні, розбещені.

В касарні Катьку оточили. Заохали, зазідхали баби. Стара, у зморшках, Тимофіївна нахилилась над нею і головою похитала:

— От і добігалася дівка.

Друга баба обірвана, худюща подивилася докірливо на Тимофіївну.

— І без тебе не солодко дівці живеться, з добра, чи гарного життя на заробіток іде?

В касарню увійшов Олексій з Гаврилом. Обидва п'яні. За ними рачки Митька. Так на порозі й заснув.

Катька бліда, красива на брудних шматтях лежала. Крізь марлю з-під сорочки кров точилась.

Довго Гаврило дивився на Катьку, а потім вилаявся. — Ех, жисть наша—жестянка проклятуща! І моя Маруська так поневіряється з синяками на морді...

Олексій стиснув кулаки:

— Ті поганці проклятущі винні в усьому. Життя наше пограбували! Вони!

За годину з'явився лікар, а з ним поліцейський наглядач.

Лікар обдивився хвору.

— Нічого, до шлюбу загоїться. Пустяшна рана...

Наглядач набундючився...

— Хто ножем ударив?.. За що?..

Катька на Василя подивилася.

Тихо, ледве слова вимовляючи, відповіла.

— Не знаю... Не знаю хто і за що...

На порозі лікар зупинився. Довгим поглядом дивився на касарню. Тяжко зідхнув:

— Ну й «гуртожиток»... Як це вам здається, пане наглядачу?

Наглядач мовчки знизав плечима. Що він мав відповісти молодому лікареві, який лише перші місяці працює тут?

В касарні тиша настала не скоро.

Довго ще підсліпувато миготів каганець, довго скакали тіні на стінах. Поснули вже Олексій і Гаврило, а Василь не міг заснути.

Стогнала на нарах Катька, з боку на бік переверталась сифілітичка-Сонька, прокидався Гаврило, відпльовувався чорним харкотинням і знову засипав.

А Василь очима в стелю уп'явся, і думки навіжені шківом у голові крутились: «Чому це хазяїн рудні приїжджає сюди на автомобілі, розкішно вдягнутий! Чому це інженір Штрейберг може викинути шахтаря і лається досхочу? І чому це життя шахтарське так погано влаштоване?

В душному, темному забої півжиття проходить. Лежить там шахтар, кайлом вугілля довбає дванадцять годин, потом своїм поливаючи, один як ведмідь у норі всеньке життя в забої, згадає своє життя,— вічну, безпросвітню працю за безцінок, голодну сім'ю, дітей, із яких вийдуть каторжники або злодії, або повії, перебере усе по кісточках, закінчить останню упряжку, підійметься «на гора»—і в шинок.

З головою, налитою оливом, заснув Василь аж ранком.

IV

Небо, вкрите сірими хмарами. Цим похмурим ранком, гудки гули якось приглушено, по коліна грузли в багні ноги. Грязюка холодними язиками лизала взуті в драні «чуні» ноги.

Довго завиває гудок.

У сірій імлі вирізняється шахта велетенська, хмура.

До землі тягнеться дим з комина. Цілими юрбами йдуть шахтарі до копальні, в обідраних чорних від вугільного пилу піджаках, у свитках, «чунях». У «лямповій» юрба шахтарів. Балакають, сміються. Похмурий Гаврило до одвірка притулився. Олексій цигарку крутить. Василь з Митькою балакають.

Увійшов у лямпову Грицько-камеронщик. Всунувся у натовп і кинув люто:

— Хлопці, чуєте? Кажуть, що платню нам зменшать!

У піт кинуло шахтарів.

— Що? Хто казав?

— Через що це так?

— Недавно ж зменшували.

Ще більше похмурніли обличчя. В очах забігали вогники. Терплячий шахтар, а коли діло до зменшування платні дійде, то тоді терпець йому уривається.

Кричав у рупор лямповщик.

— Степанчук, получай! Сидорів, получай! Салогуб, получай!

Брали шахтарі лямпочки й ішли нагору до кліті. Зверху галас, гомін. Штейгера Сталинського оточили.

Обсипали градом запитань.

— Пане штейгере! Як же це так?

— І без того копійки одержуємо!

— Що це таке? Душу з нас нарешті вимотати хочете?

Штейгер насупився:

— Одчепіться від мене. Ну вас... Директор єсть—у нього й питайте!

Злісно кинув Митька в обличчя штейгерові:

— Директор! До бога високо, а до царя далеко...Те ж саме й про директора можна сказати.

Подивився штейгер крізь окуляри на Митьку, закипів увесь.

— Кривко, мовчать мені! Вилетиш ти в мене з копальні, коноводе!.. Затулити тобі глотку треба!

— Затулить глотку? Не знаю я лише кому...

— Що?.. Ти що сказав?

— Те, що чули...

Зухвало загув натовп, штейгер стиснув великі кулаки.

— Кривко, замовчи. По зубах, стерво, получиш...

— Ну, це ще ми подивимось... Теж дарма не пройде.

Подивилися злісно один на одного, з ненавистю.

Запалив цигарку штейгер та й відвернувся. Потім на Гаврила подивився.

— Ага... Сьомохин... Після зміни за рощотом у контору з явися..

Так і застиг Гаврило. Низько, низько голова йому звісилася і з припухлих очей покотилися сльози, слова йому ірвалися з горла уривками, болісно:

— Як же це так, пане штейгере? Вважайте, двадцять років як я тут працюю... Не один забій продовбав... Як же це так? Я ж ще можу працювати, не дарма ж я хліб їстиму... Як же це так? і не каліка ж я... Здужаю працювати...

— Поганий робітник з тебе... Старий уже.

Як бджоли в вулику загули шахтарі.

Почорнілий, прибитий сів на ящик Гаврило, голову руками обхопив. Сині жили на руках нап'ялися, тримтіли мозолясті руки. З-під рваної сорочки видно було чорні, запалі груди.

— Як же тут жити? Шматки під вікнами збирати?

І раптом впав на коліна перед штейгером:

— Пане штейгере! Відкатником залишіть або сторожем! Не можу я ходити шматки прохати!.. Зробіть таку ласку... Хоч і спльовую кров'ю, так на шахтах же здобув.

Знизав штейгер плечима:

— Що ж я можу зробити? Я зовсім не знаю чому інженір розпорядився так зробити... Я лише доложив йому.

Шахтьори мовчали звісивши голови. Підійшов Олексій до Гаврила. Стиснув кулак.

— Цить, Гаврило! Не скигли, а то по зубах получиш! Не скигли перед ним, хіба не знаєш, що не жаліють вони нас. Не просися у нього, не треба!

Захвилювались шахтарі.

Гаврило зідхнув і замовк. І в цьому зідханні всенькє життя шахтарське вилилося. Прямо подивився на штейгера:

— Та куди ж тепер подітися? Ну, скажіть, пане штейгере?

Штейгер мовчав і покурював цигарку схилившись над безоднею шурху.

Коло Гаврила сів Олексій. Ляснув по плечі товариша:

— Нічого, друже! Не журися. Раніш не пропали, не пропадемо й тепер. З нами жити будеш, може з Василем поможемо тобі... Не пустимо тебе попід вікнами швендяти.

— Погружайся!..

Заметушилися шахтарі, почали заходити в кліть. По ковадлу вдарив молот.

Здрігнула кліть, шугнула в безодню. Об дно штовхнулась, стала.

Пихкає в шахті камерон, котяться по рейках вагонетки, глухо колеса грюкають. Василь добрів до забою, змінив Івана—похмурого крицерукого діда. Витер Іван піт рукавом.

— Хх-у! Затримався. Чуєш, хлопче, придивляйся, здається сирени підгнили, щось давненько їх змінювали... Вночі в шостому забої обвал був... Добре, що Станислав встиг на хвилину раніше вийти—було б привалило.

— Дивись не дивись, а вже коли завалиться, то не вийдеш.

— Ну, прощавай...

Зник Іван у покрівлі галереї і лише десь далеко скрипінням шахти дзвеніли йому кроки.

Скинув Василь сорочку, поплював на руки, стиснув кайло.

Вдарив у стіну, курявою дмухнуло в обличчя. Через півгодини Василь страшенно спітнів, потом різало очі.

Підліз до нього саношник Сашко, той самий, що вчора по уху йому заїхав.

Підліз мовчки, наче коняка в шлею упряжена.

Василь вантажив санки. Сашко мовчав.

Продовжня галерея потонула в згуках, сніп проміння прорізав тьму.

І коли вже були навантажені санки, Сашко звернувся до Василя:

— Сердишся на мене?

— А ти ж як гадаєш?

— Кинь, не сердься, під злу руку підвернувся.—Помовчав. Тримтячим голосом проказав:

— Загинув я, Василю, зовсім загинув.

— До лікарні пішов би краще...

— Е, не поможе. Тепер ї лікарня не поможе. Чого доброго ще з шахти виженуть...

Ще нижче звісив голову.

— Ось ще у чім біда: не знаю гаразд від кого гостинця цього дістав... Чи від Катьки, чи від Лізки. Я з обома діло мав, з обома плутався...

Заскрипіли санки об щебень вугільний, зникли в темноті. Вже звідтіль здалеку прогучав Сашків голос:—не сердься, Васю... Загиблий я парень.

Зідхнув Василь. До болю стало жалко Сашка. Бачив тепер Василь майбутнє життя саношника: гнилючий, хворий буде він валятися на нарах, поки не виженуть з касарні. Лікуватися нізащо не буде. Під вікнами, звичайно, ходити не буде, до праці нездатний. Отже одно залишається,—кинутись у шурх.

Тріпнув головою Василь, у чорну стіну кайло всадив...

Гула від згуків шахта тисячозабійна, бігали по рейках вагонетки: ляскали батогами худі, маленькі погоничі...

V

Розрахункову кімнату заповнив лементом різнобарвний натовп шахтарів.

У розрахунковому відділі дають платню.

Бере гроші Климентів, рахує:

— Що ж це таке? Десятка всього?

Механічно кидає касир з свого віконечка:

— За хворобу, позика, збавка взагалі...

— Як—збавили? Чому про це раніше не говорили?

— Учора лише перед получкою говорили про збавку.

— Хлопці, до інспектора!..

— Ого! Його зараз і з лихтарем не знайдеш...

— Та це ж не по закону...

На подвір'ї натовп. Всередині Олексій.

— Хлопці, до директора!

— Та що там, не поможе...

— Як—не поможе? Поможе! Лише на глотку наступити йому треба...

— Що ж це таке, на самім ділі? Дурня з нами валяють, чи що?

У другій юрбі шахтарі балакають з десятником. Десятник рябуватий, як карась на сковороді крутиться.

— Хлопці! Слиш!.. Це ж на деякий час увірвали, а потім додадуть решту; потому становище в хазяїна таке... Потім набавлять...

— Чекай... Після дощику в четвер... На той рік у цю пору.

— Ні, ви мене таки послухайте. Нічого так кипіти... Ось я й кажу вам...

Із юрби хтось злісно сплюнув:

— Годі. Не заливай! Знаємо тебе, кобеля голенастого.

— До бісової матері його!

— Не слухайте його хлопці!

Відхлинула юрба від десятника, до більшого натовпу підійшла.

Там репетував Олексій.

— Треба до керуючого послати, щоб з ним наші виборні побалакали, хай скажуть йому: коли платні не набавлять, працювати перестанемо.

Юрба захвилювалась.

Закипів Василь, взяло його за живе, виступив наперед:

— Хлопці, посилати таких, щоб говорити могли...

Василя перебив Радивон, високий, кістлявий парубок «селянський».

— А я думаю, що не треба посилати до директора. Ще образиться, добре що хоч стільки платить... бог з ними...

З десяток голосів на Радивона накинулися:

— Бач, стерво, яке встругнув! Добре тобі, що хазяйство на селі маєш, Тобі це приробіток, а нам життя. Затули писок, суко!

— Лізь у пляшку, сатано довгов'яза!

Замовк Радивон, у другу юрбу затесався, а там самі смирні були. Боялися загальну кашу варити.

Коли згодом затихли трохи, знову почувся голос Василів:

— Ну, так що ж? До директора підемо?

— Хлопці, вибирай!

— Олексій!

— Хай і небіж його йде!

— Митюху!..

— Ого-го! Цей з ним поговорить!

— Ваську Кривошея.

— Петра Зайця!

— Годі. Досить шости! Йдемо, хлопці!

Пішов Василь, а серце від радощів удвоє більшає. Здавалося: вперше йшов вибраним. Митюха дорогою «суботу» насвистував.

В головній конторі тріскотять машинки, скриплять пера. В кабінеті у директора поліцай сидить на лавці, сизим носом клює.

Побачив шахтарів, скочив на ноги:

— Куди? Куди прьотесь? Ану назад!.. Провалівай!..

Митько відштовхнув набік поліцая. Той відлетів декілька кроків, важким тілом ляпнувся об стінку. Крикнув злісно, захлинаючись.

— Куди? Куди, чорти! Назад! Осаді!

Митько посміхнувся:

— Закройся дядя!

Взявся за двері кабінету.

Вперлися до кімнати всі шестеро обраних. Розкіш в кабінеті. Розбігались очі Василеві. На підлозі коштовний килим, оксамитові крісла, на

стінах патрети міністрів, царів. Блищать золочені рями, на сонці переливаються.

За столом директор Аропький, худорлявий, прилизаний. У кріслах хазяїн Ернест попихкує цигаркою. Манжети, як сніг білий.

Забачив шахтарів, аж підскочив.

— Що вам треба?

— Шахтарі нас послали перебалакати з вами.

Ернест підвівся трохи:

— Що за посилка, в чім справа?

Митько похмурий, руки в кешені, наперед вийшов: — Нам увірвали платні, ось що...

Ззаду Олексій:

— І без того копійки отримуємо...

Директор кулаком по столі вдарив:

— Тихше, говори один, або йдіть геть...

Ернест нахмурився:

— Ну, так що ж вам треба?.. Вам же сказали, що це тимчасово. Потім прибавка буде...

— Це не по закону, он що. Дочекаєшся вашої прибавки. Ми хочемо, щоб ви зараз прибавили нам, ось як. Ми хочемо, щоб ви побільшили нам платню...

Директор в'їдливо посміхнувся. Хазяїн почервонів:

— Бач чого схотіли! Не буде цього!

— Чуєте, не буде... і без того в мене дефіцит. Розумієте? Дефіцит, ну, недохват... так. А потім, що це у вас за мода з руками в кешенях розпатякувати зі мною.

Криво посміхнувся Олексій:

— Ну, то інша справа. Тут якраз ми не про кешені розмову ведемо, а про платню.

— Я ж вам говорю, що це не зменшення платні, а недоплата... Потім буде вам доплачено.

— А ми говоримо, щоб нам збільшили платню.

— Платню я вам не збільшу ані на копійку, розумієте? Можете йти собі...

Петро Заєць підійшов до хазяїна. Ернест на крок відступив. Шахтар посміхнувся.

— Не бійся, не зачеплю. А лише ось що скажу: не прибавите—страйкуватимемо!

— Гм... Страйкуйте... На ваше місце інші знайдуться...

Директор не витримав:

— К чортовій матері пішли! Вон з кабінету... Всіх вас негідників по в'язницях згною! Вартовий!

Увійшов поліцай.

— Що прикажете?

— Гони к чорту цю сволоту!

Поліцай зам'явся.

— А ви, того... ідіть... Погано буде опісля...

— Так. Підемо... А тільки глядіть: за копійками нашими ганяєтесь, карбованці свої погубите...

Похмурі та злі пішли шахтарі і на вулиці розказали іншим: заклекотіла юрба. Митька розрізав своїм голосом гомін шахтарів:

— Страйкувати!

Васьчине серце запалало.

— Хлопці! Давайте страйкувати! Із розмови цієї нічого не вийде!

Посміхнувся Олексій, ласкаво глянув на свого небожа. Різноголосо ревіла юрба, хтось кричав:

— Страйкувати! Страйкувати!

Інші злісно цідили:

— Кому й страйкувати!

— Не всякому й можна..

— А як у мене сім'я велика?..

Викинуть тебе з роботи,—здихай з голоду.

Сплюнув Олексій, блиснув очима.

— Ну, хлопці, коли не застрайкуємо, дивись же! Нам же потім гірше буде... Останні жили з нас повиривають, не один раз ще платню увірвуть.

Мовчали шахтарі... Задні відхлинули, за получкою пішли.

Страйк був зірваний. І коли всі розійшлися, Митька злісно вилаявся.

— Боягузи, прокляті! Шахтарями взиваються! Гади полосаті!

Сплюнув на землю, ще раз вилаявся і пішов собі за получкою.

VI

В касарні гомін. В касарні неділя, а гармошка «суботу» нграє. За столом сидить Василь, поруч Олексій, на нарах хворий Гаврило лається, відпльовується кров'ю. У другому кутку співають пісні якоїсь нескладно. Десь у колисці дитина плаче, заливається, і крик її в ушах дзвенить. Сонька з Митькою обнявшись сидять. Катька кохтину зашиває, із усіх сил поспішає: швидко вечір надійде, в Юзівку треба...

Підійшов Василь до Катьки, сів поруч.

— Катько, збираєшся?

Мовчить Катька. Голову над шитвом звісила.

— Катю, чуєш?.. Кинь цю справу... Кинь, кажу тобі... Раз різонули ножем, і другий попаде...

Глянула Катька на Василя і запалала:

— Відв'яжись, Василю! І без тебе не легко... За десять карбованців на місяць можна прожити?

І замовк Василь. Нічого не міг сказати. Правду казала Катька,—на десятку не проживеш. Махнув рукою і знову на своє місце пошвендяв. Підсів до Гаврила. Вже цілий тиждень хворів Гаврило. Приходив лікар та лище рукою махнув. В лікарню обіцяв узяти. Але так справа й зам'ялась.

Вже четверту добу лежить Гаврило в касарні. Коли Олексій поскаржився на це, директор і рукою махнув.

— Ти ж казав, що він зараз звільнений?

— Ми не повинні за всіх турбуватися.

Харкнув кров'ю Гаврило. Помалу підвівся, каламутними очима оглянув приміщення.

— Олекс... Піди сюди... Олексій...

Підійшов Олексій до товариша, присів скраю на нарах.

— Що скажеш, Гаврило?...

— Олексію... Помираю я... Дочку Марусю хотів би побачити... Ти її знаєш... Пошукай її... Зроби таку ласку, пошукай, голубе... Не бачив її...

Закашлявся. Схопився за груди, побачив Катьку...

— Катю, рідна... Йди сюди...

Підійшла Катька.

— Що, дядю Гавриле?

— Катю, знаєш Марусю мою?

— Знаю...

— Піди, пошукай її... Скажи, що помираю... побачитись з нею хотів... Вона—дочка моя... Чуєш, Катю! Зроби таку ласку... Ось тобі... Візьми...

Посунув тримтячу руку під подушку, дістав гаманця, а з нього вийняв 50 копійок грошей.

— На, Катю... Уваж лише моєму проханню...

— Добре, дядю, зроблю...

— Візьми гроші.

— Потім візьму.

Скрипнули двері, в касарню увійшов Сашко саношник. Ноги ледве волочить, а обличчя—шматок крейди. Прямо до Катьки йде. Дико закричала Катька. Схопила Василя за руку. Сашко на нари сів.

— Залиш, дурна голово... чого скиглиш? Іди сюди, поговоримо...

Боязко випустила Катька Василеву руку. На бік відійшла. Сашко тихо заговорив.

— Катю, чуєш?.. Тоді я ножем пирнув тебе... даремно... Ти не винувата. Від Лізки я заразився... Ну, одним словом, не сердься... Може більше не побачимося.—Похнюпився. Хтось босоніж посеред кімнати «бариню» витанцьовував. І тінь йому незграбна та смішна по стіні скакала.

Від Катьки Сашко пішов до Гаврила. Катька кохтину накинула, пов'язалася хустиною, пішла. Довго дивився Василь у слід Катьчин, і мізки йому від туги туманилися. Подобалась йому Катька, а чому—і сам гаразд не знав. Бачив він її у ві сні своєю дружиною, а прокидався—місце, де спить Катька—порожнє. Покіль у ві сні Василь бачить її своєю дружиною, Катька по тротуарах швендяє.

Сашко підсів до Гаврила. Подивився, дихнув п'яно в обличчя:

— Як справа, Степанович?

— Плохувато Сашко... Ні к бісовій матері... Помираю...

— Боязко помирати? Га?—з потайним страхом, встромивши шкляні очі у діда, спитав Сашко.

Гаврило сплюнув.

— Життя наше нічого не варте... Погане воно... Нудне, Сашко... А вмирати все таки боязко. З дочкою хотілося б побачитись... З Манькою...

Відвернувся. По зморщеному обличчю потекли скупо дрібні старечі сльози.

— Ех ти ж життя наше паскудне... Собаці й то краще, ніж нашому братові... Він, пес вуличний, хоча не розуміє, що навкруги його діється. А ми бачимо, чуємо... Розуміємо все й нічого не можемо зробити.

Замовчав Гаврило.

П'яний Митька хитаючись до Сашка підійшов.

— Здоров був, Сашко! Ну, як живеться? «Єнерала» кажуть дістав?

— Так, браток!

— Від кого ж ти схопив?

Рукою махнув Сашко.

— Е... Та що там говорити...

— Ну, гаразд. Нічого не поробиш... До Тимохвійовни ходив? Кажуть хлопці, здорово лікує баба.

— Скрізь був, нічого не допоможе... Амба!..

Здавив у грудях дихання, потім головою труснув. Штучно, бадьоро вигукнув.

— Митюха! Васько! Дядьку Олексію... Ходімте за упокой душі раба божого... Ей! Петро Заєць, сюди! Випити за кумпанію! До монопольки, хлопці.

Олексій відмовився.

— Я не піду, Гаврило хворий. Опісля коли небудь.

— Ну, гаразд. Прощавай!

Пішли юрбою до дверей. Сашко попереду. Ішов і Василь, а в голові наче цвяхом сиділо:

— Що з Сашком сталося, який він чудний сьогодні.

На вулиці бузкова весна. Пурпурове сонце на захід клонилося, вітрець м'яким струмочком бив в обличчя. Чорними стрічками тягся дим до неба. На вулицях біля балаганів метушились шахтарі, а на перехрестках поліцаї гладкі, відгодовані. В шинку Сашко взяв три пляшки горілки, крутнув головою:

— Ех! Гуляй душа без гроша!

Посідали за стіл. Грицько сторож зі склепу розказував хлопцям.

— Ну, значить так... Дежурю я учорась уночі. Слухаю: під стінкою хтось тихо розговарює, потім, як запищить щось. Щось побігло, ногами затупотіло... А сіводні уранці під стінкою Лізку глейовщицю знайшли. Уся трибуха вивернута, видать не один раз ножем її в пузо штирнув...

Передьорнуло Сашка. Налив повну вщерть шклянку, відразу й випив. Василя наче ножем по серцю різонуло, усе зрозумів. Сашко забив Лізку.

Подивився пильно на Сашка. Саношник кивнув головою, якось дико посміхнувся божевільною посмішкою. Більше Василеві не сиділося. Зробилося до божевілля моторошно. Страшним видалося шахтарське життя, чорне як безодня шурха. Жахливий був п'яний шинок. Страшний і Сашко, що виврнув Лизці живіт. Насунув кашкета й миттю подався з шинку. За ним Сашко.

— Почекай, Василю, зупинися!..

Василь зупинився, щільно присунувся до Сашка.

— Так щоб ти ж знав,—я Лізку забив. Від неї я заразився... Так їй і треба... А мені плювати... Далі Сибіру не пошлють, вище осичини не повісять... Усе одно. Скрізь наше життя гарне...

І знову повернувся в шинок. А Василь у касарню. В касарні на нарах тихо умирав Гаврило. Перед ним стояла Маруська, худюща, з синцями під очима... Полатана кохтина, ботинки на високих закаблуках, на обличчі пудра, сльозами змита.

Під п'яними голосами помирав Гаврило. Плакала Маруська.—Скільки ж ми не бачилися з тобою, татусю... Прости мене за усе...

Гаврило ледве підвівся...

— Ти мене, доню, прости... За те, що життя тобі проклятуще дав...

Тяжко впала на подушки розкуйовджена голова. Захрипів. Крізь хропіння нерозбірливо пробурмотів.

— Так... Крепи.... вдар... Ду-у-шить... Ду-у...

Гаркнув на всю касарню Олексій...

— Тихше, салтани! Дайте людині спокійно вмерти!

У Гаврила кров з горла полилась липким темно-чорним струмком. Залляла нари й одежу забійника.

Касарня затихла. Сірою, похмурою юрбою зібралися біля Гаврила шахтарі. Баби словами стиха перекидувалися.

— Помирає?

-- Звісно—помирає...

— Чи давно в нього сухоти?

— І Маруська прийшла...

— Хоч і гуляща дівка, а все ж батька жалко...

Олексій до Василя:

— Васько, шпар за лікарем! Нумо! Живо!

Миттю кинувся Василь за лікарем. Лікаря не застав, а коли повернувся в касарню, то Гаврило був холодний, нерухомий, лежав на ослоні і напіввідкритими очима дивився на стелю.

Відвернувшись до вікна, плакав наче дитина Олексій.

Єрьома-Вовкодав повернувся і смачно сплюнув:

— Ех ти жисть наша розпроклятуща!

Певно, кожному з нас такий кінець прийде... Олексо! Підемо з горя по пляшці... За упокой його душі... Ідеш?.. Ні?.. Гаразд, сам піду.

Штовхнув у живіт руду облізлу кішку.

— Піш-шла стерво. Плутаєшся тут, гадюко...

Зашвендяв личаками по підлозі. Вийшов.

VII

Шостий номер потонув у грюкоті. На шостому вже третю добу немає штейгера, зник. У кліті нічна зміна чекає навантаження, крізь грюкіт підйомної машини вириваються слова:

— Де ж це наш штейгер?

— Щез, чи сп яну в шурх завалився...

Митька стоїть заложивши руки в кешені, посміхається...

— Жаль тобі його, чи що?—По юрбі сміх прокотився...

— Піди почоломкайся з ним, коли жалієш?..

— Коли десь здох, так тричі йому перевернутися в домовині.

Васька з Петром Карнаухом сидять на навантажених вагонетках. Петро розказує:

— А Сашка до в'язниці взяли... Пив-пив, а потім, як крикне: «Плювать мені на всіх... Я цій стерві ножем пузо розпоров»...

— Ну?

— Ну і ну... Взяли парубка... Мати його скиглила аж охрипла.

— Охрипнеш... Одна вона залишилася...

— Сашко лише й підтримував...

Біля кліті зідхав Єрьома-Вовкодав.

— Ой, хлопці, щось у грудях болить...

— Ого! У Вовкодава заболіло!..

— Це ж з отакою мордою хворіти?..

— Не смійся, хлопці... Зовсім я хвора людина... не дивися, що на виду я здоровий:..

У приміщення увійшла юрба глейовщиць та відкатниць.

Парубки з місць зриваються, до дівчат підлітають.

— А, моє поваження, Христе, як поживаєш?

— Жива ще!..

— Відв'язни... Чого по плечах ляпаєш?

— Дівчата! Стронов учора п'яний в канаві валявся... Ох, і бачили б ви його, коли він виліз звідтіль...

— Ха-ха-ха...

— Чого смієшся? Затули писок, Митька. Я в канаві валявся, а ти де?

Васька зігнувшись на вагонетці сидить, а вгледів Катьку, так і запекло щось у середині: Катька підійшла до Василя.

Під оком синяк. Сіла поруч на вагонетку. Декілька хвилин мовчали.

— Де це ти підхопила? Хто підбив?

Катька промовчала.

— Антіресно... люди добрі, ось хто... Бацнув кулаком, от і синяк. Чи довго від вашого брата заробити?

— Катько... Кинь гуляти!..

Якось злісно посміхнулась Катька...

— А як кину, чи проживу ж за десять карбованців?

Замислився Василь. І огидна була йому Катька, і рідна. Хотілося плюнути їй в обличчя і притиснути до себе. Вісімнадцять років було Катьці... А уже давним-давно гуляща вона, напевне з чотирнадцяти років «приробляє». З того часу, як залишилась без батька й матері, зрозуміла, що на десятку не проживеш.

Василь похитав головою.

— Чуєш, Катько... Виходь заміж...

— За кого ж я вийду?..

— За мене виходь... Покохав я тебе...

Жарко дихнула Катька.

— На скільки ж ночей брати хочеш?

— Залиш, малахольна... Я по правді кажу...

— А згодом бити почнеш і дорікати? Ні, вже краще не треба... Та я й звикла вже так... Сама... Пошукай собі Василику іншу. Котора краща за мене...

Замовк Василь.

Полетіла нагору кліть. Зупинилася. Із кліті винесли шахтаря з розбитою рукою. Підгнили скріпи й завалилася ціла гора вугілля. Боком пройшла, руку розім'яла. Та ще й ліву частину голови. По чорному обличчю червоні струмочки. Поранений був при пам'яті і брудно лаявся.

— Стерви проклятущі... Жаднющі. На скріпи жаліють...

Загомоніли шахтарі.

І зразу мрії про шлюб Василя і Катьки повилітали з голови. Лише понівечений шахтар був, юрба, та жаднющий на скріпи хазяїн.

Зірвався Василь з вагонетки, в юрбу врізався.

— Хлоці! Що ж це таке? Котрий же це раз? Скільки ж це ми разів говорили про креп?.. А вони грошей жаліють, на крові нашій жир собі нагулюють!..

Слова йому вогнем виривалися, вогонь палив у середині і геть рвався.

Забійник Парфен гукнув:

— Ні один не лізь у забій! Директора!

До табельника:

— Дзвони до директора! Щоб з лікарні воза надіслали!

Стара зміна кінчила працю. Шахтарі репетували. Табельник був завагався:

— Гаразд... Подзвоню без вас... А в забій лізте, нічого часу гаяти...

Митька до табельника прожогом.

— Дзвони, стерво, душа з тебе вон, а коли не хочеш,—у шурх полетиш!

І схопив табельника за комір.

Зблід табельник.

— Зараз... Зараз подзвоню...

— Центральна... Кватирю директора... Пане директоре... Робочі хвилюються... Обвал... Жертва... Вас вимагають... Не хотять лізти у забій доки ви не прийдете...

За чверть години приїхав директор з двома поліцаями. Прискочив і на все горло крикнув:

— Сволочі! Знову каламутите?

Юрба загомоніла:

— Скріпи гнилі!..

— Бач, чоловіка привалило!

— Треба скріпи частіше міняти!..

— Мовчать мені!.. Зараз же на роботу ставайте...

— Розумний який знайшовся!..

— Сам полізь туди!..

— Мовчать! Вам чого треба?..

Виступив Парфен:

— Скріпи міняти треба!.. Ось що... Так не годиться. Скільки разів за останній час були обвали!..

— Скріпи будуть замінені...

Поранений підвівся...

— Гади проклятущі! Довели! Куди я піду тепер покалічений? На два карбованці пенсії? Боком би вони вам вийшли. Кров'ю вам нашою залитися, як наші діти у грязюці...

Задихнувся знесилений, упав головою на землю. Замовк. З лікарні приїхала лінійка, пораненого положили. Глухо стогнав шахтар як недорізана тварина.

Гуділи шахтарі... Холодно пливли слова директорові, ішли по канатах кліті, спускалися вниз шахтарі. Пащею темною, непроглядною зіяв стовбур, і в зіянні цьому причаїлася шахтарська злість.

— Добре! Почекайте, ще й не те буде!..

VIII

Тихо, незґрабно ішов час, а шахтарі жили так само в грязюці, в темноті. Але вже було помітно, що щось нове ввійшло в шахтарське життя. На шахтах з'явилися нові робітники. По темних закутках говорили про владу, про те, що потрібно поліпшити шахтарське життя. Чиясь рука розклеювала прокламації. Старі бубоніли...

— Демократи це роблять... Соціялісти...

На восьмому номері новий штейгер. Ніколи ще не бачили шахтарі такого штейгера: простий, балакучий з шахтарями, завжди він пояснював робітникам те, чого вони не розуміли, і навіть Митька, що ненавидів штейгерів, і той головою хитав:

— Не довго триматиметься штейгер наш, потому не таке падло, як інші.

Довго думав про нього Василь, а все ж не міг розкусити, що це за людина, цей штейгер. Потім розкусив.

Трапилося це так. Одного разу лежав у забої Василь, кайлом довбав, саношник Микита спочивав, поклавши під голову грудку вугілля. В забій прийшов штейгер. Витер з обличчя піт. Доторкнувся до плеча Василевого.

— Залиш, відпочинь трохи.

Василь поклав кайло на бік, сів поруч з штейгером.

— Ну, як справи?

Васько рукою махнув.

— Відомо, як наші справи. Довбаємо кайлом, а за довбання гроші одхвачуємо... так, на халтуру, однім словом, працюємо...

Помовчав.

— Ось про що я хочу спитати вас, Павло Степанович. Чи всі робітники живуть так, як ми, чи ми лише так?

Підняв голову штейгер. Прямо подивився в обличчя Василеві.

— Так, усі... Усі так страждають... Гарно живеться лише тим...

І штейгер якось невиразно махнув рукою.

— Павло Степанович! Так що ж нашому братові робити, щоб кращого життя дійти?

Холодно посміхнувся штейгер, крицевою посмішкою.

— А ось що робити: єсть у тебе кайло в руках? Єсть. Крой цим кайлом по черепу хазяїна... Цар, поміщики, хазяї—усе це твої вороги... Це вони загнали тебе в бруд і голод. Земля, фабрики, заводи, копальні—твоє, народнє. А хазяї пограбували тебе.

— Так що ж його робити?

— Те, що з грабіжниками роблять.

Микита посміхнувся.

— Що? Звісно що: коли попався, стало буть, кайлом по голові, потому—не лізь, куди не слід.. Ось же з царем та хазяїнами те саме зробити треба. Тоді лише з бруду та злиднів видеремося.

— Коли ж це буде?

— А то вже як робітник за це діло візьметься, чим швидче, тим скоріше революція буде.

— Ех, ти... Темні ми, неписьменні — ось в чім справа, замість того, щоб життя поліпшити, ми до шинку як-найскоріше.

— А хотів би ти, Василю, вчитися?

Зідхнув Василь:

— Ого! Ще й як би хотів!.. Дуже вже погано неписьменному, особливо, коли бачиш, що другий хто читає, ось у нас Митька кріпильник, так той «Бову королевича» або «Заморські страни» так відхвачує, що аж чудно робиться. А одного разу про босяків читав, так аж плакати хотілося... Наче своє життя в книжці бачиш.

Пильно подивився на Василя штейгер.

— Василю, хочеш—навчу тебе читати?..

Затримтів Василь від радощів.

— Навчіть, Павло Степановичу!.. Просив Митьку, так Митьці ніколи, дома він мало буває, більше піячить... Навчіть, ніколи вас не забуду!

— Добре, з сьогоднішнього дня приходь до мене. Лише так, потихеньку...

У Микити голос затримтів.

— Навчіть і мене, Павло Степановичу! І я ж такий, як Васька...

Штейгер подумав.

— Гаразд, приходьте обидва ввечері...

Штейгер пішов. Довго Микита дивився йому вслід... Потім роздумливо промовив:

— Оце парняга, так парняга! Тільки не розумію я, чому це він штейгер, а нашу лінію бере. Агітатор він, чи що?

Василь узявся за кайло.

— Може й сам з нашого брата.

Микита чмихнув.

— Ну й сказонув!.. Наче в калюжу сів! А де ж це ти бачив, щоб з нашого брата штейгери були?

— Сам то я не бачив. Дядько Олексій розказував і Митюха говорив. Може з десяти тисяч один, а все таки є.

Недовірливо на Василя подивився саношник.

— Гм... А мо й справді...

Поповз на карачках, тягнучи за собою санки, навантажені вугіллям.

Вечорами приходили два шахтарі до штейгера вчитись. Василь умів по складах читати: навчився ще як у волості десяцьким служив, і з ним не довго воловодився штейгер. Зате з Митюхою довелося цілими годинами битись. Саношникові тугенько було. По півгодини прів бідолага над складами, а вчився. У перервах Павло Степанович говорив шахтарям дещо з політекономії, історії, робітничого руху, і все було зрозуміле,—хто вони, хто їхні хазяї, і що з ними робити треба. Одного разу, осіннім вечером, коли дощ бубонів по даху, а ноги по коліна грузли в грязюці, зайшли вони вдвох до штейгера. У штейгера сидів гість, низенький кремезний чоловік з сивиною в чорному волоссі. Коли ввійшли шахтарі, незнайомий подивився на штейгера, штейгер кивнув головою.

— Хлопці свої...

Подивився на них незнайомий уважно, потім тихо заговорив:

— Ось що, товариші... Штейгера Артемйова ви знаєте, мене бачите вперше, ну, так я вам скажу: робітник я такий, як і ви... Прислав мене сюди наш осередок, той самий, у якому і штейгер ваш состоїть. Мета моя: зорганізувати осередок, чи що соціял-демократичної партії. Гарячий ви народ шахтарі, бойовий, а лише марно ваша енергія витрачається, зосередженности у вас немає, тому і гинете ви як мухи, поодинці... Вам потрібний осередок, крицево зімкнутися треба, а вже тоді буде краще боротися з хазяями.

Помовчав. Затягнувся цигаркою, кільце диму пустив до стелі.

— А тепер питаю я вас: хочете ви боротися з хазяями, хочете собі й дітям своїм кращого здобути?

Запалав Василь.

— Хочу!.. Самому це життя остогидло. Нічого не пожалію, щоб хоч не собі, так іншим кращого життя здобути.

Микита захлинаючись говорив:

— Усі ми цього хочемо... кожний шахтар цього хоче... Кожен з нас хазяїна ненавидить... Лише керівників у нас немає.

— Нічого... і керівники будуть... По-перше, ми з Артемйовим дечому навчимо вас, потім і самі навчитеся як і до чого. Тепер ось що скажу: коли будете вагатись, то краще не вступайте до нашого осередку.

— Нічого нам вагатись... Усе одно, крім собачого життя нічого не загубимо.

Оце правда! Це по-революційному сказано.

До півночі просиділи шахтарі, а коли йшли до касарні, приїжджий сказав:

— Так що, товариші, не гайте часу і беріться до роботи. Завтра вночі ми з Артемйовим дамо вам інструкції, дамо роботу по вербовці, а зараз поки-що ось вам декілька листівок, роздайте їх робітникам... Тільки обережно, не влипніть.

Пожадливо ловили шахтарі його слова, палали серця, гордістю сповнювалися. А приїжджий, витягуючи з-під канапи листівки, говорив:

— Не думайте, що нас мало,—нас тисячі... Нас будуть сотні тисяч... За нами усі робітники.

Дістав листівки:

— Ну, от. Порозклеюйте їх по стінах, а декілька залишіть для касарні... Підкиньте... Надійним хлопцям давайте, щоб читали іншим. Лише обережно... Головне, обережніше...

Микита на порозі до приїжджого:

— А ти тут залишишся, чи поїдеш?

— Покіль тут буду... На роботу стану... і весело посміхнувся.

ЧАСТИНА ДРУГА

I

Каменем у воду пурнув, у вічність рік. Хвилею накотився на Росію 1905 рік. Накотився він і на копальні, схвилював шахтарів...

У 5-му році при обвалі придушило Олексія—підгнили й повалилися скріпи. Кров'яною масою лежав труп шахтаря, вугільний пил змішався з кров'ю.

І здавалося, що кров шахтаря не червона, а чорна, така ж чорна, як і він, і його життя.

Міцно, по-шахтарському лаялись шахтарі. Лише шахтар, здичавілий в забої, вміє так лаятись. Дивився Василь на страшний безформенний дядьків труп, і болісно стискувалося серце йому. Залишився він один, зовсім самітній. Звик Василь до Олексія, полюбив його, як батька рідного. Сухо горіли йому очі, а в душі кипіла лють. Мабуть на тих, чиї кешені потом і кров'ю шахтарською повні.

В продовжній галереї, де були прокладені рейки, стояли шахтарі. Сяйво від лямпочки падало їм на обличчя. Від цього сяйва не зблискували їм чорні обличчя, наче не проміння відскакувало від них, а чорна, дика похмура лють.

Десятник, забачивши юрбу шахтарів, повернувся назад, у слід йому Петька Карнавухий кинув грудку вугілля.

Промахнувся.

Виступив Василь.

— Слухайте, братва! Так далі не можна... Я не кажу про те, що дядька мого забито... Ні!.. Подумайте самі, скільки покалічених, забитих було за цей час? Не перелічити... Два карбованці пенсії ткнуть йому і справі кінець.

Митька перебив:

— Почекай, Василю... Дай-но я скажу...

І голос його залунав по галереї.

— Через що то лежить забитий?.. Через те, що скріпів не міняють. Це раз... Далі... Стиснули нас так, що й дихнути нічим. Усе їм мало та й мало... Той місяць платню урізали, сто чоловік з рудні вигнали... Хлопці! Що ж це ми й далі мовчати будемо?... Чи не набридло вам у бруді валятися, захлинатися в крові?...

Захвилювались шахтарі.

— Годі вже терпіти!

— Годі! сили більше немає!

— До кліті, хлопці! Піднімайся нагору!...

— Страйкувати, страйкувати!

Старий Гнат вийшов наперед:

— Тихше, це не діло, хлопці! Нащо бунтувати? Краще піти до хазяїна та поговорити з ним мирно, добром попрохати...

Іллін скочив на вагонетку.

— Товариство! Не так каже дід. У Петербурзі ходили зимою прохати царя... Оливом, замість хліба, відповів цар... Так і наш хазяїн. Або ж наобіцяє багато, а нічого не дасть, або ж делегацію нашу з роботи вижене. А нам яко-мога потрібно довести своє право! Не прохати, а брати треба!... Зараз революція! Он поруч страйкували рудні!... Он бунтують села... А ми що ж, відстанемо від товаришів своїх?

— Правдиво!

— Страйкувати!...

— А ну, хлопці, нагору!

— Стійте! Тихше! Зараз можна попсувати справу... Сьогодні працювати. Завтра ранком з нами зілляється п'ятий номер і наклонна шахта... Разом демонстрацію влаштуємо... Потім до директора. Ось як...

Шахтарі порозходились по забоях. Понесли по галереї труп Олексія, на кліть положили. З шумом піднялася нагору кліть. У кліті лежав труп того, хто кілька годин тому спускався в забій здоровий, життєздатний... Василь з Митькою несли покійника. І коли вже повернулися в забій, Митька тихо кинув:

— Уночі, у десять біля третього шурху—зібрання.

Митька тепер був членом осередку і за рік так змінився, що й не впізнати було: пив рідко, читав серйозні книжки, не пропускав жодного зібрання.

А вночі за копальнею зібралися. З'явились усі тридцять членів осередку. Не було лише Артемйова: його до Москви надіслав осередок, та так і не повернувся штейгер—здобув кулю в голову підчас московського повстання.

В нічній темноті майорили постаті вартових, голос Ілліна колихав тишу:

— На рудні салдатів небагато. Нас—тисячі.. А коли загинути, так не даремно! Робочій класі ми користь принесемо... На те й революція, щоб лилася кров... Ллється її багато, але пам'ятайте—не даремно. Так. Г
Хто з п'ятого?

Ігнатів присунувся ближче до Ілліна.

— Я із п'ятого.

— Ну, як там?

— Хоч зараз... Одначе, ти сам завтра заглянь, краще буде.

— Гаразд. Значить взавтра ранком. Тривожні гудки—із прапорами на демонстрацію... Нічого, товариство!... Ще не одна рудня зіллється з нами Наші скрізь.

Розійшлися геть-геть за північ, по одинці... Крадькома пробиралися по вулицях. Мимохідь розклеювали оповіщення. Нарешті добрів Василь до касарні... Ліг на нари й заплющив очі, а поруч з ним спав Митька, на всю касарню хропів.

Василеві не спалося. Думки одна за одною лізли в голову.

— Що то буде взавтра?...

Рипнули двері. В касарню увійшла Катька. Підійшла до свого місця і почала в вузол речі свої звязувати. Василь підвівся.

— Катько, ти куди?

— Катька підійшла до Василя, із рота пашило горілкою.

— Я, Васю, від'їжджаю... Мене з роботи вигнали...

Так і захололо серце Василеві.

— Куди ж ти їдеш? За що вигнали?

— Працювати я не гідна... Недужа... А стирчати тут не буду... Набридло...

Зморена сіла на нари.

— Куди ж ти їдеш?

— І сама не знаю... Світ за очі... Не можу я тут бути!.. Остогидло все!...

— Катько, залиш... Чуєш? Укупі будемо жити. Куди ж ти поїдеш?.. У місто... Чи там краще, чи що?..

— Таким, як я, скрізь однаково...

Павза... Глухо дихала касарня, темна, непривітна.

Хтось присвистом хропів. Хтось мимрив собі щось з просоння.

Катька підвелася.

— Ну, Васю, прощавай... Спасибі, що ти тоді заступився за мене.— Взяла речі, до дверей пішла. Жаль стиснув серце Василеві і якийсь надірваний крик вирвався йому з грудей.

— Катю! Не йди!..

Зачинилися двері, і в темному мороці ночі зникла Катька...

Кинувся Василь на нари. В голові пішло все ходором: Олексій, завтрішній день, Катька... В голову потекло розпечене оливо...

Настав ясний, спокійний ранок... Вогняним шаром прокидалося сонце, у синьому сяйві купалася рудня.

Чорні, гладкі жандарі роз'їжджали вулицями, переливалися золоті офіцерські погони.

Стіни шахт рябіли оповіщеннями, товпилися біля них шахтарі. Коли поліцаї розганяли їх, вони збиралися у іншому місці. Обличчя шахтарям палали ненавистю. Сьомий і четвертий номери страйкували. На восьмій і наклонній довго гули гудки. Тяглися до цих двох шахт обідрані, зморені люди. Брали в лямповій лямпочки—йшли нагору. Біля кліті стояв натовп; зойк, гомін, лайки рвалися потоками і лише з усього можна було розібрати одно вогнене, дуже—«страйкувати».

Між шахтарями нишпорили десятники. Від шахтарського голосу тремтіли вони і боязко наближались до дверей.

Посеред кімнати юрба. В середині на вагонетці Василь, голос йому став гучним, слова—гартованим залізом.

— Годі, товариство, годі! Не пройде їм цей номер! Пора нам за справу братись! Усі мусимо страйкувати! Жодний не залишайся на боці!

Митько, той самий, що за пляшку горілки лазив на найвищий комин, і там, тримаючись за скоби, вихиляв усю пляшку,—тепер стояв у натовпі і викрикував:

— Бач, стерви які! Моду взяли!... Взимку зменшувати платню... Обіцяли нові балагани будувати, а збудували? Обіцяли збільшити пенсію покаліченим,—побільшили?... Міцно візьмемося, братове, подолаємо... Не прохати своє, а видерти треба.

Єрьома Вовкодав у третій юрмі промовляв:

— Всі, як один! Хто лише відстане, стервом, сволотою буде. Щелепи такій сволоті набік! Душа з нього вон!

З натовпу кричали.

— Правдиво!...

— Згодні!...

— Страйкувати! Страйкувати!...

Хтось вихопився з гурту:

— Стоп, хлопці! Не слід цього робити! Нічого не вийде, краще добром...

Загули шахтарі, зойк одного з них покрив усе:

— Цить, гадюко!

— Затулися!

— Хазяїна руку тягнеш!

— В шурх його, лизоблюда!

Гуркотіли машини, не вгавали шахтарі, виповзали кліті з зміненими шахтарями.

І все зливалося в грізний, як бурун, гомін...

А біля копальні, неначе стервятники, що зачули падло, збиралися жандарі, обдивлялися рушниці й шаблі. Коні не стояли на місці, топтали попалену землю... Ілліна не було. Ще за-темна пішов він на п'ятий, і до цього часу не повертався.

Кинувся Василь до Митька.

— Де Іллін?

— На п'ятому, звідти демонстрація вийде.

Василь заспокоївся. Остання партія шахтарів піднялася нагору. Знову скочив Василь на вагонетку.

— Ну, як, хлопці, страйкуємо?

— Страйкуємо! Страйкуємо!

— Розгорни прапор!

Хтось викрикнув:

— Хлопці! З п'ятого йдуть з прапорами!

В приміщення задихаючись вскочив директорАроцький, за ним десяток жандарів. Директор на вагонетку:

— Товариші! Я раджу вам не страйкувати! Це...

Не договорив, до нього Петро Карнавухий підскочив:

— Сволоч ти! А оцих нащо привів?—показуючи на жандарів. Гомін, зойк.

— Геть! Геть його!

— Друзяка знайшовся! Добра нам бажає! Зі сходів його.

Декілька рук вхопилось за директора.

Виступив жандарський офіцер:

— Стій по місцях, а то стріляти буду!

Підлив офіцер олії в огонь...

Кинулась сотня шахтарів до жандармерії.

— Затуляйте морди!

— Бий їх, сукиних синів! Бий держиморд проклятущих!

Офіцер щось крикнув. Так і влип у стінку під купою вугілля. Зойк, постріли... Миготіли шаблі. Підскакуючи по східцях... Полетіли вниз... Криваві тіла... А внизу жандарі відкрили пальбу, дзвенять вікна розбиті кулями. Василь до механика.

— Стоп! Зупини машину!.

Затримтіла, зупинилась машина, на вишках завмерли колеса... Впали два поранених шахтарі. Кинулись шахтарі на вулицю. З вікон полетіли грудки вугілля на жандарів.

Замайорив червоний прапор. По сходах покотився шахтар, який ніс прапора. Його підхопили інші.

Котились, падали забиті, ляскали в шибки кулі. Жандарі не могли стримати кулями шахтарів. Натовпи йдуть унизу, жандарі біжать, у слід їм груддя вугілля, кілки... По вулиці спереду сіра злива салдат колишеться, а ззаду страйкарі з п'ятого й наклонного. Жандарі зупинилися на розі, влилася в юрбу шахтарів нова хвиля. Над тисячоголовим натовпом майорили прапори. Надійшли салдати, стали у дві шеренги поперек вулиці. Офіцер молодий, білолиций вийшов наперед.

— Смирно! Вам чого треба?... А ну розійдіться!

Василь попереду, поруч Іллін. За Ілліним Митька... Натовп клекоче... Василь викрикнув:

— Ми свого хочемо! Ось що... До хазяїна у Юзівку підемо...

— Ра-а-с-ха-дісь по містам! Прекратить неурядіцу!

— Не перестанемо, покіль свого не доб'ємося.

— По бунтовщиках!... Пальба!..

Заклацали затвори... Іллін звернувся до шахтарів...

— Стійко, хлопці, дружно! Хай живе Революція!

Громом «ура» перекинулося. Шапки догори...

— Товариство, вперед!

Демонстрація рушила.

— Разходись!

Натовп ішов вперед.

— Полурота!..

Тиша, довга, глуха... Поблискують люфи рушниць, направлені на шахтарів.

— Плі!...

Випал. Крики душервучі, страшелезні, покотився зойк по натовпу шахтарів... Стогін. Декілька чоловіка корчаться по землі, захлинаючись своєю кров'ю, дряпають нігтями землю...

Затримтіла мотором тисяча шахтарів. Упав Митька поранений у груди... Іллін з пробитою головою, стиснув Данило рукою фонтан крови...

— Хлопці, що ж це таке? Дивіться... що це... Бачите?... З розбитою головою валяється відкатниця, а далі ще декілька...

Заревіла юрба... Кинулася. Щось міцне ляснуло Василя в ногу, і від цього закрутилося в голові, підкосилися ноги... Василь упав на землю... Поповз набік. А за ним стьожкою слід кривавий.

Випал, ще випал.. Нові жертви. Застогнали нові поранені.

Ще випал...

Здрігнули шахтарі. Біжать назад. А з-за рогу в натовп врізались жандарі. Свистять нагаї, мигтять шаблюки, кіньми топчуть людей...

Натовп рідшає. Стихло.

Василь був непритомний.

— Винь патрони!

Знову заклацали затвори. Поранений Митька ледве підняв голову. Побачив кимсь покинутий наган, тримтячою рукою стиснув рукоятку. Ходить між тілами офіцер, перелічує для рапорту забитих і поранених, порівнявся з Митькою. Дивиться на вид кожного забитого. Зібрав останні сили Митька, підвівся на лікоть, натиснув на курок. Постріл. Промах. Офіцер вирівнявся, штовхнув чоботом Митьку, салдата підізвав.

— Євментьєв!... Поді сюда!...

Із строю вийшов сірий, худий салдат. Підійшов до офіцера.

— Що прикажете, ваше благородіє!

— Приколи цю сволоч!

Бився Митька у предсмертних муках... І раптом обличчя салдатові скривилося божевільно, із горла йому вирвалось ридання.

— Не можу, ваше благородіє!.. Не мо-жу...

По сірому обличчю побігли сльози, покотилися сльози на сіру, як і обличчя, шинелю.

Офіцер вилаявся...

— Я тобі наказую добити цю тварину...

Салдат ще нижче звісив голову...

— Не... не... мо... жу...

Замахнувся офіцер і від кулака його розсіклися губи салдатові, шапка на бік полетіла.

— Під суд за неісполнєніє пріказанія...

Якось тяжко, наче від жахливого холоду застиг мовчки строй.

Схлипуючи підняв салдат шапку. Побачив, що в крові вона, кинув, за голову схопився.

— Господи!.. Братці!.. Рідні!.. Що це ми наробили?... Крови, крови скільки... Це ж кров наших братів!...

Стогнав, хрипів Митька... Призирливо подивився офіцер на салдат і націлився в Митьчину потилицю. Вирвався із строю суворий окрик:

— Не смій робити цього... Людина помирає...

— Що? Хто там?.. Мовчать!

Голос завмер. Постріл. Витяглося в струнку тіло Митчине. Завмер стогін. Осінній вечір висів над копальнею. Від восьмої шахти падала на трупи тінь. Горами лежали мертві тіла шахтарів у крові в бруді.

Величезним німим велетнем стояла шахта.

Верхів'я труб прорізали небо.

II

З простріленою ногою Василь потрапив до тюремної лікарні, а з лікарні у в'язницю. З Василем було ще десять чоловіка і всі вони до суду по різних камерах сиділи. Лише на суді побачились.

Суд вирішив: усім, хто був на демонстрації, по п'ятнадцять та десять років. Зідхнув Василь: дали йому п'ятнадцять років! Півроку просидіти й

то чогось варто, а то п'ятнадцять! Подумати страшно! Подивився на суддів, стиснув злісно кулаки.

— Саджайте! І на нашій вулиці буде свято!

Усіх засуджених надіслали до Іркутську.

Погрюкував потяг, колихалися, підскакували вагони, позаду залишалися стовпи, мости, села.

Позаду шахти, забої, попереду Сибір холодний. Коли під'їжджали до Симбірську Єрьомі Вовкодаву зробилося погано. Три дні тому він захворів. Підняв Єрьома голову.

— Братва! Товариші! Поможіть мені, рідненькі,—помираю...

Голос йому затримтів.

— Невже не доведеться побачити волю?...

Схилили шахтарі голови...

Умираючий жадібно хапав повітря. Тихо, вривчасто брязкали на руках кандали. Глупої ночі помер шахтар. Мчав уперед потяг.

Кружляли за вікнами білі сніжинки. Крилами билися в заґратовані вікна. Останній раз забрязчали кайдани, щось обірвалося. Єрьома Вовкодав помер.

І як брязкіт кайданів, обірвалося життя.

Микита зняв шапку.

Помер, певно й нам погибати так, Василю... Мені не страшно, не дарма ж загинемо...

Правда, Микито... Колись то наша візьме...

Спали на лавках шахтарі, грудьми дихали тяжко. Довго їхали до Іркутську... А коли доїхали, тріщав лютий мороз... За комір забирався мороз, дубіли ноги від морозу. Іркутськ місто сибірне. Дев'ять місяців хуга, морози, три місяці тепла. В'язниця в Іркутську величезна, багатоповерхова, кинуть в один з них людину, запакують у камеру і довгі роки мучиться вона там, крізь ґрати на волю дивиться.

Потрапив до такої камери й Василь з товаришами. В камері ліворуч займали нари «уголовні», праворуч—політичні. Густою пеленою висить день над арештантами, олив'яною похмурістю давить груди.

Тільки ранок настає, а вже в коридорах сюрчки заливаються, дзвін дзвонить, готуються люди. Швидко на перевірку. Потім арештанти йдуть на роботу, і замовкає камера.

Багацько довелося пережити у в'язниці, багацько негідників пройшло повз Василеві очі, а гірші за всіх начальник в'язниці зі своїм помічником. Ці дві потвори не давали жити ув'язненим. Стогнали від них в зні. Особливо не любив начальник політичних. У перший же день свого перебування в централі Василь з Микитою до карцеру потрапили. Сиділи вони на нарах. Балакали з політичними. Брязнув замок, у дверях з'явився наглядач.

— Смірно!..

Камера затихла. Увалився в камеру начальник тюрми. Гладкий, високий. Оглянув камеру. Зскочили з місць карні, а політичні сиділи, навіть шапок не здійняли. Начальник аж почервонів:

— Скільки разів я вам, панове, наказував, щоб при моєму появленні усі вставали з місць... Не забувайте, що ви у в язниці.

Староста камери, демократ Шабловський, відповідав не встаючи:

— А вас прохали, щоб ви нам дали спокій.

— Що? Мовчать!... Я вам, негідники! Я вас навчу!

Подивився Шабловський начальникові пильно в вічі, начальник Шабловському. Здавалося, що не хвилину вони дивилися один на одного, а вічність—роки довгі, тягучі...

— Наглядач! У карцер його!

Анархіст Іванов звернувся до політичних:

— Товариство! Усі підемо в карцер!

Ще дужче почервонів начальник.

— Що? Ми-тин-гувати? Я вам... Я вам покажу!... Гаразд!... Усі підете в холодні карцери... На десять суток...

Подивився начальник на Василя.

— Новий?

Василь, не встаючи з місця, процідив:

— Так, новий...

— За що сидиш?

— За стачку...

— Ага!... Із того ж гніздечка... Теж вставати не хочеш?...

— Коли всі не встають, то чого ж я буду...

— Наглядач—і цього до карцеру.

У карцері темно. Віконниці на замках. Ліг Василь на залізні нари, від холоду здригнув. Від стін повзе холод, по підлозі бігають пацюки. Темно у Василя на душі, як і в карцері... Здавалося, що на віки поховали його в тюрмі, і гнітюча нудьга обценьками здавлювала мізок.

Дзвін кайданів шарпав нерви.

І стигла у жилах кров від цього дзвону так, як і дихання на стінах. І стелилося в уяві стрічкою життя: безфарбне, безрадісне, тяжке, як кайдани, темне, як забій, як карцер... Ранком у карцер зайшов начальник.

— Ну, як тобі тут, добре?

Василь кинув злісно в обличчя начальникові:

— Скрізь братові нашому добре. Однаково, що в тюрмі, що на волі. Ось через те, що нам так добре, ми й бунтуємо...

Начальник повернувся до наглядача:

— Ще на двоє суток...

Чобітьми грюкаючи по цементу пішов у другу одиночку. У дверях клацнув ключ.

Через вісім суток повернувся Василь з карцеру: хворий, застуджений, знесилений, боліла прострілена нога...

Довго, довго тягнеться в тюрмі день.

У камері вдень майже нікого немає—усі на роботі. А Василь на роботу не ходив. Прострелена нога заважала.

Потім прибирати камеру став. Увесь день по камері звірем гасав. Стогонами надривалися від розпачу груди. Крутило в мізку.

Вечорами у камері галас. Ув'язнені повертаються з роботи. Політичні лягають на нари, розмовляють, влаштовують лекції, карники у «Буру» ріжуться, останні сорочки один з одного стягають.

Галас, лемент, наче кожного з них ножами ріжуть. Бійки, кров з носів, побитих тягнуть до карцеру, ті, що залишалися, знову грають у карти. До перевірки крик, галас, після камера затихає. Коли не було начальника, перевірку робив його помічник Іваненко. Коли клацав ключ і увіходив помічник, в'язні застигали. Іваненко повагом перераховував в'язнів, кожного тикав пальцем у груди. А коли кінчав рахувати, ставав біля порога, довгим поглядом дивився на камеру, потім, мішаючи російські слова з українськими, говорив:—Старосто! Що це за непорядок у тебе? Чому бачки на вікнах? П'ятий раз говорю, що не место їм там. Не слухаєте?.. Наглядач! Троє суток карцерного положенія.

Бачки прибирали під нари. А після наступної перевірки знову:—чого єто под нарами бачки? Троє суток карцерного положенія, без прогулок і передач...

Завжди у нього була причіпка. Вибився з наглядачів у помічники Іваненка за те, що душу вимотував з ув'язнених.

Уночі згадували шахтарі про сім'ї, шахти, волю. Доброго мало пригадувалось. А все ж від того, що було за межами тюремної брами, віяло простором, волею безмежною.

Сибірська ніч довга, холоднюща. За ґратами удесятеро довша. Лежить Василь, дивиться на стелю, а думки йому не йдуть з голови:

— Коли ж цьому кінець буде? Коли переможуть робітники?

Штовхає сусіду, демократа Шабловського.

— Чуєш, Шабловський?

Шабловський розплющує очі.

— А... ти, Василю?.. Ну, що таке?

— Мучусь я, товаришу... Чи переможуть коли наші?...

— Звичайно, переможуть!... Одна революція загинула, друга буде... Переможемо ми... Нас багато... Сила ми, товаришу!

Знову спав Шабловський, а Василеві не спалося, схвачувався з нар, по камері бігав. До вікна підходив, на волю дивився. Відбивався місяць на снігу. Похитувались білі оголені дерева. Білим килимом вкриті покрівлі. А далеко—чорніє тайга. І холодом віє від цього величного малюнку, холод у душу забирається, лазить комашками по спині.

III

Уранці гуде якось відривчасто, недружно камера. Уранці по коритару кроки міцніші, гучніші. Десь у коритарі завмирають кроки. Ув'язнені неохоче встають по-одинці, і лише коли староста на всю камеру крикне: «смирно», всі схвачуються з нар. Ладнаються. У двадцять другій перевірка, двад-

цять третя ладнається, ноги розминає. Блискавкою пролетів другий помічник—Яковенко. Цей живо робить перевірку раз... два... готово.

Після перевірки пайки приносили. Біля дверей стовпилися в'язні. Наглядач за наган схопився.

— Голодовку об'являємо!...

— До бісової матері з вашими пайками!

— Дуй у наглядача, хлопці!

Пайки полетіли в двері, пайками й наглядача закидали.

Грюкнув дверима наглядач, полетів до начальника з доповіддю.

Василь на нари скочив...

— Коли почали, так до кінця тримайтеся!

Начальник з наганом, при шаблі влетів, за начальником помічник, наглядачі....

Повставали з нар в'язні, деякі залишилися лежати. Начальник аж почервонів. Як гаркне на всю камеру!...

— Смирно!.. Хто зачинщик?..

Вийшов староста.

— Бунту тут ніякого немає. Ми просто голодовку об'явили і більше нічого. Голодувать будемо до того часу, покіль ви не виконаєте наших вимог.

Начальник не дав договорити, розмахнувся—кулаком по обличчю Шабловського.

— Я ж тобі, негіднику! Свинота проклята!.. І тут спокійно не можете сидіти?!

— За те, що б'єте нас, голодовку об'являємо.

Вихопив шашку начальник, замахнувся, по плечах Василя ударив:

— Мовчать мені!... У бараній ріг поскручую вас.

Два анархісти й шахтарі підійшли до начальника.

— Ми вимагаємо, щоб ви вислухали нас.

— Мовчать, негідники!...

Замахав шаблею на всі боки. Лягла червоними рубцями на плечі в'язнів.

— Не смієш бити!

— Мусите нас вислухати!

— Ні за що в карцерах мучите!

— Дзвони тривогу!

Задзвонив дзвін. Влетіла в камеру юрба наглядачів.

Шабловський кричав:

— Це не бунт!... Це голодовка!

Начальник до карників.

— Видавай зачинщика!

— Самі шукайте!

— Усі зачинщики.

— Будете голодувати, негідники?

— Так, будемо! До того часу...

— Бий їх, хлопці!

Наглядачі кинулися на в'язнів.

Загуляли приклади. А в наглядачів бачки, поліна полетіли.

На коритарі дзенів дзвін. Гуркотіли в двері сусідні камери, гуркіт котився по коритару. «Бунт» усмирили. Побитих ледве не до смерти тягли в лікарню, більш-менш здорових розігнали по інших камерах.

Василя було побито до непритомности, теж потягли у лікарню.

— Проклятущі!..

— Сволота!

— Гадюки прокляті!

І ще дужче грюкали у двері. Тримтіла тюрма. Брязкало в коритарі шкло, а у вовчки палили наглядачі, і лише після цього трохи стихло.

Знову тихо. Чітко по цементу відбивалися кроки. Сміх наглядачів замирав у коритарі.

IV

Три місяці пролежав Василь у тюремній лікарні, а коли одужав, боліли груди, кашляв кров'ю. Василя посадили у другу камеру. І вже не бачив Василь до самого кінця свого перебування у тюрмі товаришів своїх.

У новій камері майже всі політичні сиділи. Були книжки, журнали, а іноді щастило й газету дістати. Василеві усе таки пішла на користь тюрма. Жалібно накидався він на книжки, читав їх запоєм, і від цього вщухав розпач, не так боліли мізки.

Політичні сперечалися, а Василь вчився, і коли наблизивсь 1917 рік, він не гірше їх знав політику. І всією своєю істотою, він розумів що з усіх партій—лише партія більшовиків найправдивіша. Дзвінко відбивали на дворі години. Статуями по будках маячили вартові. Літо змінювалось зимою, зима літом. А життя тюремне текло нудно й одноманітно. Вранці перевірка, увечорі перевірка, удень обходи, праця.

Кануло дванадцять років у вічність, і на лобі. Василеві з'явилися зморшки чорне волосся де-не-де сріблилося сивиною. На дванадцятому році ув'язнення, навесні, коли цілими снопами вривалися в камеру сонячні проміння і повітря весняне лоскотало і манило кожного на волю, докотилися згуки оркестри. Камера затихла... Есер Матвійчук махнув рукою:

— Напевне маніфестація.

Згуки виростали... І раптом камера завмерла. Крик короткий, відривчастий вирвався комусь з грудей.

— Марсельєза!..

Захвилювалася камера. Лише карник Степанчук звернувся до свого товариша:—Ну, що ж? Їсти вона нам дасть, марсельєза?.. Здавай Колька!..

Згуки ширилися. Хвилею рвалися в камеру.

Михайлів кинувся до вікна.

— Товариші! Сюди йдуть! З прапорами йдуть!

До тюрми йшли натовпи. У повітрі розвівалися прапори. Вартовий клацнув затвором.

— Відходь від вікна!.. Стріляти буду!

Наглядач у вовчок.

— Тихо, без крику!

У повітрі ляснуло кілька пострілів. Завмерли... Заскрипіли ворота... Двір сповнився людьми...

А згуки величезні, могутні рвалися вгору, палили кров у жилах.

У коритарі брязчали ключами.

У Василя від радощів дух захопило.

— Невже? Невже наша взяла?

Більшовик Михайлів з блискучими очима кричав:

— Так... Наша взяла!..

Клацнув замок, широко розчинилися двері. На дверях з рушницями салдати, робітники... Обличчя весняні, радісні...

— Виходь, товариші! Царя немає, воля наша!

В'язні юрбою кинулися до дверей. Коритар заповнився людьми. Свіже весняне повітря наповнило груди Василеві. Захитався бідолага від цього повітря, голова крутилася.

— Як же це так?.. Невже воля?..

І не вірилося, що над головою блакитне небо, а не брудна стеля.

V

На рудні хвилясте море людей. Юзівка повна шахтарів. Що-дня мітинги, вибори, червоними прапорами місто вкрите.

Але шахтарі знову незадоволені, косо дивляться на прилизаних промовців. Косо дивляться на плакати, де рука у білій манжетці з золотою запонкою, потискує робітничу, мозолясту руку.

— Чи бач... Пузатий нашому братові руку тисне...

— Здорово!..

— Тисне, тисне, а все ж на свою копальню полізе...

— Ось тобі й ліворуція!..

Не розуміють шахтарі, чому це революція, воля, а міністри, князі та фабриканти усе таки правлять країною.

І коли більшовик Акулів крикнув із трибуни:

— Товариші! Покіль заводи у хазяїв, а земля в поміщиків, ми ті ж самі, що й були!..

Шахтарі плескали в долоні, а есер Степанов крикнув:

— Товариші! Це провокатор!

Акулову не дали говорити.

Похмурніли шахтарі.

— Ось тобі й воля!

— Воля... Комусь, та не нам...

— До бісової матери таку волю!..

Василь—більшовик: Василь на мітингах більшовицьку програму пояснює. Помолодшав після в'язниці, на десяток років помолодшав. Травень цвіте. У травні навіть на руднях повітря інше. 1-го травня до Юзівки з усіх кінців тягнуться шахтарі. На першій лінії лавки зачинені.

Вулиця рябіла плакатами.

ВСЯ ВЛАСТЬ
УЧРЕДИТЕЛЬНОМУ СОБРАНИЮ
ГОЛОСУЙТЕ ЗА СПИСОК № 1
ГОЛОСУЙТЕ ЗА СПИСОК № 7 К-Д!

Скакали плакати на очах, очі по плакатах розбігалися: Керенського, Родзянка, Мілюкова.

У натовпі чутки: Леніна з Німеччини в запломбірованому вагоні привезли.

Шахтарі оточили Василя.

— Чуєш, товаришу? Ти більш за нас розумієш. Правда, що Ленін у Росію приїхав?

— Розкажи нам, хто такий Ленін.

Вискочив маленький, цюстрий парубчак з натовпу, забубонів.

— Хто такий Ленін? Провокатор Ленін, загубити Росію хоче. Потому, що найняв його Вільгельм.

Василь посміхнувся.

— Хто тебе найняв, скажи краще! Товариші, Ленін—більшовик! Ленін хоче влаштувати нашу робітничу революцію, не таку, як оця, панська.

Із натовпу крикнули:

— Раз більшовик, стало буть не зрадник!

— Значиця наш чоловік!

— А ти геть звідси, покіль цілий! Бачили таких фруктів. Знаємо, що ти за птиця.

До маленького цюстрого:

— Гайда, хлопче, а то щелепи повивірчуємо!..

Цюстрий зник у натовпі.

Так. Стало буть, сама правдива партія більшовиків?

— Так! Тільки вони лише дійсно за працюючих.

Наперед протиснувся Василь, поруч з ним більшовик Дрожжин. Ріже промовець повітря словами.

— Товариші, громадяни! Ми скинули царя! Ми добилися волі! Перед нами завдання спасти революцію, утримати наступ німців. Німці занапастять Росію. Війна до переможного кінця! Ура!

Сотні голосів радісно підхопили «ура». Шахтарі мовчали. З передніх рядів крикнули салдати:

— На який нам біс війна? Чи мало ми крови пролили? Не нам, робітникам, потрібна війна...

— Правда!.. Правда!

— Іди ти з своєю війною!

— Геть із трибуни.

— Геть!.. Геть!..

На промовця летіли оселедці, болото. На трибуні Василь.

— Нам, робітникам, війна не потрібна! Нащо нам убивати таких же робітників, як ми.

Голова перебив промову Василя.

— Товариші! Я не даю слова цьому громадянинові! Це—провокатор!

Декілька голосів підтримали голову.

— Правдиво! Правдиво!

— Не дати йому слова!

Маса останніх кишіла.

— Через почому це так?

— На якій підставі?

— Крой далі, Василю!

— Товариші! Я не даю слова цьому громадянинові!

Хтось крикнув:

— Раз нашому слова не дають, розходьтесь, хлопці!

— Мабуть доведеться поговорити ще з панами.

— Ой! Що воно буде?..

Салдати незадоволені.

Щось величезне, могутнє насувалося з Петрограду. Звідтіль лилася більшовицька хвиля.

Салдати тікали з фронту.

Рябіли вулиці шинелями.

Більше й більше хмурилися шахтарі.

— Ох, братці! В кобилку вони з нами грають. Подивимося, чия візьме!..

А в кінці серпня вночі заарештували Василя. Знову сидів він за ґратами, знову дивився на вулиці, на комини шахт. Тільки спокійніше сиділося зараз. Почувалося, що наближається друга, робітнича революція.

VI

І вона прийшла.

Ще не випав сніг, ще грузли ноги в грязюці, а вже в повітрі почувалася друга революція. Шахтарі хвилювались.

— К бісовій матері хазяїв!..

Геть міністрів!..

— К бісу війну!..

І коли небо хмурилося хмарами, потім плакало дощами, звістка громом прогриміла.

— «Временное Правительство» подолали! Керенський утік, вся влада в руках Рад!

Двері Василевої камери розчинилися.

— Вилітай, хлопче, зараз наша взяла!

Закипів Жовтень... З фронту йшли салдати в Червону гвардію. Хазяї тікали копалень. Шахтарі кайлом об землю.

— Лежи, зараз не до тебе!

Сотнями, тисячами йшли в Червону гвардію, а потім армію. Пішов і Василь. Хворий, туберкульозний, він разом із усіма пішов під кулі, у сніжні хуги, у літню спеку.

Потім Василя викликали у штаб бригади.

— Будеш, товаришу, комісаром полку!..

Летіли дні. Стрілою летіли. Мотором вертілися в очах.

Білі насідали, підступали до Москви. Більшовики, Червона армія в кільці. І здавалося, революція задушена. Революції кінець.

Під Кортояком спека. Під Кортояком від Василевого загону триста чоловіка залишилось. Триста духом опали.

— Загинути мабуть доведеться!

— Товариші! Не можна падати духом! Кортояк мусить бути наш. Візьмемо Кортояк, прорвемося.

Із натовпу голоси:

— Піди, візьми!

— Та куди там узяти!.. Сили в нас мало...

— Нас усього три загони, а в загоні півтори каліки... А їх скільки...

— Ех, товариство! Здрейфили ви, чи що? Ану згадайте про Паризьку Комуну... Я вам розкажу про неї... Ось де вояки були... До останнього билися... А ви смерти боїтеся!.. Які ж ви революціонери, хто ви? Боягузи чи червоноармійці?

Притихли хлопці. А голос Василеві дзвоном дзвонив у вечірніх присмерках. І коли ніч обхопила землю, червоноармійці кричали:

— Усі підемо в наступ!

— Хлопці, до останнього!

— Хай живе радянська влада!

— Не сердься, товаришу комісаре!

— Розкисли ми!.. Не буде цього більше. У вогонь і в воду підемо з тобою...

Ранком сірим туман звис над землею. Загін пішов у наступ. Грузли ноги. Обідрані червоноармійці бадьоро йшли на бій.

— Візьмемо Кортояк, душа з нього вон! Три загони червоноармійців рідкою лавою розсипалися, помалу посувалися вперед.

У лавах Василь. Рушниця в руках, збоку наган. Із Кортояку назустріч — смерть. Смерть із сорока гармат дивилася. Жерла гарматні скаженим вогнем плюються. Від вибухів повітря тримтить. На шмаття людей роздирає. Шматки м'яса людського на землю летять. Повзуть поранені по грязюці, волочать за собою рушниці.

Кортояк ось уже близько. Гучніше б'ють гармати. З дзвіниць кулеметами поливають по лаві: у дванадцять... загальна атака... Готуйся!..

Без п'яти дванадцять. До Василя командир загону підійшов.

— Ну, давайте...

Знову по лаві.

— Богучарці в атаку йдуть...

З роздробленим черепом впав командир загону.

Василь скомандував...

— Цеп за мною... Бігом марш... Ура!

Перші лави підхопили «ура», по лавах хвилею прокотилось. Лава зірвалась. Кинулся. Дужче постріли. Посвист. Розрив. Грудки бруду вилетіли, забиті валяються.

У білих команда:

— По наступаючим червоним... Пальба...

— Сотнею... Плі...

Постріли... Постаті танцюють в очах. Крутиться земля.

— Ура! Ура!

— Дайош кльош!

— Дуй, хлопці!

Тьмяно зблискують багнети. Здрігнула лава червоноармійців. Побігла. Здіймають руки догори білі.

— Бий його прахвоста!

— Багнет йому в пузо!

Зі стогоном падає офіцер—багнетом до землі приткнутий.

— Товаришу, я вам здаюся!

— Дуй його!

— Товариші, я робітник, за що?

Другий офіцер тримтячими руками розстібає шинелю. Благаюче дивиться на червоноармійців.

— У, стерво, тримтиш? Гляди, не мало нашому братові морду побив?..

Гомін, зойк, стогін.

Кортояк узято. У білих паніка. До Василя підійшов комбригади.

— Добре, товаришу, виконали завдання!

— Що треба було зробити,—зробили!

Червоноармійці кинулися до Василя:

— Живий, комісаре! Качать його.

— Качать! Качать!

— Ура!..

Угору полетів Василь, на руки підхопили.

Сміх ірветься з грудей червоноармійцям.

Від загону залишилося півтораста чоловіка. Було їх триста.

Буруном налетів Жовтень... Також летіли червоноармійці... Тепер уже втікали білі...

І ще одного разу Василь зустрів Катьку.

Постаріла, змучена пленталася вона тротуаром у шинелі, з червоним хрестом на руці. Побачила Василя, впізнала:

— Васю! Це ти?

Василь повернувся. Довго, довго дивився на неї... Продзвенів у вухах голос її і щось далеке пригадалося. Те, що пішло в безвість.

Пригадав... Шіснадцять років тому...

Касарня, нари... П'яні голоси... Розбещену, бліду Катьку з прорізаним боком. І знову оповила його тоскність.

— Катю! Ти? Як ти сюди потрапила?.. Не думав я з тобою зустрінутись...

— Багацько говорити, Васю... Усяко доводилось мені,—нарешті до того дійшла, що не хотілось уже й на світі жити. Повіситись хотіла. Та вийшло інакше... Я була тоді в Москві. Три роки тому... Зупинилась я та й заслухалась... Гарно балакав промовець... І так гарно, що кожне слово за серце хапало мене. Усе наше життя гірке викладував. Тут я і своє пригадала. Згадала через кого я такою зробилася. Закипіло в грудях. Жалко стало свого життя. І пішла я до Червоної армії. Зараз сестрою служу. Катька зупинилася біля великого будинку.

— Оце наш шпиталь... Так мені треба йти. Діла багацько... Прощавай Васю...

Потиснули руки одно одному й розійшлись навіки.

Згадав Василь брудну, розбещену оту колишню Катьку. Її поламане життя.

Порівняв її з сучасною, новою, від революції.

Ось де воно, життя нове! Ось де революція почувається. І радісно забилося серце Василеві...

Радість струмком потекла йому в мізок.

Увечері Василеві говорив командир:

— Ось що, товаришу! Тобі в тил потрібно. Схуд ти дуже. Відпочить тобі.

Похмурився Василь.

— Гаразд. Встигну з козами на торг. Рано ще.

І лише тоді пішов до тилу, коли останній Врангелівський пароплав у пінявому морі зник.

Довго на березі стояв Василь з комбригом. На березі червоноармійці веселі, радісні. З берега по пароплаву гармати бухкали. Комбриг дивився на Василя.

— Так. Зараз, товаришу, сміло їдь у тил, пора тобі відпочити!

Василь напівповернувся:

— Так. Тепер можу! Лише не на відпочинок, а працювати. Поїду додому. Багацько ще доведеться працювати.

Через тиждень Василь прощався з червоноармійцями. Похмурніли «старі», з якими він пройшов, від самого Вороніжа до Криму.

— Жалко!.. Славний чолов'яга!..

Увесь загін пішов випроводжати Василя. І коли продзвонив третій дзвінок і пішов потяг, червоноармійське «ура» ще довго лунало.

VII

Донбас—зламана машина. Свічкою лойовою над покійником куряться кочегарки. П'яно догори в'ється дим. В шахтоуправлінні галас. Пера ліниво скриплять по папері. Ниточкою в голодних очах скачуть рядки.

Василь за столом. Голова шахткому. Навпроти секретар тримтячою рукою водить по паперу. В обідраному кріслі інженер високий, худорлявий. Ногу на ногу поломив. Цигаркою попихкує. В'яло говорить.

— На тридцять п'ятому камероні ні к бісу. Вентиляція погана. Усе старе, треба змінити...

І ледве помітно посміхнувся тонкою посмішкою.

Задеренчав телефон.

Василь підвівся, узяв трубку.

— Слухаю...

— Тридцятий говорить. Буде сьогодні хліб?

По дроту перелетіло зідхання.

— Ні, товариші, хліб буде післязавтра...

Знову зідхання.

— Ех!.. Погано!..

Інженер підвівся.

— Ну піду...

В кімнату увійшло з десяток шахтарів.

Бліді, опухлі зід голоду. Відразу до Василя.

— Хліб буде сьогодні?

— Ні, товариші, хліб буде післязавтра.

— А ми в забій не поліземо!

— Не будемо працювати голодні!

— Досить терпіли!..

— Підемо, хлопці, додому...

Василь крикнув:

— Стійте, братове! Що ви робите? Свою копальню, добро своє загубите!.. Скільки років у хазяїна шахта цілою була, не загибла, а в нас повинна загинути?

Скипів старий Семен.

— Гарно ти співаєш! А як їсти хочеться!

— А сам я хіба не голодний?

Порепетували шахтарі та й розійшлися. Знає Василь, що вони полізуть у забій, не схоче шахтар, щоб його шахта загинула. А все ж якась каменюка на душі. Виліз з-за столу, пішов на вулицю.

Надворі спека. Повітря наче застигло в спеці. На попалених деревах чорна курява. Курява наче діямант на сонці. Біля комосередку чиїсь коні прив'язані. У садку під деревами салдати. Це загін по боротьбі з бандитизмом.

На землі біля водокачки шахтар. Очі глибоко запали, мутні. Шахтар жує цибулю. А з очей йому сльози. Побачив Василя.

— Поможи, брате, підвестися!.. Сили не маю... Підняв Василь шахтаря.

— Ех, дійшли до чого! Колись при хазяїнові цього б не було. На шматки б його розірвали.

— А тепер... Проти кого підеш?.. Проти самих себе? Ну, прощавай, браток.

Біля тридцять п'ятого Василь зустрів штейгера. Блідий, у розірваній шкірянці. Ледве промовив.

— Погано... Усе погано. Сили не стає. Шахтарі в забій не хотять лізти. Вентиляція погана, камерон старий.

— Нічого не вдієш. Тримайтеся! Вже швидко покращає життя. Розійшлися. Штейгер повернув праворуч... Василь у шахту пішов.

У шахті зміна. А вгледіли Василя, так і кинулись на нього.

— Дайош хліб!

— Є хліб?

— Почекайте, товариші!.. Сьогодні хліба немає, буде лише післязавтра...

— Завтраками піп собаку годував...

— Нам сьогодні давай!

— Де ж я вам його візьму!

— Роди, а скажи що знайшов!

Загуділи як бджоли шахтарі. Підійшов до Василя Кирило, колишній друг його. Як у вовка блискають очі. Стиснуті чорні кулаки. Задихається.

— Стерво! Душа з тебе вон! Напевне сам з саботажників. Чай розпиваєш? А ми голодувати мусимо... Гадюко...

Розмахнувся, вдарив Василя по обличчю. Вдарив не дуже, але від цього голова закрутилася, болісно стиснулося серце йому.

Розпачливо крикнув Василь:

— Кирило! Опам'ятайся! Що ти робиш? Хлопці, ви мене знаєте!.. Гнате... Степане... Чи не разом ми з вами страйкували? Чи не я все життя віддав за шахтарів? А зараз з саботажниками за одно? Пам'ятайте, що не я, не комуністи винні... Держава збідніла. Держава війною змучена. І вороги навкруги... Контрреволюція проклятуща... Хіба я краще від вас живу? Я сам уже третю добу хліба не бачив...

Не добалакав... Горло здавило. Глухо, тяжко заридав. Шахтарі мовчали. Звісив Кирило голову. До Кирила підійшов Ілько—камеронщик.

— Недобре ти зробив, Кирюхо. Даремно образив людину. Не бачиш, що він і сам з сили вибився? З шахти не вилазить. По установах як собака мотається. А ми... Ех ти, дурню!

Другий похмуро:

— Ну, годі. Кирюшка погарячився... Лізьмо у шахту. Що не кажи, а шахта усе таки наша. І Василь такий же як і ми.

І Кирило блідий підійшов до нього:

— Чуєш, Василю! Діло твоє, упечеш мене під суд чи ні, а лише не сердься.

Василь махнув рукою:

— Та годі. Що там уже балакати...

Вночі зібрання. В комосередку крізь дим маячать стомлені обличчя. Червоноармійці поїхали, знову одні комуністи залишилися. За столом з райпаркому говорить Омелін:

— На вас уся надія. Навкруги банди. Налетять, підпалять шахти, позабирають коней. Спати нам не можна, вся відповідальність лягає на нас.

І вже Василь не почував ні образи, ні голоду, була лише копальня в небезпеці, яку потрібно було захищати.

Після зібрання призначили варту. Сам Василь керував обороною.

Комуністи брали рушниці, комсомольці йшли на варту.

Над копальнею лягла місячна ніч. Велетнями здавалися шахти у місячному сяйві.

Василь обійшов застави.

На вулицях тиша... Вулиці наче крицевою мітлою заметені, не чути шахтарських пісень, не скиглить гармошка. З голодовки заніміла рудня.

Повернувся Василь в осередок, сів за стіл очі йому залипали. Третю добу спав він якось по-заячому...

Люди лежали на підлозі. Комсомольці мугичуть пісні. Хилиться на стіл голова. Злипаються очі. По тілу тримтіння... І раптом:

— Із Мартовки бандити їдуть!

Василь на ноги.

— За рушниці!

Люди—пружини. Лежав, а через мить на ногах, за рушницю...

На вулиці постріли. У Мар'івці б'ють тривогу, по степу вогонь. У нічному повітрі голос Василів.

— Ніякої паніки!.. Нас мало, їх багацько,—плювати... Ми повинні захистити рудню або загинути.

З-за рогу темного виплила постать. Підійшла прямо до Василя. Глянув Василь—Кирило.

— Тобі чого?

— Чуєш, Василю... Я почув постріли... Певно біда... Дай рушницю я піду з вами...

— Гаразд, іди!.. Хай тобі Сорін дасть рушницю.

І знову радість продзвеніла йому в мізку. Стало буть шахтар новим робиться. Зрозумів, що він хазяїн рудні...

— За мною! Бігом! Марш!..

За руднею по степу вогонь. На селі дзвонять на ґвалт. Тричі бандити йшли в атаку, тричі відступали...

Вже сіріло надворі. Від комуністів половина залишилась. Не вистачає набоїв. З пробитими грудьми лежав Василь... Навзнак Кирило... По рані на голові повзають мухи, свищуть кулі. Шелестить травою поле. Комуністи відбиваються. І коли вже останні набої вистріляли, з явилася лава червоноармійців. За лавою шахтарі.

Бандити тікали. Над трупами забитих літали граки. У ранковому сяйві маячили велетнями шахти змертвілі від голоду. Курилися кочегарки. Рудня спала.

VIII

За руднею тихо. Туман, закутане поле. На цвинтарі паща нової могили. Біля могили тисячний натовп шахтарів. На землі труна. Червоною китайкою оббита. Червоні прапори майорять у повітрі. В тумані на три кроки нічого не видко. Тихо згучав похоронний марш, а потім затих. Голос старого шахтаря полетів у натовп:

— Товариші! Хоронимо свого... Я Ваську знав з дитинства... Василь пішов за нас... Василь загинув за робітників... Одним... одним словом ми повинні боротися так як і він...

Шахтар не скінчив. Стиснуло йому горло.

Виросла нова могила, над могилою прапор.

Сколихнулось туманне повітря... і коли замовкла оркестра, на цвинтарі зробилося порожньо. Лише прапор тримтів над свіжою могилою.

Могила була закутана густим туманом. Морок туману розрізували вогники рудні.

Потонули в тумані натовпи шахтарів.

elib.nplu.org

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ЗИМОВА КАЗКА

Наше життя,
як сон,
мина...
Вже нам
не пити
горілки й вина,
Більше
прекрасних
жінок не любить,
Більше
нікого
по лицях не бить...
Випиймо,
друзі,
останній стакан,
Швидше станцюймо
останній
канкан,
Лисячі шуби
надіньмо важкі,
Вже коло ґанку
чекає нас кінь...

*

Коню-вороню,
швидше
мчи!
Вітре морозний,
не плач,
мовчи!
Мила моя,
не тумань очей,
Це не остання дорога ще!
Стисни рукою
руку мою—
Я вже чимало промчав завірюх...
Ти не журись,
що розбито стакан,
Що одлунав наш
останній канкан...

Наше життя,
як весна,
мина...
Нумо, молитись
на пляшку вина!

*

Б'є копитами
кригу
кінь.
На рівні ноги
ванько
став.
Рвала повітря
швидка верства
Падала збоку
тінь.
Збоку
лишився міський парк,
Мчала дорога,
бліда,
як мрець...
—Знай, поганяй,
ламай собі карк!
Чортова хуго,
на герць!
Кригу копитами
кінь бив.
Сині полозки
і сніг— слизький...

Спереду горби,
Ззаду горби—
Синій сніг,
полозки— слизькі...
Гей, вітре-вітрило,
Не дми мені
в рило,
А дми мені
в спину
Суччому сину...

Гей, ванько,
поганяй коня,
Ще далеченько до білого дня...

Наші ще губи,
як терен,
терпкі,
Ще з силою
не вибився кінь!
Нащо нам
степ
і крижане намисто—
Зорі, як зорі...
Повертай до міста!

Сніг з-під копит,
як меткі горобці...
Знай—
розгулялися
«красні купці»!
Знай, розгулялись
під буряний свист...
Тільки й під бурю
не спить
комуніст!
Сніг з-під копит,
тільки
кінь хрипить,
Тільки кінь хрипить—
головою до копит!

*

Гей, вітер -вітрило,
Не дми мені
в рило,
А дми мені
в спину
Суччому сину...

Бо чи так пропадать,
чи інак
—пропадать!
Будемо з піснею,
мила,
гулять!
Гей, ванько, поганяй
коня,
Ще далеченько
до білого
дня!

Хай пропадає ця
проклята
власть,
Хай пропадає
увесь її клас,
Нам не дихнути,
ні в гору піти...
Коню-вороню,
швидше
лети!

*

Сквер комсомольця.
ДПУ—ЧК
Віжки ванькова
натягує
рука:
«Може,
гражданчики,
зійдете тут?
Зійдете,
ввійдете—
буде вам капут!
Будете ганьбити
радянську власть?
Будете корити
робочий клас?
Чорта ритого
ніс вас
кінь—
Час тепер
не той
і не ті
ваньки!
Ви вже розбили
кришталький стакан,
Ви вже станцювали
останній
канкан.
Більше вам
прекрасних
жінок не любить,
Більше
ваньків
вам
по лицях не бить,

Випала вам
в карти
бубнова масть,
В ґрати вас
затисне
радянська власть—
Власть
робітничих,
замаслених блуз,
Партія
і професійний союз!
Ваші гуляння
нам
не зруки,
Час тепер не той
і не ті
ваньки...
Ми хоч вас
і возимо—
п'яних мерців—
Та нащот іншого:
дякую—
мерсі!

elib.nplu.org

Завод тим часом клекотів, чекаючи повороту делегації. Те, як прийняли делегацію і та відповідь, що її дав директор, моментально стали відомі всьому заводові.

— Бросай роботу!.. Бросай роботу!..—пішло з цеха в цех.

— Дехто питав:

— Чому?

— Страйк!

Не минуло й десяти хвилин, як машини стали, а робітники почали чорною масою заливати заводський двір. З ящиків зробили трибуну і на неї виліз уже був оратор. Та не встиг він сказати і кілька слів, як широко відчинились ворота і на конях в'їхало півескадрона драгунів, а за ними показався великий наряд поліції. Драгуни стали тиснути робітників на вулицю і очистили двір. Ексцесів не було жодних, бо всіх весь час закликали до витриманости.

В натовпі Тарас піймав Макара і сказав:

— Приходь вечером до Молотка... Там засідатиме страйковий комітет!

Вечером Макар пішов і зустрів там майже всю делегацію, що ходила ранком до директора. Молоток казав:

— Настрій у робітників бойовий, рішучий. Треба, щоб страйк тривав довше, аж поки адміністрація не задовольнить наших вимог. Інші заводи обіцяють нас підтримати!..

Розійшлись з наради дуже пізно...

* * *

...Макара поліція забрала вдома вночі. Ідучи тепер між двома городовиками вулицею, він пригадував те гарячкове життя, що ним він жив останні два тижні. Засідання, комісії і головне боротьба, велика боротьба, що ніби вказувала на майбутні великі бої, цілком захопила його. І ще друге,—за ці дні він побачив як все старе з нього спало і перед ним одкрились нові шляхи. Він знав, що цей новий шлях трудний, але з цього шляху Макара вже ніщо не могло збити. Від цього й настрій у нього був веселий, настільки веселий, що городовики і то дивувались.

Не покидав той настрій його і у в'язниці. З волі доносили, що настрій страйкарів твердий, хвиля росла. І Макарові вбачалось, як та хвиля виросла настільки, що от-от змете всю стару трухлявину.

Вітер міцнішав. Були всі надії, що він скоро перейде в справжню бурю.

М. ТРУБЛАЇНІ

ІЗ ЗАПИСОК МОЛОДОГО ЖУРНАЛІСТА

І. НАРОДЖЕННЯ СЕЛЬКОРА

У глухому закутку Поділля. Село і його «герої». Ми з Тимком. Ворожбит. Перший лист. Передовик з Рогозянки.

Невелике село з двома сотнями хат, що розташувались кількома пасмами садиб нерівною горбатою місцевістю вздовж маленької річки, яка вигинається гадюкою поміж невисоких подільських товтр *). З двох боків обступає його ліс, а на південь і схід простягся горбатий вихилястий степ. Три вузеньких доріжки вибігають з села. Одна через ліс—на шлях, що за лісом, де «фігура» стоїть; друга—пішла до сусіднього села, розрізуючи поля на два клини, а третя повела на сіножаті поміж річкою та лісом.

Коли серед зими сніг білою ковдрою обгортає сонну, мерзлу землю, рівняє яри з горбами, засипає рівчаки—зникає слід старої колії і булані та гніді натирають санчатами нові доріженьки, утрамбовуючи вибої та затоки.

Глухо в селі. Район верстов за десять, навіть за 30 і 5. Буднями дядьки порпаються у своїй, а колись графській землі; у свята ходять до церкви, а потім сплять, ідуть на посиденьки, а то п'ють самогон.

Вечорами дівчата на вечорницях висукують дванадцятку **), а хлопці грають у карти, ходять по хатах пробувати закваски, б'ють вікна та б'ються поміж себе.

Найвидатніші люди на селі: піп, бариня, Юзик та мабуть ще Савка Титянчин.

Піп колись був велике «цабе», перший чоловік на селі. Правда, і тепер він не останній, може дехто вважає його й першим, але все ж—не те, що було. За Керенського він був головою комітету, аж поки не приїхав у село шахтьор Ванька, потім забитий петлюрівцями. Тепер піп тихший од води, нижчий од трави. Сидить у своєму обісті, приятелює з головою сільради молиться богу, щоб не викинули його з хати, як то зробили з попами інших селах, та веде жорстоку боротьбу зі штундами, що почали з'являтися у парафії і стали за причину зменшення кількости парастасів, а значить і прибутку.

«Баринею»—звуть учительку. Звуть її так не глузуючи, а через те, що коли 20 років тому її, стару попівну, було призначено до школи, вона першого ж дня заявила учням:

*) Товтри—гори на Поділлі та в Галичині.

**) Дванадцятка—тонка пряжа.

— Деті, я для вас бариня і ви должни звать меня бариней.

Діти вже повиростали, але по звичці звуть свою стару трухляву вчительку, що навчала їх ледве шкрябати пером та по складам читати псалтиря—баринею.

Тепер бариня живуть у задрипаній халупі, що зветься школою, охають і клянуть нинішній час та потихеньку учать дітей молитов... Але невмолима наросвітівська рука уже повисла у повітрі над баринею і кінець її вчителювання забарився лише днями.

Коли нічну тишу прорізують постріли, згуки музики і веселі пісні, то село вже знає, що то гуляє Юзик.

— Горілки! Музики! Пий, хто хоче, гуляй, хто може! Пам'ятайте Йосипа Пилиповича!

І сам Юзь, маленький, як горобчик, непереможний ані в бою навкулачки, ані в їзді на коні, розпатлавши біле волосся, вихиляє шклянку первака і кидається у танок, або заспівує красивим баритоном пісню про сокола.

Коли йому стає сумно, він наливає повну шклянку, мовчки дивиться на неї й тихше починає:

Не осенній мелкій дождічек
Бризжет, бризжет сквозь туман...

І в тумані цигаркового диму посоловіло дивляться на нього його приятелі: червонопикий Павло, красунь і велетень Арсенько, гнилозубий багатій Антін і суворий Дмитро-махновець.

Юзик—ще сьогодні активний член комнезаму, учора голова сільради, позавчора контрабандист, що перекидав кращих подільських коней до Білозірки постачальникам польської кінноти, а років три-чотири тому сотник кулеметної сотні Петлюриного війська—нюхом відчуває, що скоро йому кінець. Кінець безтурботному, небезпечному, але веселому життю.

Ще сьогодні він гроза села, бо все село пам'ятає, як він спалив свого сусіда, як застрелив серед білого дня на очах цілої громади своїх дядька й тітку за те, що вони образили його, назвавши злодієм та бандитом.

І за все те йому нічогісінько,—гуляє й плює на все.

Але він знає: що було можна учора, сьогодні вже не можна, а завтра... Та що там... Краще не заглядать! Краще гулять, фаринити, спекулювати, використовувать захоплену кілька років тому землю, що сам собі намірив...

Останній рік, чи півтора на селі почала сходити нова «зоря». Звали цю «зорю»—Савка Титянчин.

Коли в когось було покрадено кури або вибрано погріб чи комору, то потерпілий подавався на той куток, де жив Савка й починав розвідувать, чи ночував тієї ночі Савка дома, чи ні, та чи не бачив його хто вночі на селі. Тому, що Савка дома майже ніколи не почував і через те, що майже що-ночі його можна було здибати на якійсь магалі *), то підозріння завжди

---

*) Куток села.

падало на нього. Правда, ловили його рідко, але одного разу був попався як у попа качки крав, а другий раз, коли дошки цибрив—та на очах утік.

Савка був молодий хлопець, мав лише 18 років і ім'я його занесено не на одну сторінку «славної історії» цього маленького села.

*

Мені ще нема сімнадцяти років, але мені вірять, я, так би мовити, особа авторитетна. Сільрада виділила мене завідувачем хати-читальні. Як це сталося? Просто. На селі потихеньку, помаленьку готувались нові люди. Це були сімнадцятилітній Тимко, трохи старший Ларівон, демобілізований червоноармієць Тихон та ще двоє—троє молодих безбожників, що були під впливом Петра Пасічника. Кілька слів про останнього.

Це була мабуть найцікавіша людина на селі. Ще з молодих років у нього щось боліло у середині та душила задуха. Працювати біля землі він не міг, і почав пасічникувати. На селі він уславився, яко філософ. Коли десь серед натовпу з являлась його полатана червона кожушина, йому давали місце й уважно прислухались до його слів. Але частіш, задерши своє змучене, зморщене обличчя, що нагадувало печену печерицю, з ріденькою рижою борідкою та сміхотливими безкольоровими очима, він слухав, що говорили навколо. Він любив розмовляти на теми, що таке життя, багатство, бідність, праця. За своїм світоглядом був переконаний матеріяліст, що ж до його вчинків, то вони часом були непослідовні. Дійшовши з власного розуму до висновку, що бога нема й ніколи не було і голосно це проповідуючи, він все таки у критичний момент, коли тяжко захворів, наказав покликати попа зробити маслосвятіє. Лаючи завжди бідних і дурних, завжди допомагав цим бідним та дурним. А треба сказати, він уважав усіх бідних за дурнів, що дозволяють багатіям дерти з себе шкуру, а самі того не вміють зробити по відношенні до дурніших за себе. Багатіїв, хоч і вважав за розумних,—не любив та, бувши середняком, більше горнувся до бідноти. Його вільнодумні промови мали чималий вплив на частину молоді. Серед цієї частини були і ми з Тимком.

Отож цей гурток виростав потихеньку на зміну шахтьорові Ваньці, що загинув у 19-му од петлюрівського багнета. Юзьова компанія навіть і не підозрівала, що відціля росте та сила, яка знищить їх ущент.

Значить, взимку наприкінці 1923 р. завідувач волсельбуду затвердив мене на завідувача не існуючого Рогозянського сельбуду. Од такого високого призначення я згубив рівновагу, мені почало здаватись, ніби щось підпирає моє підборіддя і напрямок носу свідчить за те, що голова моя дметься до гори і з неї починають розсипатись по всіх напрямках тисячі геніяльних думок. Неначе сторінки книги, перегортаю я у мріях плани громадської діяльности. Замість неіснуючого сельбуду, мені ввижається розмальована трьохаршинна вивіска над поповим будинком:

«РОГОЗЯНСЬКИЙ СЕЛЯНСЬКИЙ БУДИНОК».

В його помешканні міститься найбагатший у районі кооператив, де продається за півкопійки, велика шклянка сонячникових зернят. Поруч ко-

оперативу—книгозбірня з двома тисячами книжок: твори Грінченка, Шевченка, Кащенка, Жюль-Верна, Руданського та Гоголя. Адже майже кожного з цих письменників я або читав, або про нього чув. У найбільшій кімнаті збудовано кон, а над коном висять портрети Леніна та Шевченка. Вечорами тут грає грамофон та відбуваються вистави драмгуртка.

В моєму сельбуді найкращий на всю округу співочий гурток. Цей гурток викликають навіть на повітовий з'їзд рад. І мені пригадувалася вистава на повітовому з'їзді, де мені довелось одного разу бути, коли возив своєю підводою делегата од нашого села.

А скільки планів відносно боротьби з глитаями та бандитами! Уже винесено присуд Юзьові. Так саме старому глитаєві Микиті, що з початку революції жде з дня на день, коли буде відкрито мощі святого Распутіна й тим часом дурить людей навколо. То ж він обманом забрав землю у старої Тодосихи. Він же прибрав до своїх рук ту крамничку, що зветься у нас кооперацією. За ним ідуть піп, бариня, багатій Антін, що майже на смерть побив свою наймичку, Тимкову сестру в перших.

Тимко, Тихон та я готуємось до наступу. Ми з Тимком згодні на все і нічого не боїмось, хоч таки й не знаємо добре, з чого починати. Гальмує нас трохи й Тихон,—він боязливий. На сільраду й комнезам надії нема. Вони слухняно коряться або попові, або Юзеві й складаються з прихильників першого та другого. Перші це—«Микити», а другі—просто бандити, подібні до свого ватажка.

Хата-читальня познайомила мене й Тимка з газетою, але не одразу оцінили ми її силу і не скоро додумались, що вона може бути зброєю і в наших руках. Минуло кілька тижнів, поки ця думка з'явилась у наших головах. Потрібно було якоїсь особливої події, щоб наштовхнула нас на це. Й тоді, коли вже здавалось ми губили ґрунт під ногами, бо виявилось, що у волості теж сидять Юзьові приятелі, трапилась нова подія, яка ніби штовхнула нас «дерзати».

* * *

У грубі палахкотіла солома, і коли догорав черговий жмут околоту, величезний шар вогненного попелу дихав відтіля жаром, опікав руку і червоним одсвітом падав на стіну та ослін. Я сидів на землі, допалював околота і мрійливо грівся, то нахиляючись, то відхиляючись од дверцят. На дворі вже смеркло й лютував мороз А в читальні було так хороше, тепло, затишно. Зараз допалю, засвітю лямпу, ось-ось прийдуть хлопці, почнемо читати, а потім співочий гурток та репетиція «Красного генерала». «Щоб це зробити Тимкові, щоб у нього голос був тонший, як гратиме дівчину»—розвязував тяжку проблему я. «Треба»...але не кінчив думки, бо в цю мить хтось загупав на ґанку, дзвякнула клямка і за секунду з сіней з'явився сам Тимко.

— Миколо, Тодорко Структор гадателя привіз з Заріччя, зараз ворожить починає!

— Бре!

— Пресейбо! Я тільки що там був. Каже, що б йому хлопця з чорними очима дали... Щоб хлопцеві було десять, не менше, найбільше—12 років.

Тодорко, дядько років 35, був у нас за інструктора всеобучу. Його всі вважали трохи за пришелепуватого й хоч з всеобучу нічого не вийшло, бо всеобучники його не слухали, але він зі своїм інструкторством високо носився, так що ім я Структор, як хтось його охрестив, залишилося за ним назавжди. Днями в нього вкрадено конячину і бідний Тодір зовсім здурів. Він нікого не слухав, нічого не міг робити, лише лаявся і клявся на всі боки, що знайде кобилу. Ганяв по ярмарках та ворожках і оце зрештою привіз додому за 15 верст із Заріччя якогось уславленого ворожбита.

— Слухай, продовжував Тимко,—ворожбит з жінкою приїхав. Вона ворожка.

— Що ти! Хай йому чорт. Сказився Тодір...

Ми з Тимком до ворожбитів уже ставились з величезним скептицизмом. Тут же вирішили, що як зберуться хлопці до читальні, висміємо ворожбита. Ми не думали, що наша агітація матиме дуже великий вплив, але сподівались, що ворожбит блискуче провалиться, і це нам допоможе.

Тим часом, по всьому селу вже гуло, що Тодір Структор привіз ворожбита й шукає хлопця з чорними очима. Ворожбит зірвав нам і співанку, і читання, і репетицію. До читальні заскакували то один, то двоє, питали, що чути про ворожбита і за кілька хвилин зникали. Ми з Тимком—сумні й незадоволені. Довго лаялись, а зрештою постановили піти й собі подивитись на ворожбита.

Та того вечора не щастило ні нам, ні нашому ворогові. Коли ми опинились біля Тодоркових воріт, то гурт бабів завернув нас назад. Зарічанський «шаман» не приймав. Ворожіння було відкладено на завтра. Треба було знайти хлопчика з чорними очима. Перший, кого привели до ворожбита, був десятилітній Петрик, онука старого Демида. Ворожбит визнав, що Петрик відповідає всім його вимогам. В хаті затулили вікна. На столі засвітили лямпадку. Зарічанський «маг» намастив Петрику ніготь великого пальця чимось чорним і примусив його уважно дивитись на цей ніготь. Потім, серед мовчазної тиші, в напівтемряві він став викликати якогось «пацана». Невідомо, чи з'явився той пацан чи ні, але другий пацан в особі Петрика, порушив зачаровану тишу голосним ревом. Та цей плач зробив враження на авдиторію, що складалась з Тодоркових родичів та приятелів. На їх думку це значило, що Петрик побачив щось надзвичайно страшне. Петрика заспокоїти було неможливо, він так плакав, що його довелось одвезти додому. «Сеанс» відклали на завтра.

Другого дня мене вдома примусили молотити гречку. Разом з Максимом цілий день з надзвичайною енергією бив я ціпом. Кілька часу перед тим Юзь пішов об заклад, що він з братом за день зіб'ють три копи гречки і виграв заклад. Нам хотілось поставити нового рекорда. Тому лише з полудня мені стомленому вдалося втекти з клуні на кілька хвилин. Кортіло глянути на ворожбита.

Ворожбит уже перебрався од Тодорка до його сусіди багатія й там, у присутності повнісінької хати людей ворожив кожному, хто платив йому царськими срібними карбованцями, або натурою: пшеницею, пшоном та картоплею. Він примушував чорноокого Марійчиного Ониська, що змінив Петрика, говорити, хто в кого що вкрав, чи хто кого підпалив, чи ще якоїсь шкоди наробив.

Коли я зайшов до хати, у ворожбита саме був «сеанс» на тему—хто обікрав кузню нашого коваля. Він грізно дивився на Ониська, а той перелякано теж втокмачив погляд у чорний ніготь.

— Бачиш?—питав ворожбит.

— Бачу.

— Що?

— Кузню...

— Хто в кузні?

— Не можу роздивитись...

— Дивись!

Та в цей час я навмисне голосно позіхнув і вппрів очі у ворожбита. Ворожбит глянув угору, хто це посмів порушити молитовну тишу. Онисько ж тим часом перестав дивитись на ніготь й опустив руку. Мені не довелось більше спостерігати ворожіння, бо ворожбит підізвав господаря хати, щось пошепки сказав йому і той чемно, але з погано прихованою люттю у голосі запропонував мені залишити хату.

На вулиці я довідався, що Онисько заявив, ніби Тодоркову кобилу вкрали старий Демид із Петриком. Решту всіх крадіжок було віднесено за рахунок Титянчиного Савки та його приятеля Василя, а підпал—на й так солідний «актив»—Юзя.

На селі щось закіпало. Тодорко підбурював дядьків на самосуд. Савка нахвалявся, що повідбиває ворожбитові печінки. Ворожбит заявив, що як хто посміє його зачепити, то вросте в землю і так стоятиме тиждень.

Увечері в хаті-читальні ми з Тихоном провадили з невеликим гуртом слухачів розмову про ворожбитів і доводили, що ворожіння—брехня. Тихін продемонстрував два фокуси. Один з водою, а другий з картами й потім пояснив їх механіку.

Серед слухачів були Савка й Василь. На них наша розмова очевидно справила враження. Коли Тихон заявив, що ворожбит бреше, що може поставити на цілий тиждень нерухомим стовпом, вони переглянулись. Тієї ж ночі ці хлопці за проводом Юзя побили Тодорка Структора, побили йому вікна, порвали подушки, знищили весь посуд, а разом одлупцювали ворожбита, що замість того, щоб поставити їх у землю, утік на піч. По дорозі, невідомо чому, ці ж хлопці розгромили хату одного колишнього свого приятеля.

Другого дня ворожбит виїхав з села. Увечорі хтось через вікно підстрелив Юзя, його тяжко пораненого одвезли до лікарні.

Цю подію ми з Тимком вирішили «списати» й «подати» до газети. Через два дні я був у волості і передав завідувачеві волсельбуду три списа-

них аркуші, щоб він переслав їх до «Червоного Краю». Довго ждали ми газети з нашим дописом, але так він і не з'явився в жодній газеті до сьогоднішнього дня.

* * *

21 січня 1924 р. був тяжкий день. Цього дня ми довідалися, що вмер Ленін. Чорний прапор схилився над хатою-читальнею. Рвучкий вітер рвав його і розвівав у повітрі. Було холодно. В селі мело, а в полі зірвалась завірюха. Сумно, як ніколи. Здавалось щось велике, чорне насувалось зо всіх сторін і розчавлювало. Тимко ходив пригнічений. Тихін плакав. Того ніхто не бачив, але я був певний що це було так, бо бачив його почервонілі очі й безпорадну розгубленість на обличчі, як застав самого в читальні.

До того часу якось ми рідко говорили про Леніна, він не заповняв наших думок. Були щоденні турботи, наші сільські неприємності, маленькі перемоги, боротьба з глитаями та бандитами. Говорили про волосний виконком, повітовий та губерніяльний. Знали про ВУЦВК та Леніна, але то було десь далеко, щось недосяжне, й тому рідко ставало темою наших розмов.

Але тепер відчули величезну, близьку втрату. Сиділи довго мовчки. Потім Тихін запріг коня і ми поїхали до волости.

Повернувшись пізно по ночі з матеріялами для докладу, зі вказівками, що робити.

Другого дня на мітингу в школі я довго говорив про Леніна. Збори слухали мовчки, уважно. На збори не прийшов жоден глитай. Лише кілька Юзикових бандитів сиділо на передній лаві й дивились посоловілими очима. Виступати вони не насмілилися. На вулиці, правда, було не без іронічних реплік. Коли маленький гурт селян та школярів з чорним прапором проходив селом, за поповою брамою можна було вгледіти «батюшечку», що весело поглядав на нас.

— Ну, підожди ж, чортове падло,—прошипів біля мене Тимко, зиркнувши на попа, переповнений ненавистю.

— Ми тобі покажемо!..

* * *

Минали зимові дні...

Було перечитано все про Леніна, що було в Рогозянці. Вивчено на пам'ять листок із тезами докладу, надісланими з волсельбуду. Так само й короткі автобіографічні дані з Великого Радянського календаря за 1920 рік.

З повіту привезли великого портрета Леніна. В жалобних рямцях ми поставили його в центрі ленінського куточка. Під портретом Тимко виписав великими чорними літерами: «*Народився 23 квітня 1870 року—помер 21 січня 1924 року. Прожив 53 роки, 8 місяців, 29 днів.*

Одного дня, коли були з Тимком у волості, ховаючись од нього, я пройшов до пошти і з великим хвилюванням швиденько вкинув конверта в поштову скриньку.

* * *

Минула зима. На початку весни пішли в поле. Чорні скиби лягали одна поруч одної, виблискуючи на сонці. Під ногами м'ягко розсипалась вогка, свіжа рілля. Хороше було набирати повні груди прозорого весняного повітря і весело глянути навкруги на степ, де з'являлись нові й нові чорні смужки ріллі.

Та навеселі були думки. Дмитро-махновець обіцяв побити в читальні вікна і знищити все «барахло». Тимка хтось поночі вже переходив з доброю колякою, але йому пощастило втекти. Наступав піп. Він наказував батькам, щоб не пускали своїх хлопців до читальні, а в церкві заявив, що дівчатам, мовляв, соромно співати «богохульних» пісень. Це був натяк на Інтернаціонал. Сполохались церковні «сестрички». «Сестричка» Мотря з Апокаліпсису вичитувала жахливі речі, що стосувались нас безпосередньо, і заборонила ходити до читальні не лише своїм дівчатам, але й чоловікові—«старому салдатові» Стахові. «Старий салдат», правда, потихеньку ходив до нас покурити та побалакати, але потихеньку. Глитай Микита розгорнув справжню війну проти мене за те, що я назвав кооператив його власною крамничкою і запропонував прогнати відтіля всіх «микитченят» з їхнім татом.

У волості завжди обіцяли допомогу, але крім книжок та газет нічого ми відтіля не одержували.

* * *

Мені запам'ятався на все життя день 25 квітня 1924 року. Два дні по святі народження Володимира Ілліча. Саме стукнуло мені 17, але я виглядав років на два старше і працював за 20-тилітнього. Вранці того дня Тимко подався на пошту за газетою. Він повернувся назад з полудня і прибіг одразу до мене. Очі йому блищали і увесь він розпливався од якоїсь несподіваної радости.

— Ну й чортяка ж ти, Миколо, хіба ж можна було од мене таїтися?

— Що?

— На,—і він простяг вінницький «Червоний Край».

Газета була присвячена 23 квітня. Заголовок передової статті був: «День Леніна». А в кінці мій допис.

Так, це була моя стаття. Першу мою замітку надруковано в газеті й надруковано передовою. Правда, трохи вирізали з середини і дописали кінець, але ж справді моя стаття. Мої думки про Леніна чорними великими літерами дивились на мене. Не міг вимовити й слова. Щось розпирало груди і підкочувалося до горла...

Але за хвилину переповнений новим припливом енергії, що її принесла мені ця газета, я міцно стиснув Тимкові руку. А він такий же бадьорий казав:

— Тепер газета нас знає і нам допоможе.

— Так, Тимку, війну починаємо.

І. ІСАЄВ

НА БІЛЬШОВИЦЬКИХ ПОЗИЦІЯХ

Правий, одверто опортуністичний ухил у нашій партії, що являє собою тепер головну небезпеку,—явище не нове. Праві опортуністичні тенденції виявлялись у партії на різних етапах її розвитку в дожовтневу й післяжовтневу добу. В залежності від конкретних умов, рецидиви правої опортуністичної ідеології виявились сильніше або слабше, періодично повстаючи у вигляді певної політичної течії, гостро відмінної від загальної лінії партії, у вигляді оформленого опортуністичного ухилу.

Опортунізм чужий природі більшовизму. Більшовизм розвивався, загартовувався, ідейно консолідувався в боротьбі з опортунізмом правим і «лівим», прикритим лівою фразою.

Опортуністична ідеологія в лавах комуністичної партії є рупором чужих нам соціяльно-класових категорій, що сходять з історичної арени.

Шлях правого опортуністичного ухилу в своєму логічному розвиткові за капіталістичних умов — є шлях зрощування з капіталізмом, запроданства інтересів пролетарської революції.

Шлях правого опортуністичного ухилу в умовах пролетарської диктатури—це шлях капіталістичної реставрації, шлях поступки завойованих пролетарських позицій.

Правий одверто-опортуністичний ухил, що по ньому тепер розпочато нещадний огонь партії, являє досить реальну небезпеку. Істотність його полягає в спробах ревізії генеральної лінії нашого руху, в вимозі послабити темп соціялістичної індустріялізації нашої країни, радикального соціялістичного перетворення сільського господарства, в одмові від будівництва таких ґрунтовних соціялістичних пунктів у сільському господарстві, як великі радянські господарства та колгоспи, в одмові від посиленого соціялістичного наступу.

Правий ухил намагається підмінити політику індустріялізації, політику розгортання виробництва засобів виробництва «ситцевою політикою», політикою капітальних вкладів у легку індустрію за рахунок важкої; політику соціялістичного наступу, що неодмінно викликає загострення класової боротьби на даному етапі нашого розвитку—теорією мирного вростання куркуля в соціялізм.

В останній час опортуністичні напади правих елементів на партійну лінію активізувалися. Праві уклоністи розглядають наше становище, як майже безвихідне, наступний курс партії, як засуджений на загибель, і за «рятувального» круга пропонують партії капітулянтські теорії, теорії затри-

мування росту соціялістичних елементів, теорії здавання пролетаріятом позицій у вирішальних питаннях. Правий ухил тепер у стадії оформлення, кристалізації. Цілком наявні симптоми перетворення ухилу в оформлену політичну течію, одверто протилежну ленінській лінії партії. Праві починають відтворювати троцькистські фракційні методи боротьби з партією, намагаючись розколоти її залізну більшовицьку єдність лав.

Одначе, партія дала однодушну й рішучу відсіч правому ухилові. Партія рішуче бореться з конкретними проявами правої опортуністичної теорії й практики та обивательського примиренства.

В якій мірі підпадає правій небезпеці комсомол? Комсомол—організація з виховавчими функціями. Цей його характер визначає ширшу соціяльну базу, ніж у партії. Комсомол веде роботу в напрямку стовідсоткового охоплення робітничої молоді, повного охоплення наймитства, широкого втягнення бідняцької молоді. Відбираючи з середовища молоді середняцької, службової, інтелігентської та інш. окремі найкращі елементи, перевірені на дієво-активній участі в процесах соціялістичного будівництва, свідомо-віддані інтересам пролетаріяту та що розуміють його революційні устремління,—комсомол, за всіх цих обмежень та за суворого прийому, значно ширше, ніж партія, охоплюючи ці соціяльні категорії, знає не мало фактів, коли в його лави пролазять чужі елементи. В теперішній час відсоткове співвідношення соціяльних груп у комсомолі має такий вигляд:

а) Робітників—42,0%; б) наймитів—9,3%; в) бідняків—31,9%, г) середняків—6,8%; та інших—10,0%.

Більша частина комсомольської маси являє собою людський матеріял, що лише *дозріває* в політичному розумінні, політично *оформляється, виробляє та засвоює* політичний світогляд.

Комсомольські кадри свідомо не переживали «принад» царизму, не мають досвіду підпільної революційної боротьби, не мають достатнього революційного загартовання, десятиріччями вихованих бойових революційних традицій. Величезна частина комсомольського молодняка не лише не пройшла гарту громадянської війни, а навіть не пережила свідомо цих революційних процесів.

З цього погляду комсомол у більшій мірі, ніж партія підпадає просякненню чужих негативних впливів.

Комсомол запроваджує більшовицьке виховання кадрів в умовах дрібно-буржуазного оточення. Молодь, яку охоплює спілка, не несе з собою кришталево-чистої пролетарської ідеології. Певний відбиток дрібно-буржуазної ідеології в значної частині тої молоді, що її спілка охопила та охоплює, існує.

Серед охопленої селянської молоді немало комсомольців просто з дрібно-буржуазною психологією, та й виробничі організації в цілому ідеологічно значно міцніші, ніж сільські, не позбавлені просякнення дрібно-буржуазної

психології, головним чином, через значні переугруповання в робітничій класі й робітничій молоді, доплив на виробництво селян, селянської молоді.

З цього погляду небезпека просякнення правого ухилу в лави комсомолу більша, ніж у партії.

Носіями правої опортуністичної ідеології в комсомолі в основному є дрібно-буржуазні та непролетарські елементи. В комсомол затесалось чимало класово-ворожих елементів, які є рупором дрібно-буржуазних настроїв, вимог, тенденцій, одвертими, свідомими носіями ворожих поглядів та ідей. Процес вияву класово-ворожих елементів зараз іде особливо інтенсивно. І це пояснюється тим, що класово ворожі елементи, які примазалися до комсомолу, не могли не виявити свого обличчя підчас форсованого соціялістичного наступу, що викликав загострення класової боротьби. Класово-чужий елемент у момент загострення класової боротьби природньо опинився по той бік соціяльних барикад.

З цього всього виходить, що праві настрої в комсомолі, як і в партії, мають свій певний ґрунт. Вони сягають своїм корінням у дрібно-товарове виробництво, що породжує капіталізм «щоденно, повсякчасно, щохвилинно, стихійно і в масовому маштабі» (Ленін).

З усього цього, по-друге, випливає, що праві настрої, правий опортуністичний ухил не є щось епізодичне, що випадково з'являється в партії та в комсомолі, навпаки, це за умов існування клас та класової боротьби, постійна небезпека, актуальність якої в різні періоди нашого розвитку буває то більша, то менша.

Дієво-активна, політично-продумана боротьба з правою небезпекою, з правою опортуністичною ідеологією, мислима лише на основі всебічного засвоєння коріння, суті, природи і небезпеки правого ухилу, на основі справжнього озброєння теорією ленінізму, всебічного усвідомлення ленінської політики партії.

*

Оскільки актуальна права небезпека в комсомолі саме тепер? Якими шляхами проходить просякнення правого ухилу? В чому полягає конкретний вияв правої, одверто опортуністичної ідеології в комсомолі? На ці питання ми хочемо відповісти в цій статті.

Тепер не викликає ніяких сумнівів твердження про виключну актуальність правого ухилу в комсомолі. Обслідування Центральним Комітетом спілки та місцевими комітетами цілої низки сільських, вузівських та виробничих організацій наочно переконало в цьому.

Візьмімо Роменську організацію. Ромни, як відомо, округа сільсько-господарська, тому й організація переважно сільська, з тоненьким робітничим прошаруванням. З 12 чи 13 райорганізацій Центральний Комітет обслідував шість. Низка обслідуваних організацій дала «класичні» зразки прояву правого ухилу. В Гадяцькому районі в с. Рашівці громадсько-політичне керівництво селом неподільно належало чужому, в минулому активно контр-революційному елементові. Радянські, господарчі, кооперативні та на-

віть бідняцькі організації, що керувались активними бандитами та керівниками банд, петлюрівцями, старшинами, поліцейськими чинами і т. п. грубо перекручували політику партії та радянської влади, демонстративно, неприховано гербували вимогами бідноти, громадсько-господарчі переваги (керівництво громадсько-політичним життям, кредит, розподіл лісу, землі й т. інш.) оддавали куркулеві, бандитові, людині з контр-революційним минулим. Бідноту буквально утискували. Рашівський осередок комсомолу, що налічує більше 40 чоловіка, зовсім байдуже дивився на цей дикий організований розгул ворога. Осередок благодушествував, керівничий актив піячив та розпутничав, а окремі комсомольці, що були куркульськими підспівувачами, злигувалися з куркульством, одвідували куркулів, вкупі з ними проливали гіркі сльози з приводу «непосильного» обкладання куркулів сільсько-господарчим податком.

Майже таке ж саме становище в цілій низці інших районів Роменської округи: Березівському, Засульському та інш.

Осередок Південсталі. Харків. Керували роботою чужі елементи. Вони душили ініціятиву комсомольсько-пролетарського молодняка, вони грубо нехтували принципи внутріспілкової демократії, вони перекручували лінію спілки в найважливіших галузях.

На пленумі Іванівського району (м. Харків) виступає секретар виробничого осередку Депа з заявою, що політика партії в справі індустріялізації неправильна, що необхідно переорієнтувати капітальні вклади в легку індустрію замість важкої, звернути основну увагу на розвиток та зміцнення індивідуальних селянських господарств замість колективізації та радгоспівського будівництва.

В багатьох районах Ізюмської округи комсомольці не бажають вступати до колективів, виступають проти колективізації та радгоспного будівництва. Ці дрібно-буржуазні індивідуалістичні настрої найбільш рельєфно висловлено в листі комсомольця С. Зандера до редакції «Ді Заат».

> Я не хочу йти до колективу, але секретар осередку каже:—«Ти мусиш іти, коли ти комсомолець».
>
> — Чому ж я не хочу йти до колективу—зараз поясню. Я тепер маю своє господарство, де я сам собі хазяїн, ніхто не може мною командувати. Що хочу, те й роблю. А в колективі цього немає. Тепер моє господарство—тільки моє і я за нього відповідаю. А в колективі господарство належить усім, хазяїна немає, кожний хоче наказувати й ніхто не хоче робити.
>
> Я ще й так думаю: якщо ми хочемо, щоб комсомольці були справді примірні хазяї, що вивели б нашу країну зі злиднів, збудували б нове життя, то вони це мають робити самі, своїми власними руками. Тоді ми й куркулів усіх випремо, якщо всі комсомольці будуть ретельними господарями»...

Оце вам лист комсомольця, що одверто висловлює куркульські настрої. Є робітники-комсомольці, які заявляють: «електростанцію будуємо, радіємо, а ходити на роботу ні в чому».

Можна було б безконечно продовжувати виклад фактів прояву правої опортуністичної ідеології в комсомолі. Але й цих досить для того, щоб потвердити подані вище думки.

Все це каже за безсумнівну актуальність правої небезпеки в комсомолі. Все це каже за те, що права опортуністична ідеологія, виявляючись найбільш широко в сільських організаціях комсомолу, актуальна і для виробничих організацій, що теж не застраховані від дрібно-буржуазного впливу.

Прояв правої одверто-опортуністичної ідеології в комсомолі іде по лінії вимоги затримати швидкий темп соціялістичної індустріялізації нашої країни, вимоги переорієнтації капітальних вкладів, швидчого розгортання темпу будівництва легкої індустрії за рахунок важкої, відмовлення од прискореного соціялістичного наступу на капіталістичні елементи міста та села, проповідування теорії мирного співжиття з класовим ворогом, недооцінки значіння колгоспного та радгоспного будівництва, як основного фактору в справі соціялістичного переустаткування сільського господарства.

Своєрідний прояв правого ухилу в комсомолі полягає в узьколобому діляцтві, ідейному крихоборчестві, голому практицизмові, дрібнобуржуазній обмеженості, перевазі особистих інтересів над інтересами кляси, в загубленні революційної перспективи, забутті загально-пролетарських інтересів. Це стало актуальним не несподівано. Воно знову таки обумовлюється дрібно-буржуазним впливом і живиться негативними рисами нової економічної політики.

Аналіза ідеологічного стану комсомольських лав, окремих ланок спілки, зо всією категоричністю висуває перед комсомолом дві невідкладні задачі.

Насамперед, систематичну, поглиблену проробку постанов партійних з'їздів та пленуму Центрального Комітету, засвоєння генеральної лінії нашого руху, лінії, визначеної партією згідно з ленінськими заповітами, розвиток масового руху за оволодіння теорією ленінізму; по-друге, вчасну, дієво-активну теоретично-усвідомлену, більшовицько - непримиренну боротьбу з кожним окремим проявом правої опортуністичної ідеології, правих хитань, одверто дрібно-буржуазних настроїв, занепадництва та нидіння, узьколобого діляцтва, голого практицизму, ідейного крихоборчества, забуття загально-пролетарських інтересів.

Як стоїть у нас справа з проробкою постанов партії, пропагандою сути, природи та небезпеки правого, одверто-опортуністичного ухилу?

Аж геть не задовольняюче, часто рішення з'їздів проробляють формально. Протягом 40—50 хвилин ретельний доповідач райкому чи окружкому «всеоб'ємлюще», з претензіями на вичерпну повність, викладає програму нашого господарсько-політичного й культурного розвитку. Зрозуміло, що засвоїти таким чином суть постанов партії комсомольці не в змозі. Правий ухил проробляється досить поверхово, «з нальоту», часто «в один присест». Систематичного, обдумано-теоретичного пояснення сути та небезпеки правого ухилу й примиренства до нього в цілій низці навіть великих організацій немає. Не рідко актив, що сам не розуміє історичного коріння, суті правого ухилу, вносить плутанину в голови комсомольців, неправильно ви-

світлює характер доби, що її переживаємо, по різному тлумачить питання про наступ, про загострення класової боротьби, перекручує партійні визначення суті та небезпеки правого ухилу. Це стосується, зрозуміло, в найбільшій мірі низового, периферійного комсомольського активу, але не лише його. Помилки припускає і керівничий актив, помилки припускає навіть преса.

Прочитайте № 2 журналу ЦК ЛКСМУ «Молодий Більшовик» (січень, 1929 р.), в якому поміщена стаття Проня на тему «Соціяльне коріння й джерела правого ухилу».

Поверховий перегляд цього «теоретичного перла» робить просто гнітюче враження.

«Молодий Більшовик» з безапеляційною «точністю» встановлює дату зародження правого ухилу. Він пише:

> «Ще 1917 року в партії зародився правий опортуністичний ухил (на чолі з Каменєвим і Зінов євим), що заперечував соціялістичну революцію й соціялістичне будівництво в Росії, не розумів взаємин між пролетаріятом і селянством у боротьбі за владу, і не вірив, що пролетаріят зможе повести за собою селянство проти буржуазії».

Промовляти такі елементарно-безграмотні речі—значить безсоромно фальсифікувати історію. Але не слід дивуватися. Фальсифікування історії, ми гадаємо, має цілком зрозумілий ґрунт: автор і редактор розуміються на історії партії не більше, ніж ми з вами на китайських ієрогліфах. Вони не в змозі сягнути думкою в минуле нашої партії і зрозуміти, що правий ухил, далеко «старіший» від автора та редактора. Хіба ж праві опортуністичні тенденції на протязі історії партії ні в якій мірі не просякали в окремі групи тих, хто йшов укупі з Леніним і хто лише протягом боротьби звільнявся од впливу опортунізму?

Хіба ж ліквідаторство, притаманне меншовизмові доби чорної реакції, чуже більшовицькій партії, як такій, не охоплювало окремі найменш стійкі групи більшовиків?.. Хіба ж «богошукання», на чолі з тов. Луначарським, не має нічого спільного з історією партії більшовиків?.. і т. д.

Ми вже казали, що природі більшовизму чужий опортунізм. Більшовизм ріс, міцнів, загартовувався, консолідувався в боротьбі з опортунізмом.

Але окремі товариші підпадали впливові опортунізму, виявляли праві опортуністичні настрої, з якими партія також рішуче боролася, як і з опортунізмом взагалі.

Та чи лише це глибоко-принципова помилка статті «Соціяльне коріння й джерела правого ухилу»?

Вся стаття являє собою «класичний» зразок елементарно безграмотної плутанини, легковажного ставлення до характеристики соціяльної природи правого ухилу. Вона викидає кумедні гасла:

> «Наше покликання й завдання—*перетворити світ і на підставі безпощадної самокритики й ідейно більшовицької єдности навколо бойового штабу партії—ЦК ВКП(б)—всадити гострий ніж в серце правої небезпеки*».

В статті ви найдете, що «політика партії скерована на те, щоб розвивати в певному співвідношенні й легку індустрію, не беручи звичайно курсу на її розвиток».

В статті закликають «не лише догнати їх (капіталістичні країни—*І. Іс.*, але й перегнати не тільки в *політичному* (!!!) відношенні, а й технічно-економічному». В статті проголошується війна на два фронти: «Проти примиренства й *центризму*, ідейно більшовицька єдність навколо генерального штабу партії—ЦК ВКП(б)—на боротьбу з ухилами й примиренством з ним (!)».

Останній «перл» просто запозичено свідомо чи несвідомо з арсеналу меншовицько-троцькистських наклепів. Саме троцькисти обвинувачують ЦК ВКП(б) в центризмі. Їм підгукує автор «Соціяльного коріння та джерел правого ухилу». Таке пояснення соціяльної природи коріння та небезпеки правого ухилу, а також генеральної лінії нашої партії обурливо-безвідповідальне, вносить плутанину в голови непідготованих читачів. А журнал має 10.000 читачів—*молодих селян!*

Але якщо іноді кепсько стоїть справа з розумінням постанов партії, з роз'ясненням суті, коріння, небезпеки правого ухилу та примиренства, то аж геть не задовольняюче стоїть справа і з боротьбою проти конкретних носіїв правої одверто опортуністичної ідеології. Зовсім наявним є розрив поміж загальними балачками про праву небезпеку та конкретною боротьбою з нею. Аж геть не всі комсомольські організації на ділі мобілізували маси комсомольців на боротьбу з правою небезпекою. Хвалебні дитирамби та пустопорожнє «алілуя» партійному курсові, не поєднані з дієвоактивним та вчасним подоланням будь-якого прояву правої ідеології, полонять не мало комсомольців та активу, вихованого на дзвінкій фразі та фактичному безділлі. Це теж є своєрідний прояв обивательського примиренства.

Теперішній етап розвитку правого ухилу потребує значного посилення боротьби з ним. Комсомольські організації повинні зосереджувати свою увагу та енергію на ліквідації розмички між загальними балачками та конкретною боротьбою. Будь-який прояв опортуністичної ідеології, перекручування класової лінії, відхід від партійних позицій—повинні зустрічати найрішучішу більшовицьку відсіч. Вкупі з цим ні в якій мірі не мусить бути послаблена боротьба з троцькизмом, що став на одверто контр-революційний шлях.

Борючись з правою небезпекою та троцькизмом, перемагаючи настрої вузьколобого ділецтва, ідейного крихоборчества, загублення революційних перспектив, з'єднуючи комсомольські маси довкола здійснення генеральної лінії партії, комсомол повинен розвивати широкий теоретичний рух, глибоку ідейність, виховуючи з комсомольців справжніх інтернаціоналістів революціонерів-ленінців.

ОЛ. ЛЕЇН

ТЕАТР „НЕЙТРАЛЬНОГО ПОПУТНИКА", ЧИ ВЕСЕЛЕ, БАДЬОРЕ ВИДОВИЩЕ

(Про оперету)

— Японізуйтесь, пожалуста!
А вона не хоче.
(„Мікадо")

Колись я бачив закордонний фільм «Мораль», що висміює буржуазну мораль, де «ліга морального поводження», з одного боку, домагається заборони «неморального» рев'ю (огляду), а сами члени ліги, як коти на сметану, йдуть до тієї жінки, що вони їй забороняють грати.

Один комсомолець після прогляду цієї фільми, закинув мені:

— Чи не є наше ставлення до оперети щось подібне до цієї «моралі», коли ми готові бойкотувати оперету, а самі в той же час з задоволенням ходимо й дивимось опереточні вистави.

Товариш цей до певної міри правий. В суперечках про оперету ми іноді відкидаємо оперету, як принцип, як форму театрального видовища, а самі, хоч і кричимо про шкідливість оперети—ходимо до неї.

Ця стаття, не претендуючи на відкриття будь-якої «Америки», просто хоче допомогти розібратись: п р о т и я к о ї оперети, ч о м у саме і за яку оперету повинен виступити комсомол.

Чому взагалі ми зараз ставимо це питання, починаємо говорити про оперету, влаштовувати диспути, виносити резолюції, доходячи навіть до бойкотування оперети.

Ми проти міщанства, проти пошлости всіх видів і ґатунків. Тому виступаємо проти дрібниць у кімнаті (таких, як ото попільнички з «німфами», голі жінки по стінах то-що), проти фарби на обличчі, проти «піжонства», бо ми прекрасно знаємо, що це веде, хоч потроху, хоч поступово, але веде до відриву від громадського й політичного життя, затушовує класове обличчя комсомольця, веде до вузького індивідуалізму, до «сімейного щастя з канарейкою», до всього того, що ми взагалі звемо міщанством.

Але ми забули, і лише недавно заговорили про одно з досить сильних джерел цих міщанських смаків, а саме про оперету, яка досі ще не стала радянською.

М и с т е ц т в о о р г а н і з у є й в и х о в у є г л я д а ч а. Мистецтво театру, що сполучає в собі елементи багатьох мистецтв (крім суто-театральних—режисерський задум,—рух і слово актора ще й літератури, музики, танку, образотворчого мистецтва то-що)—робить найбільше враження на

глядача. Театр, крім його прямих завдань впливає на звичку («мода») на поводження людей, збагачує розмовну мову, дає (чи намагається дати) відповідь глядачеві на актуальніші питання сучасности.

На одному осередкові після доповіді про український театр мені закинули, що «театр мусить показати, яке має бути поводження нової людини». Такі, цілком вірні, хоч і великі вимоги, що їх має пред'явити театрові глядач.

Але театр мусить давати ще й відпочинок. Просто веселе, бадьоре, радісне але культурне видовище. Коли мистецтво театру розбилось на декілька самостійних мистецтв (опера, драма, балет), виникла така спеціяльна форма —оперета, чи, як її раніше звали—комічна оперета, чи оперета-буф (зразком такої комічної опери може бути «Севільський цирульник»).

Що в опереті хорошого і здорового? Це згадане сполучення—веселе поєднання музики, танку, співів і жартів, її сатирична спрямованість. Найкращі представники цієї опери (зараз ми її звемо «класичною»)—Лекок, Офенбах, Штраус—давали вистави, що були наповнені веселощами, але з певним політичним змістом. Ці оперети в більшості були художнім засобом боротьби буржуазії з аристократією, і останню дотепно висміювали в них. Прикладом, відома «Єлена Прекрасна» (в її старому, а не «сучасному» вигляді) була певним памфлетом на Наполеона. І оперети ці користувались успіхом якраз тому, що вони давали бадьорий змістовний відпочинок і були повні злободенности. Актори, що грали в них, завжди вставляли дотепи на злобу дня і це знову забезпечувало їм оплески. Оперета тоді була рідким винятком громадської сатири. Її навіть (у середині XIX сторіччя) забороняла держава.

Але на зміну класичній опереті прийшов, т. зв. «віденський» жанр, що його яскравими представниками є Легар, Лео Фаль, Кальман («Сільва», «Баядерка», «Маріца»). Цей жанр, що в ньому не залишилось ані крихти памфлету, сатири чи пульсу злободенности, опошлений, звульгарізований, сшантанений—живе й досі. Залишившись після революції поруч з іншими культурними цінностями, він брудною квіткою розцвітає в нас і продовжує користуватися величезним успіхом серед усіх (в тому числі й робітничих) верств населення.

Як казав В. Шершеневич (автор відомих сучасних оперет)—«преса лає, робітники лають і всі ходять, бо тільки там весело».

Кілька фактичних довідок: музична комедія—єдиний театр у Харкові, що не користується дотацією, а навіть дає прибуток. За сезон 1928-29 р. музична комедія в Харкові розповсюдила абонементів серед членів профспілок (скільки там молоді!) щось на 100.000 карб. (!), тоді як усі українські театри разом щось на 45.000; кожен театр на периферії, що хоче виправити свої матеріяльні справи, завжди викликає оперету.

Коли в Харкові розгорнулась жвава дискусія про оперету, редакція «Харківського Пролетарія» одержала листа, де, між іншим, писали, що «оперета—це єдине місце, де можна відпочити від радянської влади».

Звідси дві небезпеки: перша—казав один товариш на диспуті про оперету: «Чи ми можемо залишити кому-небудь, де-небудь місце, де можна відпочити від радянської влади?». Друге, чи ми можемо дозволити робітничій молоді підпадати під вплив «віденської» пошлятини, чи дозволимо й надалі існування цього «клубу міщанства». Чи можна надалі не звертати уваги, як хлопці й дівчата з фабрик і заводів одягаються «під «Райського» та «під Тетяну Бах», «одколюють» дотепи «як Таганський» і співають про кохання з «Роз-Марі»?

В чому секрет? Оперети відрізняються лише назвами: «Ніч кохання» й «Чорний амулет», «Баядерка» і «В волнах страстей», «Маріца» і «Гра з джокером». Зміст їх майже завжди однаковий (однаково пошлий, однаково нікому непотрібний); музика в них майже завжди однакова (вульгарна, однаково некультурна).

Коротенько про зміст: В першій дії в і н—граф чи князь, чи якийсь принц, але обов'язково красивий, безумовно закохується з першого погляду («судьба»!) в н е ї (графиня чи принцеса, чи княгиня, але неодмінно красуня). В другій дії через щось, чи через когось (тут бувають різні варіянти), вони тимчасово розлучаються, але не турбуйтесь—все буде гаразд, будьте певні, все закінчиться... одруженням.

До цього легкого й легковажного сюжету додається: трохи танків, трохі співів, трохи брудних дотепів, повна відсутність будь-якої культурности, чи ідеї, і «піднімай завісу»!

Чому оперету любить «нейтральний попутник»? Зміст цього «попутника» і його «нейтральність» добре викрив «Харьковский Пролетарий»—який писав, що це наш класовий ворог, і тримає він ножа за спиною, щоб за першої можливости пустити його в діло. Але, розуміється, це зробити йому досить важко. Радянська влада «жме з нього соки», не дає пролізти до рад, накладає податки, виселяє з кватир, не дає ходу до ВИШ'у—від усіх цих напастей («цыпльонок тоже хочет жить») йому потрібний відпочинок. Він його знаходить в опереті, бо тут він не просто відпочиває, а відпочиває від «радянської влади». Він забуває про неї, слідкуючи за давно-минулим життям графів і принців, любуючись оголеним тілом «прем'єрш» і «каскадних».

Хтось казав, що оперета—видовище для імпотентів. До певної міри це так, бо занадто воно вже просякнуте фривольною хтивістю, занадто оголені жінки лоскочуть нерви, і еротична музика розґвинчує тіло.

— Чого ж шукає робітнича молодь в опереті? Оперета для обивателя, для золотої молоди, для антирадянських елементів—закинете ви.

Ми вже наводили факти, що в опереті більшість профспілкового глядача, і серед нього молоді.

Всі ми після важкої денної праці маємо цілком нормальне здорове бажання відпочити. Не будемо ж влаштовувати вечірки з горілкою, чи бешкетувати на вулиці, чи хуліганити в клубі (дехто робить і так). Ну, а в театрі—трохи сумно, нудно (йде чи класична річ, чи щось з громадянської війни) ну і йдеш до оперети. Там, як-не-як, а можна відпочити, хоч погано,

хоч некультурно, але можна. Бо музика її легка, весела й легко сприймається, бо веселі ці танки, ці співи, гра «акторів», бо оперета, як форма— прекрасне місце, де можна відпочити.

А тому й тріщить заля від натовпу глядачів, буйними оплесками зустрічає заля кожний танок, голосно вимагає:

— Біс! Біс! Ще раз!.

Навіть і на диспуті про оперету, де широко рекламувалась участь Тетяни Бах, що, до речі, участи в ньому не брала, все закінчилось вибухом голосів:

— Де Тетяна Бах? Дайош Бах!..

Імпорт оперет з-за кордону процвітає. Кожна «новинка Заходу» швидко доходить до нас, бо ми... «не відстаємо від темпу культурного розвитку Заходу...»

Але нашої змістовної, культурної, радянської оперети в нас немає. Є деякі більш-менш вдалі спроби створення такої оперети, але про театр радянської оперети нема чого й говорити.

Шляхи, що накреслюються зараз для радянської оперети, мусять цікавити нас, бо не брутальна,—культурна оперета потрібна, а тому розберемо деякі спроби наших театрів у цій справі.

Більш за інші в «опереточній справі» працює Московський Камерний Театр, що ним керує засл. артист О. Я. Таїров. Театр досить естетичний формою, але в своїх оперетах (теж з достатньою порцією естетики й «красивости») показав, як «можна не пошло працювати в найпошлішій царині». Їх оперети «Жірофле», «День і ніч» (переробки класичних оперет Лекока) і «Сіроко» (В. Зака і Ю. Данцігера на тему «Оповідання про голубий спокій» А. Соболя, музика молодого композитора Л. Половінкіна).

Перш за все в них є зміст, сатиричне спрямовання й культурна обробка. Коли «Сіроко» є памфлет на західню буржуазію і еміграцію, а «День і ніч» на аристократію, то «Жірофле»—просто веселе, бадьоре видовище. «Сміх, що полегшує, освіжає, переконує»—як хтось писав з цього приводу. Культурна гра, відсутність хоч би натяку на шантажмайстерне оформлення і костюми (худ. Стендерга) справляє яскраве, бадьоре враження. Але і в них є досить багато красивого заради красивого, і це безперечно шкодить виставам. І все ж їх сатира обмежується памфлетом знов на Захід, ніби то не можна в нас найти для цього теми...

Театр «Березіль» зробив дуже вдалу спробу радянської оперети. Це— «Мікадо», теж старовинна оперета за Суліваном, але перероблена М. Йогансеном з додатками О. Вишні, в постанові режисера В. Інкіжінова. Сам театр, здається, не вважає цю виставу за вдалу—бо робив її не березілець, зроблена вона тому не зовсім за їхнім планом і являє певний компроміс з боку формальної побудови вистави.

Може це й так. Але той величезний (іменно величезний) успіх, що випав на долю «Мікадо»», той, знов таки, культурний сміх і бурхливі оплески, що ними супроваджується майже вся вистава—досить красномовні.

В будуванні української радянської оперети це перша цеглина, і цеглина міцна.

В чому полягає успіх вистави? Не в змісті, ні, бо яке врешті нам діло до того, що японський принц Нан-кі-пу кохає гейшу Юм-юм. Не в тому й справа. На тлі такого, досить легковажного, сюжету режисер і художник (Мелер) збудували блискуче театральне видовище, гостре й веселе, легке й бадьоре, гарне й цікаве. Оформлення, музика (Крижанівського), поруч з прекрасною грою акторів: Крушельницького (Ко-ко), Гірняка (міністра всіх портфелів), Титаренкової (Юм-юм) та інших,—робить все потрібне для веселощів і відпочинку. Хто раз був на «Мікадо» (а харківський глядач ходить кілька разів дивитися «Мікадо», це майже найулюбленіша вистава в місті), той навряд чи піде на «Людовик ...надцятий».

Все переплутано. Міністр всіх портфелів, каже за «японізацію» (читай «українізацію»), за право- і лівобережну... Японію, а державний кат несподівано починає лякати всіх КК та РСІ. Де ми? В Японії чи вдома? Це не важно, бо ми в театрі «Березіль», що ніколи не шукав життєвої правди (тоб-то виправдання життя на сцені), і тут показує нам театральну правду. Ця підкреслена умовність, гострий гротеск, навіть карикатура—залишає найкраще враження. Ідеш з театру і почуваєш себе якимсь здоровшим, маєш зарядку на завтрішній робочий день. Веселість, що переповнює сцену, переходить до залі, наповнює глядача чимсь хорошим, веселим, радісним, бадьорим, геть зганяє всю зосередженість з обличчя.

Може костюми й смілі, але вони до місця, може жарти й брутальні, але ж і доречні.

Але може бути смішно й «смішно». В якомусь рев'ю в Берліні, коли на сцені показують, як витягають з води жінку, що на запитання—яке її зайняття відповідає «телефоністка», кидають знову у воду,—публіку хватає колька від сміху. В «Мікадо» не сміх заради сміху, не жарт заради жарту, а сміх тому, що весело, а весело тому, що дотепно.

Сміх взагалі—велика зброя. Не завжди можна переконати кулаком чи словом, іноді переконує сміх. В добу самокритики, коли в нас є безліч ще прикладів некультурности, ганебної діяльности окремих «діячів», можна й треба показати їх у театрі.

Це може зробити радянська оперета. Вони мусять іти шляхом сатири, шляхом бичування наших недоліків, а не шляхом досить поверхового сатиричного лоскоту західнього буржуа. В цьому її напрямок, але... справа, як і справа взагалі дальшого будування радянського театру, коли вже висох «рог ізобілія» тематики з громадянської війни і глядач потребує вже п єс про «нову людину»—справа з радянською оперетою може ще в більшій небезпеці через в і д с у т н і с т ь   р е п е р т у а р у.

Змістом, на нашу думку, вона мусить бути сатирою, але не такою, ясно, як у «Білій молі», де сатира доходить до... пасквіля на радянських робітників. Формальні шляхи для неї теж потроху накреслюються—це театральна яскрава умовність, ліричний гротеск, блиск та барви в оформленні й одягові. Ясно, що по тих спробах, що їх зроблено, важко робити якісь вис-

новки формального шляху всієї радянської оперети, бо йде вона безперечно шляхом формального розвитку того театру, де вона має творитись.

Декілька спроб у справі створення радянської оперети робить наш самодіяльний театр—театр малих форм—«Синя Блуза», клубні гуртки сатири, театр «Веселий Пролетар» то-що. Народжується навіть і термін такий—«клубна оперета». Але справді вдалих спроб ще не було, а тому й про шляхи подібної оперети дуже важко говорити.

Що до «горбатого», так його виправить мабуть могила. Важко вірити, щоб музична комедія, яка перебуває зараз в «шантанному» стані, змогла б без певних «організаційних висновків» стати на шлях радянізації.

Надто сильні ще в оперетах старі традиції дореволюційного театру (в найгіршому розумінні), надто важко пробитися молодому, свіжому впливові через тисячні оклади опереточних «зірок»...

Потрібні експерименти театрів у цій галузі, потрібна організація українського театру оперети.

Тупика, в якому опинилась музична комедія, і ту ганебну ролю, яку вона зараз відограє, як притулок для «нейтральних попутників», і джерело розкладу молоді (може й не цілком за їхньою виною, надто сильні «традиції)—можна знищити лише шляхом організації нового театру.

Комсомолія, що розгортає роботу культурним походом до театрів, мусить викрити всю некультурність і брутальність «Жриць вогню» і подібних, і ще більше, ще щільніше втягувати молодь до відвідування українських театрів, прилучити молодь до найкращих зразків українського мистецтва, до справи безпосереднього будування цього мистецтва.

---

elib.nlu.org

ческий этот командор стар и заживо мертв, как сельский бог—Саваоф».

Орудуючи невеликим людським матеріялом, малюючи на нескладній сюжетній канві (складається вона з набридлого трикутника: він—вона— він) свої психологічні візерунки — Глеб Алексеєв навіть для своїх останніх небагатьох персонажів не приділив досить місця. Захотівши показати, як трудно, майже неможливо в наших умовах змінити не юридичний, а фактичний стан жінки—він із партизана перетворює Надежду Борисовну на звичайну міщанку, яка змінила кепку на гарненьку шляпку, а бойове завзяття на губну помаду. В зовнішній зміні, в прагненні до краси, в поверненні її від вояки до жінки—він бачить трагедію, загибель минулих (доби воєнного комунізму) підпор, а НЕП, на його погляд, перемагає революцію. В такій обстановці вона не може не загубити свою стійкість, цілість характеру і безпосередність незіпсованої натури.

«Помнишь (каже їй чоловік—Бережной): ты принесла ботинки на высоких каблуках, и качаясь пробовала ходить в них по комнате. Это твоя жизнь, твоя идеология тогда закачалась... Помнишь еще стишки про гитару, Уткина какого-то, стишки!—вскрикнул Бережной в непередаваемом презрении,—да, стишки!... Пудра, чулки. Гитаристые стишки, курорты, а? Сладка отрава... Сгнила заживо, как сифилитик!..» Обминаючи інших учасників роману: Бережного, до деякої міри добре змальованого типа; Ложкіна, надто стійкого, агітпропівського характеру партійця; Таню—немудру міщаночку і ще декілька епізодичних постатей,—треба зробити висновок, що роман не вичерпує всієї складности сучасного стану сім'ї і особистих взаємовідносин у комуністичних колах, тенденційно подає невірну картину, свідомо викривлену автором, щоб яскравіше відзначити якраз «тени стоящего впереди»—хоч би і «ложно стоящего»...

Намагання Глеба Алексеєва подати психологізм, побут, вірніше ломку його, показати старе в новому поколінні— давнє. Спосіб письма і психологічна тенденція та сама: подвійний інтерес до неврівноважної, викривленої людини. Віддаючи належне авторові за його вміння надавати своїм надуманим героям багате внутрішнє життя, за уникнення схематизму, навмисної підтасовки фактів, подій випадкових елементів—трохи дивує мелодраматичний початок роману. Ота поїздка двох суперників у ліс, та ще на державному авто, надто детективна, нереальна, навмисна... Дії дуже мало. Розмови, діялоги, монологи—і так без кінця. Вони стомлюють. Але автор сюжетом і не цікавиться. Йому він потрібний був, як підручний матеріял для свого публіцистично-психологічного завдання, про яке ми вже згадували.

Цікавість до роману знижується з кожною прочитаною сторінкою. Це безперечний мінус для автора, що вже зарекомендував себе. Мова проста, без викрутасів.

Ол. Посадов.

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

ДО РЕД. ЖУРНАЛУ «МОЛОДНЯК»

Ш.

У першому номері «Молодняка» вміщено щось вроді статті Ол. Донченка про збірку моїх поезій «Тихим дисонансом», що вийшла два роки тому. Що-правда, точно зазначивши число сторінок і ціну книжечки, автор зручно-запобігливо не примітив року видання збірки.

Три обвинувачення, що їх висуває проти мене Ол. Донченко—1)убогість творчости, 2) плагіят і 3) фальсифікація почуття,— настільки тяжкі, що треба було б скласти зброю, коли б автор «Неприємного дисонансу» підходив до справи об'єктивно і з чистими руками.

Я не збираюся спростовувати й відкидати першого обвинувачення. Кожен бо критик вносить елемент суб'єктивности в розуміння критикованого твору. Це твердження доводить хоч би й той факт, що на Ол. Донченка сплетіння особистих мотивів з революційними справили враження міщанства і спричинилися до бундючно-порожньої фрази з його боку: «жодних емоцій такі рядки ні в кого не викличуть, навіть у їхнього автора». (Звідки Ол. Донченко про мої емоції знає?!). А скажімо на того ж Гента, на Л. (рецензія в № 3-4 «Червоного Шляху» за 1928 р. на збірку «Тихим дисонансом») на Б. Якубського («Пролетарська Правда» 15.VI.28 р.) оце сплетіння справило зовсім не таке враження.

Та, власне, про цей елемент суб'єктивности й сам Ол. Донченко повинен добре знати, коли не з інших джерел, то принаймні з рецензії М. Степняка на Ол. Донченкову книжку «Околиці» (Червоний Шлях, № 11, 1928 р.). Ол. Донченкові критика все таки дає деяку користь. Перефразувавши М. Степняка (...«Серед рим багато неохайних, які не можуть назватися ні точними римами, ні асонансами, ані навіть римоїдами, напр., «сонце» та «око», вип'є» та «спасибі»... «рабина» та «Сара». «Червоний Шлях», стор. 271), він пристосував це, як оцінку до моєї творчости. Чи ж може Ол. Донченко не визнати елементів суб'єктивности в критиці, і чи можна не визнати користи критики для Ол. Донченка?

Отже мені доводиться тільки хіба перепросити Ол. Донченка за те, що в його мої вірші не викликали «ніяких» емоцій, та дати маленьку довідку про те, що вся його, так би мовити, стаття, з приводу збірки «Тихим дисонансом» є не що інше, як вияв певних емоцій.

Що до «плагіяту»: дякуючи редакції «Молодняка», я мала змогу ознайомитися з «Кружком поэтов»*), що на його посилається автор «Неприємного дисонансу». Ол. Донченко правильно навів цитати, але він вирвав їх із загального тла, позбавив їх зв'язку з будовою цілого циклу. І, навіть після цього, я рішуче відкидаю подібність остільки велику, щоб її можна було звати плагіятом у віршах «Бессонница» І. Каганова та «Годинник і безсоння»—моєму. Адже ж увесь сенс будови віршу І. Каганова спирається на безсоння, а в мене на звуки годинника, що настирливо, двома тактами б'ють голову. Можна говорити про те—пощастило, чи ні, мені формально зробити вірша; але й при найуїдливішій аналізі обох віршів, плагіяту чи з мого, чи з боку І. Каганова знайти не можна.

У моїй «Посвяті», що її так влучно із загального контексту вирвав Ол. Донченко, і у вірші І. Каганова, якого Ол. Донченко подає, як «оригінал», є два однакових рядки:

Это будетъ последней попыткой
Въ последній час

І. Каганова та

То буде остання спроба
В останній час

у мене.

«Серое с красным—это цвет умирающей печали» (цитую з пам'яти)—ось що лягло в основу мого циклу віршів «Узор». Може й на І. Каганова в свій час Максиміліян Волошин справив належне враження. Різниця в тому, що я це вплела в цикл у посвяті та кінцівці—конкретно, а в решті циклу символічно. Що до наведених однакових рядків, то я їх узяла із свого власного старого вірша. У колі ближчих моїх товаришок вони, ці два рядки, до речі й не до речі цитувалися. Що було по моєму від'їзді з Лубень (я мусила їх залишити восени 1914 р.), як видавали «Кружокъ поэтовъ»,—я сказати не можу, бо зв'язок з Лубнями я втратила мало не одразу ж.

У всякому разі, коли подаються однакові формальні моменти в н е о д н а к о в о м у т е м а т и ч н о м у а б о і д е о л о г і ч н о м у к о н т е к с т і то взагалі не можна говорити про плагіят; бо часом це робиться свідомо, для протиставлення, часом інтуїтивно, поскільки всяка художня творчість базується на попередніх нагромадженнях. Про це Ол. Донченко міг би довідатися хоча б з «Теорії історичного матеріялізму» Бухаріна, коли б він умів черпати знання не тільки з рецензій, що пишуться на його вірші.

Адже ж не закидає професор О. І. Білецький плагіяту П. Тичині, коли наводить у статті «Микола Вороний» («Червоний Шлях», № 1, 1929 р.) уривки з віршу Тичини:

Йде весна
Запашна

та Вороного

Має крилами весна
Запашна,

або з Тичининого «Плугу»

Ідуть, ідуть робітники
Веселою ходою

і з „Dies irae" «Вороного

Вони ідуть, вони ідуть
Непевною ходою,

як не закидає й Ол. Донченко П. Тичині підфарбовання (у Вороного «непевною», Тичини «веселою»).

Очевидно, не вважає за плагіят і в с е б е Ол. Донченко такого збігу:

І наснилось мені малому

---

*) Редакція теж задоволена, бо їй пощастило зробити корисну послугу т. Піонтек. *Ред.*

(Ол. Донченко, «Околиці», стор. 21).
І сниться мені малому
(Дм. Гордієнко, «У путь», стор. 28).
Дивився впертістю вола
(Ол. Донченко, «Околиці», стор. 39).
...медленный, как тот тяжелый вол
(Обрадович, «Поход», стор. 53, в обох мова мовиться про день).
Кажани злітають, як вечір,
І вечір, як кажани
(Ол. Донченко, «Околиці», стор. 47)
Кажанамі паланены логі
Чорнагруда—холоднымі кажанамі
(Білоруський поет Н. Чарнушевіч. «Дзіва» стор. 32).

І нарешті цілий вірш Ол. Донченків «На шляхах» («Околиці», стор. 13):

Як дзвенить у полі тиша,
Синя тиша на шляхах!
Лиш билинку поколише,
Лиш спросоння свисне птах.
Сонний місяць в житі бродить,
Синя тиша, лан і лан,
І мов дід сивобородий,
З балки сунеться туман.
Як туман і ти вже сивий,
Любий батеньку ти мій,
Знаю, випили ці ниви
Кров по крапельці одній.
О, чию несу турботу
Жито стигле—хто це зна?
То краплина твого поту
Кожний колос нагина!
Сонний місяць в житі бродить...
Синя тиша, лан і лан...
Знаю, й ти сивобородий,
Як нічний оцей туман.
Може, батеньку, на поле
Вийдеш, станеш на шляхах:
«Ой, кудою йти до долі,
По яких шукать світах?»
Може скажеш: «Де ти, сину,
Став старий я і глухий?..»
Лан і лан,—і тиша синя,
І шляхи, шляхи.

А от вірш Н. Чарнушевіча «Бацьку» його збірки «Дзіва» *). (1927 р.) **).

*) Редакція «М.» не маючи в себе збірки білоруського поета Н. Чернушевіча «Дзіва» відповідальність за точність тексту покладає на Л. Піонтек.—*Ред.*

**) Вірш О. Донченка «На шляхах» вперше було вміщено в «Культурі і Побуті» (додаток до Вістей) 25 липня 1926 року.—*Ред.*

Помню хмуры ранак, у росах канюшына...
Толькі жаура посьвіст
ды шляхі, шляхі.
Ты глядзеу на нівы і казау: «М о й с ы н е,
чаму мы ня разам, за чыї грахі?»
Я ізноу на полі, толькі не з табою—
Ты адзін бяз дзетак,
як у восень дуб.
І такім же хмурым усе шукаеш долі
а шляхі усё тия-ж—пад гару вядуць.
Мо' стаіш і зараз перед канюшынай
і сьлязінка скаргі
коціцца к траве...
То-ж зялены нівы цябе задушылі.
Кроу тваю по каліве выпілі за век.
Ты далей не пойдзеш, бо ня хопіць сілы,
...а шляхі усе тыя ж
пад гару вядуць...
І ля канюшина будеш клікаць сына
усе такім жа хмурым, як увосень дуб.
І ня раз у суме сам сябе спитаеш:
«Чаму мы ня разом, за чые грахі?»
...А перед вачыма буде ніука тая-ж
што забарала сілы,
ды шляхі, шляхі.

Лейт-мотив Чарнушевічевого вірша в Ол Донченка не тільки лейт-мотив. Ол. Донченко його ще й підкреслює заголовком. Збіг образів, пунктуації в обох віршах надзвичайний. Правда, в одного поета конюшина, в другого просто стеблина, розмір інший, але хіба ж не разючий збіг в оцих нивах, що випили батькову кров по крапельці, хіба не разючий збіг в оцих шляхах?

Я дозволю собі наводити всі ці приклади зовсім не для того, щоб кинути Донченкові обвинувачення за обвинувачення, а для того, щоб довести йому його неприпустиму необережність в маніпуляціях з такими обвинуваченнями.

Автор «Неприємного дисонансу», даючи оцінку лубенському збірнику, наводить уривок перекладу на російську мову Верленівського вірша „Les violons automnes" що його один з авторів збірника подає, очевидно, як свій вірш. (До речі, Ол. Донченко жодним словом не згадує, що це вірш Верлена. Чому?). І, нарешті наводить по-російськи мого дуже раннього вірша, що його підписано Л. Товстік. Л. Товстік подає мого вірша в збірнику за назвою «Март». Я ж, ніде його не друкувавши, 1917 року трохи одшліфувала, змінила назву (раніш заголовок був «Весняний настрій») і вмістила свій власний

вірш у збірці «Тихим дисонансом» 1927 р. Можу визнати тільки свою помилку в тому, що припустила вміщення слабого вірша в свою першу збірку.

Чи свідомо, чи несвідомо діяли Л. Товстік та О. Овсеєнко (перекладач Верлена) залишається запитати в їх самих.

Що до себе, то мушу зауважити, що знавши англійську та німецьку мови, перекладавши з французької, живши три роки за кордоном, я при бажанні вчинити літературну крадіжку, могла б обікрасти чимало чужоземних авторів невідомих у нас, без усякого ризикує бути викритою *). Та ще й при тій здатності «заміняти окремі міщанські слова й вислови революційними», яку мені так запобігливо накидає Ол. Донченко.

Це останнє обвинувачення Ол. Донченко висунув добре знаючи, що його ні довести ні спростувати не можна. Чи зможе автор «Околиць» довести М. Степнякові, на якого я посилалася вище, що він не навмисне, «для ідеології убгав «комунарів» в осінню елегію»? **).

Доводиться тут зауважити, що ідеологію літературного твору письменник доводить завжди тим матеріялом, яким оперує література, саме словом, і тим способом в який слова вживають.

Не можу обминути й такого факту, що йому я вагаюся дати оцінку: Ол. Донченко, бувши секретарем редакції «Гарту» сам пропускав рецензію Гента на збірку «Тихим дисонансом». За два ж роки по виході збірки, Ол. Донченко надумався «напасти на мене» і «знищтожить». І надумався він зробити це саме після того, як перестав бути секретарем «Гарту». Припустімо, що в той час, коли до редакції надійшла рецензія Гента, Ол. Донченко не знав про «плагіят». Та найелементарніша етика вимагала від Ол. Донченка звернути увагу редакції на неприпустимість вміщення в журналі рецензії, якщо вона вже так гостро розходилася з Донченковою оцінкою моєї творчости. (Тимчасом мені відомо *), що Ол. Донченко редакції жодних зауважень ні з приводу збірки, ні з приводу рецензії не висловлював).

І наколи б редакція чомусь не погодилася з Ол. Донченком, то, мавши особисту думку про збірку, Ол. Донченко повинен був,—це був його обов'язок—негайно ж подати негативну рецензію на «Тихим дисонансом» в іншому органі, хоч би в тому ж самому «Молодняку». Так повинна була зробити кожна етична й принципова людина, що шанує свої літературні погляди.

Наприкінці я повинна ще раз сказати, що Донченкове обвинувачення мене в плагіяті до мене аж ніяк не пристало. Найважче для мене в цій історії те, що вона може дати приводи до зайвих нападок на літературну організацію, до якої я належу. Тим паче, що тепер я ще нічим не можу довести, що Л. Товстік у мене, а не я в неї взяла вірша. Розглядаючи свою літературну роботу, як частину громадської і політичної,—я надто високо ставлю інтереси організації. Цілком ясно, що виходячи з цього, я вже зробила для себе організаційні висновки.

Харків, 13 березня, 1929 р.

Люціяна Піонтек.

*) ?!!—*Ред.*

**) М. Степняк у згадуваній вже рецензії на «Околиці» пише так: «У вірші середньої якости «Осіннє» поет дає нам власні осінні переживання, відвічні, цілком позбавлені будь-якої сучасности, тим паче політики, і несподівано каже: «І в полі вже пусто. І жито й гречка Комунарами звезені в клуню давно». Яке відношення має цей осінній сум до комунарів?.. Ми цілком припускаємо, що жито з того лану, що його бачив автор, дійсно звозили комунари, але художня правда має свої закони, відмінні від законів правди життьової, і комунари в віршу, де більше немає жодного натяку на сучасність, і де сам мотив осіннього сумування—з сучасністю не зв'язаний,—звучить фальшиво. Мені навіть здається, що спочатку в автора було «селянами» (між іншим це слово залишає рядок амфібрахічним, він метрично не випадає з віршу), але потім автор встромив у текст «комунарів» «для ідеології». (Стор. 271). —*Л. П.*

ВІДПОВІДЬ НА ЛИСТ Л. ПІОНТЕК

В № 1 журналу «Молодняк» було вміщено мою статтю-рецензію під назвою «Неприємний дисонанс», де я обурювався з підлабузницької рецензії Р. Гента на Піонтекову книжечку Тихим дисонансом», та разом довів, що три вірші з цієї Піонтеківської книжечки є стовідсоткова літературна крадіжка. Тепер після півторамісячної мовчанки, Л. Піонтек надумала написати відповідь на мою рецензію, в якій намагається довести, що її літературна крадіжка із збірника «Кружок поэтов» не є літературна крадіжка.

*) Звідки така поінформованість!—*Ред.*

Найкращою відповіддю на цю заяву, на всі плутані й непевні доводи Піонтекові було б уміщення в «Молоднякові» вдруге моєї статті-рецензії «Неприємний дисонанс» плюс такі додаткові зауваження.

Зауваження перше: з відповіді Л. Піонтек тепер виявляється, що не вона «позичила» в Товстік вірша, а «нехороша» Товстік украла вірша в Л. Піонтек, та ще ж в який спосіб і вкрала. Списала із збірочки Піонтекової, що вийшла 1927 року і видрукувала в 1917 році!

Да, «нехороша» Товстік. А як же бути нам з І. Кагановим? І він украв у вельми шановної Л. Піонтек два вірші? Чи може це вже... Піонтек у нього?...

Мовчить на це вельмишановна авторка «Тихим дисонансом», мовчить... А ми тимчасом перейдемо до другого зауваження.

Л. Піонтек бубонить щось невиразне про інтуїтивність та «однакові формальні моменти в неоднаковому тематичному або ідеологічному контексті», про художню творчість, що базується на попередніх нагромадженнях. Все це прекрасно, і про Бухаріна «Теорію історичного матеріялізму» теж добре сказано, але лихо в тому, що все це... аж ніяк не стосується до плагіяту вельмишановної... авторки «Тихим дисонансом».

І нічого не доводить Л. Піонтек, коли подає декілька рядків з моїх поезій, що з натяжкою можна їх визнати за подібні до рядків інших поетів. Нічого не доводить цим Л. Піонтек, бо вона настягала і подає по рядочку з чотирьох зовсім різних поетів, а я наводив три вірші за підписом Л. Піонтек, три вірші, що їх цілком украдено з одного збірничка! Три вірші з одного збірничка і в такому незграбно-точному перекладі, що ні про яку «інтуїтивність» тут не може бути й мови! Не окремі рядки, а цілих три вірші!

Нарешті останнє зауваження. Л. Піонтек каже: «знавши англійську та німецьку мову, перекладаючи з французької, живши три роки за кордоном, я при бажанні вчинити літературну крадіжку могла б обікрасти чимало чужоземних авторів, невідомих у нас, без усякого ризику бути викритою».

Так, «могла б обікрасти чимало чужоземних авторів» запевняє Л. Піонтек, а головне—«без усякого ризику». Що ж тоді заставило Л. Піонтек «ризикувати» з «Кружкомъ поэтовъ»? Чи не прислів'я: «риск—благородное дело»?

Що ж до знання Л. Піонтек англійської, німецької та французької мов — охоче віримо, що ці мови вона знає. І з приводу того, що вона могла вчинити літературну крадіжку у когось із невідомих англійських, німецьких чи французьких поетів і не вчинила цього, ми сперечатися не будемо. Не будемо, бо англійської мови не знаємо, а німецьку й французьку тільки вивчаємо. І взагалі з невідомими англійськими поетами не обізнані. А от, що торкається руських невідомих поетів—І. Каганова, Л. Товстік,—то тут таки Л. Піонтек «ризикнула»! Може тому, що збірочка «Кружокъ поэтовъ» вийшла в глухій провінції і аж десять років тому.

Так от, ризикнула. Але й спростувати нічого не спростувала. Да, важко знаєте, спростовувати доведену літературну крадіжку. Факт! А факти, як відомо, «річ уперта». Особливо в такій справі, як плагіят.

Ол. Донченко.

Від редакції. Видрукувавши листи Л. Піонтек та Ол. Донченка, редакція вважає цю справу за вичерпану.

Редагує — **Редколегія** Відпов. редактор — **Пав. Усенко**

ЗМІСТ

elib.nplu.org